

7267

કે.એન. દિલાસો.

ભાગ ૫૩ ના

No. 10

વડોદરા રાજ્યના રાજરત્ન ચીફ જસ્ટીસ સાહેબ

સાક્ષર શ્રી. રા. બા. ગોર્વાહભાઈ હાથીભાઈ દેશાઈજીનો

અભિપ્રાય.

“સાદી જીંદગીની શોક આપે મોકલી તે પહોંચી. તેને થોડા વખત તેના નામ ઉપરથી અપ્રિય ગણી બાબુ ઉપર મૂકી હતી, પણ આજે વખત મળતાં તેની ખબર લીધી, અને હમણાજ પૂરી કરી આ પલ લખવા બેઠો છું.”

હાલા શોમદેવ પંડીત ! તમે આ પુસ્તક અવનવું બનાવ્યું છે. તમારી કદવના શકિત તથા ઈબારતને માટે તમને તથા તમારી (સાદી જીંદગી ગુચ્છરનારી) મંડળીને જેટલો વન્યવાદ આપીએ એટલો એછો છે. ભાષણ અને વાર્તાની ગુંથણી જ્ઞાન અને ગમ્મતની મેળવણી જેવી મધુરી થઈ છે. એકવાર પુસ્તક હાથમાં લીધા પછી પૂરું કર્યા વગર મૂકવું ગમે તેમ નથી. વાંચક વર્ગનો મોટો ભાગ કદાચ મારી પેઠે પ્રથમ વાર્તા પૂરી કરશે અને પછી ભાષણ તરફ ધ્યાન આપશે. પરંતુ બંને એવાં રસ ભર્યા છે કે તેમાંથી જે પહેલું શરૂ થાય તે પૂરું કર્યા પછી બીજું વાંચ્યા વગર પુસ્તક બાબુએ મૂકાય તેમ નથી.

આવા પુસ્તકની હાલના વખતમાં ઘણી જરૂર હતી. પારસીઓનું અનુકરણ કરનારા હિન્દુ ભાઈઓ તથા બહેનો પણ ફ્રેશનની ફિશિયારીમાં જ્યાં ત્યાં ફસી પડેલાં જણાય છે. બહારનો ભપકો મારવામાંજ મોટામ અને આગરુ ઇજત છે એમ ઘણા સમજે છે. પણ તેમની અંદરબાનેની જીંદગી તરફ લક્ષ આપીશું તો તેમના જેવું દુઃખી અને તિસ્કાર કરવા જેવું બીજું કંઈ જણાશે નહીં. બીજું કંઈ નહીં તો નિદાન વધતી જતી મોઘવારીને પહોંચી વળવા માટે આપણા રીત રીવાજ, ખાનપાન, અને પહેરવેશ એ બધાંમાં આપણી જૂની સાદાઈ અને સંગીનતા ફરી દાખલ થવાની જરૂર છે. ખરે વખતે આપનું અમુલ્ય યોગ્ય પુસ્તક બહાર પડ્યું છે. પ્રભુ તમને લાંબુ આયુષ્ય અને તંદુરસ્તી બક્ષે કે જેથી તમારે પવિત્ર હાથે આવાં બીજાં ઘણાં પુસ્તક બહાર પડી દુન્યાનું ભલું થાય.”

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ] *

અનુક્રમાંક ૯૭૫૯ વર્ષીક

પુસ્તકનું નામ દુષ્ટને દિલારા

વિષય ૮-૪

દુઃખીને દિલાસો.

ભાગ ૫૩ માં.

રચનાર,

શાંત મંદેશાઈ.

હસ્તીએ ફાનીકો જમ દેખા, તો આખર ખાક હય;
ગુલશનં મેહવો મકાનો, આંર ઘર દર ખાક હય.
જળ નહર કીઈ કાપાળ, તો લળ પર મેરે આ ગયા;
“ શાહનશાહે હીન્દ જો થા, રોહી અકબર ખાક હય ! ”

+ + + + +

શાહ કયા ? નવાબ કયા ? ઝરદાર કયા ? સરદાર કયા ?
મેહતરો ખદતર તવ ગર, આંર કમતર ખાક હય.
અય હીરેસ્તો ! કયુ રકમ કરતે હો અઅમાલે અમન ?
બાનતે હો ચેહ ? કે આખીરકો ચેહ દફતર ખાક હય. (અમન)

નવસારી.

ઈ. સ. ૧૮૨૨.

કિંમત રૂ ૦-૪-૦

(પ્રત ૧૦૦૦)

આ પુસ્તક સુરત “ ગુજરાત સ્ટેન્ડર્ડ પ્રેસ ” માં મી ઉત્તમરામ ઉમેદરામ રેશમવા-
ળાએ મી. શોરાબજી મનચેરજી દેશાઈને માટે સુરત **કલિંક જર્નલ** ને
તા. ૧-૪-૨૨ ના રોજે છાપી કર્તાએ નવસારીમાં પ્રગટ કર્યું છે.

સંસારને સુખી કરનારાં પુસ્તકો.

સંસાર સુખનાં અને સંસાર સુધારનાં તથા દુઃખી સંસારને શાંતિ આપનારાં મીં શો મં દેશાઈનાં નીચલાં પુસ્તકો ખરીદવા ખાસ ભલામણ કરું છું. વી. પી. તથા પોસ્ટેજ જુદું લેવામાં આવશે.

૧-“બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે ?” કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

૨-“હારા દિકરાને !” ” રૂ. ૧-૦-૦

૩-“સાદી જીંદગીની શોક— } સાદી-રૂ. ૧-૮-૦
ફેશનની રિઝિયારી.” } કપડાંની-રૂ. ૨-૦-૦

૪-“સલુકની માતા.” } સાદી-રૂ. ૧-૮-૦
 } કપડાંની-રૂ. ૨-૦-૦

૫-“દુઃખીને દિલાસો.” પ૩ ભાગ. દર ભાગના રૂ. ૦-૪-૦

૬-“પારસી વિષયો.” રૂ. ૧-૦-૦

૭-“દાદારજીની દરબાર.” રૂ. ૦ ૪-૦

૮-“ગંજે શાયરાન.” રૂ. ૩-૦-૦

“મા-આપની સેવા”—આ પુસ્તકની ખીજ આવૃત્તિ પોતાનાં બહાલાંને અર્પણ કરાવવા પત્ર વહેવાર કરવામાં આવશે. ૧ લી આવૃત્તિ ખપી ગયાથી ઘણી માંગણી થાય છે, તેથી ખીજ આવૃત્તિ પ્રગટ કરવામાં ઉત્તેજન આપશે.

સેવક,

બેહરામજી મનચેરજી દેશાઈ.

સ્ટેશન રોડ--નવસારી.

ઘરનો ઘા—

તે તો તું પ્યારીની જુદાઈનોજ !

મહારી બહાલી ! મહારી પાકબદ પેરીન !

જુદાઈનો ઘા મેં તહારી જુદાઈથીજ બહુયો. મોતનું ભયંકર રૂપ તેજ મને બતાવ્યું. પેરીન ! પેરીન ! માયાનું સ્વરૂપ મેં તુંથી છુટાં પડતી વખતેજ અનુભવ્યું. બહાલી મહારી ! બાર વર્ષનો વનવાસ, તેમાં વળી સીતા પ્રિયાની જુદાઈ, અને તેમાં પણ વળી દુશ્મન રાવણરાજ પોતાની પ્રિયાને હરણ કરી બધ ને પોતાને ત્યાં રાખે, એ દુઃખ રામચંદ્રજીએ કેમ ખમ્યું હશે ? આમ સૌ લોક પૂછે છે. ત્યારે મહારો ઉમ્મર ભવનો એકાંતવાસ, તેમાં તો તહારી મહારી માત્ર બારજ માસની મોહખખત, અને તેમાં પણ મહારા શત્રુ યમરાજે મહારી તું દીલલગીનું હરણ કરી તે તને પોતાને ઘેર લઈ ગયો છે, એ દુઃખ મેં કેમ સહન કર્યું હશે ? એમ તો કોઈ બોલતુંજ નથી ! પણ સાંભળ મહારી હાય અને ગમખવારીના શબ્દન એ પ્યારી ! એક દિવસ એવા આવશેજ, જ્યારે હું, જેમ રાવણના હાથમાંથી સીતાને છોડાવવાને રામચંદ્રજી ભાગ્યશાળી થયા હતા, તેમ જમડાના પંજમાંથી તને હું એક વાર તો છોડવીશજ, અને મીનોઈ મળના ભોગ વિલાસમાં હું પાછો તહારી માયાળુ, શીતળ, અને રાહત આપનારી ગોદમાં ભરાઈને, થોડા વખતમાં લગારેલી બેહદ માયાને લીધે તહારી જુદાઈમાં હું નાઉમેદીતાં આંસુ પાડીને તહારી પાછળ કેમ રડયો છું, તેનો નમુનો, તહારાં મીનોઈ દર્શનના હર્ષથી ઉભરાયેલાં આંસુ પાડીને, હું એકવાર તો બતાવીશજ.

“ The treasures of the ‘deep’ are not so precious
As are the concealed comforts of a man
Locked up in woman’s love Iscent the air
Of blessings when come but near the house.
What a delicious breath marriage sends forth;
The-violet bed’s not sweeter.”

અરે ! કોઈ પોતાની પ્રિયાથી વિખુટું ના પડયો. પેરીન ! પેરીન ! એમ કાંઈ કીધું ? સગાઈમાં ડગાઈ કાં કીધી ? મરવા સાડ પચ્છી શું કામ ? મોહ-ખતનો તીર મારી કાળજી વિધવા સાડજ ત્હારા દિલબનનો હાથ ત્હારા પવિત્ર હાથમાં કાં પકડયો ? તુંને મ્હારી દયા કે કદર ન જ આવી ! ખેર. ખેર. હું ત્હારી જૂદાઈમાં છૂંદે છું એટલુંજ જો તું બાણતી જોતી હશે તો તેટલુંજ બસ, મ્હારાં તૂટેલાં જીવર માટે તેટલુંજ બસ છે પેરીન ! શું તું મ્હારી આંગળ ઉભી રહીને મ્હને દિલાસો આપે છે ? શું તું ત્હારા સુવાળા હાથે મ્હને પસવારીને શાન્ત રહેવા કહે છે ? શું આપણે પાછાં એકવાર મળશુંજ, એવો તું સંધ્યારો આપે છે ? પેરીન-પેરીન ! ત્યારે તો હું ત્હારા એટલાજ મીનોઈ અવાજથી હિમ્મત ધરું છું ; ત્યારે તો ત્હારી આત્મિક ઉન્નતિમાં હું ખલલ કરતાં અચકાઉં છું ; ત્યારે તો ત્હારાં પ્રગતિકરણ અને વૃદ્ધિ થકી તું ત્હારા ગુરૂનીજ આજ્ઞામાં રહે એવી દુવા ગુજારું છું. ખુદાતાલાના બધા આશીર્વાદો ત્હારી મીનોઈ વૃદ્ધિ ઉપર ઉતરજો ! ફિરેસ્તાઓની જોડાજોડ જઈ જોડેલી જે તું, અમશાર્પદોની સંક્રમાં બિરાજેલી જે તું, દાદાર હોરમઝદનાં ચરણ કમળ આગળ નમસ્કાર કરતી પડેલી છે એવી જે તું, તે ત્હારા દિલસોજ દિલબર ઉપર, દિલોબન દિલદાર ઉપર શાન્તિના વરસાદ વરસાવતી મીનોઈ મન્નામાં મશગુલજ રહો !

“No man knows what the wife of his bosom is—no man knows what a ministering Angel she is—until he has gone with her through the fiery trials of this world.”

આખું એક વર્ષ ફરી વળ્યું ! અફસોસ ત્હારાં મોતનો ! અફસોસ ત્હારી મોહખત માયાનો ! અફસોસ ત્હારી જૂદાઈનો ! ત્યાંથી પણ ત્હારા પ્રેમરસની ધારા આ શરીર ઉપર રેડતી રહેજો, જેથી હું ત્હારો તૂટેલાં જીવરનો મજનુન રડતો બંધ પડીને શાન્તિ મેળવું !

૮૮

હ્યાંનો તેમજ ત્યાંનો,

હું છું ત્હારો હમેશનો સાથી,

ધ. ન. સુચીયા.

બેહસ્તનશીન
 મીસીસ પેરીન ધનજીશાહ ન. બુચીઆ હાકટર.

જનમ.
 તારીખ ૧૫-૧૦-૧૮૮૭.

લગન.
 તારીખ ૯-૫-૧૯૨૦.

મરણ.
 તારીખ ૧૪-૪-૧૯૨૧.

દુઃખીને દિલાસો.

ભાગ ૫૩ મો.

દર્શન ૩૩ મું.

(મુખની શોધમાં.)

“દિલાસા કલ્પ”માં સલામતખાંએ પોતાની કાંનીઓની કથા આગળ ચલાવી.

સલામતખાં:—આ બેખમભર્યાં રાજ્યમાં હવે પાણી પીવા પણ ઉભું નહીં રહેવું, એવી પ્રતિજ્ઞા લઇને હું મહારા જે બેટાઓ, બાયડી, જે બેટી અને માવત મિત્ર તથા તેની સ્ત્રી સાથે હમે કુતેલપૂરથી નિકળી નાકાં. હું સુખ શોધવા નિકળેલો હોવાથી. રામરાજ કહેવાતાં ગ્વાલિયર તરફનાં એક રાજના રાજ્યમાં જઈ અમે રહ્યાં. ત્યાંના રાજાનું નામ મુખાનંદ હતું, પણ સૌ કોઈ તેને “લોખ્યા મહારાજ” કહેતું. લોખિયા રાજના રાજ્યમાં જે વસ્તુ મળવી મુશ્કેલ હતી. એક તો શત્રુની સાંકળો ઘડાવાથી લોહું, અને દાનના તામ્રપટ લખાવાથી તામ્રપત્રો. એટલાં બધાં તે દાનધર્મ કરતો, ને શત્રુનેજ માટે બેડી તો હતી, રૈયતને માટે નહીં. ત્યાં જે ગાળાનું ઘર ભાડે રાખ્યું. એક ગાળામાં હું મહારાં બાયડી છોકરાં સાથે રહ્યાં, ને બીજા ગાળામાં મહારા મિત્ર માવતનું કુટુંબ રહેવા લાગ્યું. અમારી પાસે જે કાંઈ નાણું શીલક હતું તેનાથી અમે જેઠ મિત્રોએ ગુજારો કરવા માંડ્યો, પરંતુ ખાતાં પોતાં તે રાવણના કુવા પણ ખાલી થઈ બંધ, હવે કાંઈ ઉધોગ કરી રાણો રજવાની જરૂર જણાઈ. મચ્છીમાર, વગર રાણીએ દરિયામાંથી એક પણ માછલું પકડી શકતો નથી, અને કોઈ માછલું વગર મોત કાંઠે આવીને મરતું પણ નથી.

મીસ્કીન હરીસ દર હમે આલમ હમી દવદ;

ઉ દર કફાએ રૈઝકો અજલ દર કફાએ ઉ.

મીસ્કીન લોખ્યો તમામ આલમમાં રૈજક રાણી પછવાડે પછવાડે દોડે છે, પણ અજલ મોત તો તેની પાછળજ લાગેલું છે. હવે હું એકાંતવાસ પકડવા કડું છું પરંતુ સંસારના બીજા અનેક તુરંગો આવે છે. પ્રથમ અવસ્થામાં

નિર્ધનપણું સુખકર છે અને વૃધ્ધાવસ્થામાં ધનવંતપણું સુખકર છે. પ્રથમ અવસ્થામાં પગે ચાલીને હરવુ હરવું સુખકર છે, અને ઉતરતી વયમાં વાહનપર બેસીને હરવું હરવું સુખકર છે. તેમજ પ્રથમ અવસ્થામાં ધનવાનપણું અને ઉતરતી અવસ્થામાં નિર્ધનપણું, તથા પ્રથમ અવસ્થામાં ઘોડાગાડીએ બેસીને હરવું, અને પાછળની અવસ્થામાં પગે હિંડવું અત્યંત દુઃખકર છે.

પોપ સેલેસ્ટેને સંસારનો ત્યાગ કરીને મહના એકાંતવાસનો આશ્રો લીધો તે માટે દાંટે કવિએ પોતાનો ધિક્કાર ખતાવ્યો છે. એવા એકાંતવાસી જે જગતને ઉપયોગના નથી તેમને તે ધિક્કારવાજ કહે છે. કારણકે, જે મહાધિકારીઓ ઇશ્વરની સરજેલી આદમ જાતને મદદ કરવાનું ત્યજીને એકલપેટાઇથી પોતાનોજ સ્વાર્થ અને પોતાનુંજ મતલબી સુખ સાધે છે, તે ઇશ્વરને વહાલાં ક્યાંથી થાય? ખેતી, મજૂરી કે પછી ગમે તેવા ઉદ્યોગમાં પડેલા માણસો એમનાં કરતાં વધારે પરોપકાર કરે છે, વળી એવા ઉદ્યોગ કે વહેવારમાં પડવા છતાં પણ તે ખેડુત મજૂરો ચિત્તની શાંતિ જાળવી શકે છે. માટે હજાર ખટ-પટમાં પડ્યા છતાં પણ જે માણસો પોતાનાં ચિત્તની શાંતિ સાચવી શકે છે, તેઓજ વખાણને પાત્ર છે. આથી મેં એકલપેટો એકાંતવાસ તજી દીધો.

आत्मौ पम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

मुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥

જે મનુષ્ય સુખ અથવા દુઃખ જે પ્રમાણે પોતાને થાય તેજ પ્રમાણે ખીજાને પણ થતું હશે એમ સમજીને એક આત્મ સ્વરૂપની દ્રષ્ટિએ સઘળાંને સમાનભાવથી જુએ છે તેજ ઉત્તમ યોગી છે. શું કહું વહેનો! મેં એક માણ-ણની લગારેક તારીફ કરી, તો તે મહારી મોટી મદદગાર થઈ પડી. જે મનુષ્ય સામા માણસના દુર્ગુણને ગુણ કરીને ગાય છે તે પ્રિયજ થઈ પડે છે. ત્યારે જે મનુષ્ય મૂળ ગુણોનેજ વધારીને ગાય તો તે શા માટે મિત્ર નહીં થાય? પ્રિય મિત્ર પણ જો પોતાના ખરા મિત્રને તેના ખરા અવગુણો કહે છે તો તે અપ્રિય થઈ પડે છે, ત્યારે જે મનુષ્ય ગુણને અવગુણ કરીને ગાય તે કેમ પ્રિય લાગશે? તેના ઉપર તો અપ્રીતિજ થાય. એજખાણ પડતાં પડતાં મહારી સ્ત્રીની અંગિ સખી થઈ પડેલી, પેલી માણણ પડોસણે વાત છેડી કે, ભારત પર્વતની નીચે એક ગુફામાં, કોઈ સવાસો વર્ષન વયનો દેખાતો સિંખાનંદ નામે સાધુ પડ્યો છે, અને “નખ ઉતારો ! કોઈ નખ ઉતારો!” આમ બોલી કેટલાંક વર્ષોથી બુઝો પાડે છે; પણ તેની ગુફા આગળ જવાની કોઈ હિમ્મતે કરતું નથી. આ માણણ અને મહારી પત્નિ બધું તો એકદિલ ને એક સુઝ સલાહથી કહે, પણ સુવાવડી પણ બન્ને એકજ દહાડે થઈ! બેઉએ એકજ દહાડે એ એક બેટીએને જન્મ

આપે હોતો કાંઈ આ કરામતની મુદને સમજાવ પડે નહીં. નાણુશીની વાત એટલીજ, કે તેની જણેલી જોડ છી નહીં, ને મહારા વાળીની જેય પુત્રીઓ છવવા પામી. પહેલીજ સુવાવડે મહારી સ્ત્રીને પણ જે જોડ પુત્રીઓ અવતરી અને માગણે પણ જોડ બેટીઓજ જણી હતી, તે કરામત તો ખુદા શિવાય કોણ જણે ? ભાઈઓ ! ખુદા મહેરગાન હોય ત્યાં સૂધી કોઈનો વાંકો વાળ થતો નથી.

કાસિપે રાવન મુયોધન, ધાતા હર બળ પછછ;

સ્વજન દ્રોહિ લહિ હરિ હોતે, તળ ન ભઈ બિન પછછ.

હિરણ્યકશિપુને બ્રહ્માની પક્ષ હતી, અને રાવણની તરફેણદારી મહા-દેવજી કરતા હતા, તથા દુર્યોધનની તરફદારી બળદેવજી કરતા હતા, પરંતુ પોતાના દાસ, પોતાના ભક્ત, પ્રહ્લાદજી તથા વિભિષણજી, અને પાંડવને તો શ્રી કૃષ્ણની ખુદની પનાહ હોવાથી પોતાના ત્રણેવ ભગતોના શત્રુઓને પ્રભૂએ પછાડી નાખી જમીનદોસ્ત કીધા હતા; જે સમયે તેમની પક્ષે, તેમની બહારે પેલા હિમાયતીઓથી આત્રી શકાયું ને. તું. માટે ગમે એવા બળવાન હિમાય-તીઓ સાથના આપણા શત્રુઓ હોય તોએ એકલા ઈશ્વરની મહેરગાની આપણને હશે તો બધા જાજા મારશે.

પેલી માગણથી સત્યુની વાત જણી લઈ હું તે શુદ્ધ તરફ ગયો. સાધુના મુખ ઉપર ને આખો શરીર એટલા બધા તો બાલ વધી પડ્યા હતા, કે ઠંડીમાં એટલા માટે તેની દાઢી તે ગોદાંતું કામ કરતી હતી, અને ચોટલાના બાલનું તો બિછાતુંજ થઈ પડ્યું હતું, જેથી તેનું મોઢું પણ દેખાતું ન હતું, માત્ર આંખોએ ચકચકતી માલુમ પડતી. પરંતુ અન્યખી ભરેલું એ જણાયું, કે વામ વામ લંગાઈનાં વાંકાં ચૂકાં મૃગનાં શિંગડાં જેવા આકારનાં, તેના હાથો તથા પગોના નક્કર સોનાનાં નખો, પત્થરાઓની કઠણામાં લેગવાએલાં હોવાથી, તે બાપડાથી હાલચાલ પણ બરાબર થતી ન હોવાથી, મેં આ હજારોની કિમ્મતનું સોનું પ્રથમ તો ઉતારી લેવાનું મન કર્યું. જણે મહારા મનની વાત પરખી લીધી હોય નહીં શું, તેમ તે સાધુ બોલ્યો:—

મતાય અએ પારસા ! રૂએ અઝ ગુન્હેગાર;

બ બક્ષાવન્દગી દર વય નઝરે કુન !

આગર મન નાખવાં મદમ બ કેરદાર;

તુ બર મન ચુન જવાંમદાં ચુઝરે કુન !

અરે યો પહેરેઝગાર ભક્ત ! તું પાપી ગુન્હેગારથી ત્હારું મોં નહીં ફેરવ; મહેરબાનીની સહે તેના તરફ નજર કર ! જોકે હું દેખાવે તો બદસુરત અને બદ કેરદાર છું, તથાપિ તું તો મહારી પાસે એક જવાન પુરૂષની પેઠેમ આવીને

ઉભો રહે ! તોપણ હું તો ત્યાંથી તુર્ત નિકળીને શહેરમાં આવી એક હબમનો, બધાં અસ્ત્રો સાથેના તોળરો ભાડે લેવા ગયો. હબમે પાંચ રૂપિયા લઈ પોતાનો તોળરો ભાડે આપ્યો, અને હું પાછો શુક્રમાં ગયો. મહને હબમ બાણીને તે સાધુડો હાથ પામેલો જણાયો. તેણે મહને પોતાની છાતી બોડવા ઇસારત કરી. મેં અસ્ત્રો કાઢી પ્રથમ છાતી ઉપરના બાલો ઉતારવા માંડ્યા. છાતી ઉપરના બાલ ઉતારતાં જ મહારી અબ્બયળી વચ્ચે સોનેરી સાહીના અક્ષરે લખાએલો એક લેખ નજરે પડ્યો. નાગરી અક્ષરે પણ ગિર્બાણ લાખામાં લેખ લખેલો હોવાથી મહને કાંઈ સમજ ન પડવાથી, તુર્ત પાસેની ઝાડીમાં ઉગેલ પારસડીનાં પીપેરી ફાંડવાં તોડીને તેનો પીળો રસ કાઢી એક સોટિયાં વડે સાહીની પેડે, મેં મહારા અંગરખાની આગળ ઉપર તે લેખ ઉતાર્યો :

અશિતેના મ્મસારનાનં, પયઃ પાનંતવસ્ત્રિયઃ ।

एतद्ब्रह्मानुपाः पश्यम्,

આ લેખ ઉતારી લઈ પાછો શહેરમાં આવી સંસ્કૃત લાખાના કોઈ કવિ પાસે તે ઉકળાવવા સાડ પડોસજી માળણથીજ પૂછપરછ કરવા લાગ્યો. તેણી મહને એક ગ્રાહણને લેરે તેડી ગઈ. ત્યાં ગયો તો જણાયું કે, તે ગ્રાહણ રાજવૈદ હતો. ને વગી જ્યોતિષ પણ બાણુતો હોવાથી દરબારનો એથી પણ તેજ હતો. આ વૈદરાજ ઘરોકોમાંથી પરવારીને મહારા આગળ આવ્યા, વાતચિત ચાલતાં મેં પણ યુનાની હકીમાની સ્તુતિ ચલાવી. વૈદને લાવતોજ હું હકીમ મળી આવ્યાથી તે ખુશી થયો, ને મહારી મિત્રતાની માગણી કરી. મેં કહ્યું:— “તું જો આ લેખ ઉકળાવશે તો હું તહારા ઉપર બહુજ પ્રસન્ન રહીશ, ને યુનાની હકીમાની ભેટી કુંચીઓ પણ બતાવીશ.” વૈદે તો અંગરખા ઉપરનો લેખ જોતાંજ કહ્યું:—“એમાં ચોથું ચરણ બાકી છે, તે તમે જાણો છો, પણ મહારી પરિક્ષા કરવાને પૂછો છો તો હું તે ચરણ પૂરું કરું છું.” આમ કહીને મહારા અંગરખા ઉપરજ કાળી સાહીથી લખ્યું કે :

स्निग्ध मुष्णं च भोजनं ॥

અને પછી આખો અર્થ કરતાં બોલ્યો:—આ માણસે પ્રથમ ગરમ પાણીથી ન્હાવું જોઈએ; પછી દુધ પીવું જોઈએ; તેણે યુવાન સ્ત્રી સાથે રહેવું જોઈએ; તે સ્ત્રીને બન્ને ગાલોપર વચમાં બે કાળા તલો હોવા જોઈએ. તેણીના કપાળ ઉપર ભોરો હોવો જોઈએ. એટલોજ તે ૩ ચરણોનો અર્થ છે, પરંતુ ૪ થું ચરણ જે લખવાનું બાકી હતું, તે જો પુરું ન થાય તો બધું નકામું છે, માટે ૪થાં ચરણમાં મેં કહ્યું છેકુંકે, તે પુરૂષ સ્નીગ્ધ (ચિકાસવાળું) તથા ગરમ ભોજન કરવું જોઈએ; જેથી આપોઆપ તેના હૃદયના કાંટા ૧૦ દિવસમાં ખરી પડે એમ વૈદક્ય શાસ્ત્રમાં કહેલું છે.

આ ભેદ સમજી લઈને મેં વૈદરાજની રાજ માગી ને ઉઠતાં ઉઠતાં કહ્યું:—
 “હું એક કટાકટીના ભારે સંકટના પ્રસંગે તને સહાય થઈશ !” આટલું
 બોલી ત્યાંથી નિકળીને જેટલું વૈદક શાસ્ત્રમાં ફરમાવેલું તેટલું બધું મેં કર્યું.
 મહારા માવત મિત્રને સાથે લીધો, અને ગુફા આગળ દશે દહાડા જઈ જઈને તે
 સાધુના ખાનપાનની બધી વ્યવસ્થા કરી, પણ ગાળ ઉપર તલ ને કપાળે
 ભોરો એવી યુવાન સ્ત્રીને સાથે લઈ જવાનું અશક્ય હોવાથીજ મેં તે માંડી
 વાળ્યું. દશમે દિવસે સવારમાં જઈને જોઈ છું તો પેલા સાધુના બધા નિમાળા
 ને સર્વ બાલ ખરી પડેલા ! બધાં નખ વેરાઈ પડી શરીરથી છુટાં પડેલાં
 જણાયાં; અને સાધુ તો તે ગુફામાંથી અલોપ થયેલો જણાયો ! માવતે અને
 મેં બાલનાં તેમજ નખનાં જૂઠાં જૂઠાં ગાંસડાં પોટલાં બાંધી લઈ ઘરે લાવી
 સા ઠેકાણે કરી મેળ્યું. મ્હને તો જાણે અમૃત મળ્યું હોય એવી ખુશાલી
 લાગી. કેમકે,

પ્રિય મિલાપ અરિ હાંનિ અરુ, આત્મ સ્તુતિ તિથનેન;
 ઇષ્તિત દલ સચ કાઠૂકો, લગિ અમૃત કે એન.

પોતાનાં વહાલાનો મેલાપ, દુશ્મનની હાની, પોતાની સ્તુતિ, સ્ત્રીનો
 પ્રેમ કટાક્ષ, અને ઇષ્તિત યાને ઇચ્છેલું ફળ ઇત્યાદિ વસ્તુમાં સર્વ કોઈને
 અમૃતના જેવો સ્વાદ લાગેજ છે; અમૃત કાંઈ ખીજું હોતું નથી.

હવે મ્હને મોટી દોલત કમાઈ લઈને નિવૃત્ત થવાની ઇચ્છા ન થવાથી
 આટલું સોનું બોણું માનીને પાછો હું અસંતોષી થયો; તેથી મેં વિચાર
 કર્યો કે, મ્હને નિવૃત્તિ લેવાને જેટલું જોઈએ એટલું ધન મળતું નથી, અને
 આ રાજ્યનો રાજ “ભોળિયા મહારાજ” કહેવાય છે, તો તેની દરબારમાં જઈ
 ધુતારાની ધુર્ત વિદ્યા રચવી જોઈએ. મેં એક મોટા સોદાગરના જેવો પોશાક
 ખરીદ કર્યો, અને તે પહેરીને હું રાજવાડામાં ગયો. ત્યાંના દ્વારપાળના
 હાથમાં તુર્તજ એક સોના મોહોર આપી, એટલે તેણે મહારાજને જઈને
 વરધી આપી કે, કોઈ શાહ સોદાગર મળવા આવ્યા છે. રાજાએ તુર્તજ મ્હને
 બોલાવ્યો, એટલે મેં હજુરમાં જઈ ૫૦૦ સોના મોહોરનું નજરાણું કરીને
 વિનંતિ કરી કે; “મહારાજાધિરાજ ! મ્હારે આપ સાહેબની સાથે એકાંતમાં
 કાંઈક વાત કરવી છે !” મહારાજ ખુશી થઈને મ્હને એકાંતમાં લઈ ગયા, અને
 ખાનગી વાત પૂછવા લાગ્યા, ત્યારે મેં કહ્યું:—“હે રાજન ! આપ નામદાર
 એટલુંજ કરો, કે સર્વ દરબાર ભરાયેલી હોય ત્યારે બધા દરબારીઓ જૂએ
 તેમ થોડોક વખત દરરોજ મ્હારી જોડે એકાંતમાં બેસીને અમથી અમથી
 કાંઈ પણ વાત કરજો, અને શી વાત કરી તે કોઈનેજ કહેતા ના; હું તેના

હેશાનમાં આપ નામવરને દરરોજ ૫૦૦ સોના મોહોરનું નજરાણું કર્યો જઈશો હું ખીજું કાંઈજ આપની સોઠે માંગતો નથી !”

બહેનો અને બંધુઓ ! સઘળા મહાન ઉપદેશકો અને ધર્મ ગુરુઓએ અંગત મોજમજા, સુખનાં સાધનો અને ઇનામોને ત્યાગ કર્યો છે, સાંસારિક પદવિઓને છોડી દીધી છે, અને અપરિમિત તથા અમર સત્યનો ઉપદેશ આપ્યો છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમણે પોતે જાતે પણ તે સત્ય પ્રમાણે જીવન ગાળ્યું છે. તમે તેવા મહાન ગુરુઓના જીવન તપાસો અથવા તો તેઓનો ઉપદેશ સરખાવો તો તમને એક સરખો આત્મલોગ, એક સરખી નમ્રતા, એક સરખો પ્રેમ, અને એક સરખી શાન્તિનો ઉપદેશ તેમજ આચરણ માલૂમ પડશે ! તેઓએ એક સરખાજ શાશ્વત તત્વો શિખવ્યાં છે, કે જેનો અનુભવ કરવાથી દુઃખ માત્ર નાશ પામે છે. પણ મહારા જેવા અભાગ્યાને તો તે છેક બારમે કલાકે સુઝ પડ્યું, પ્રથમ અવસ્થામાં નહીં. પેલા રાજાજીએ વિચાર્યું કે; એમાં શું થઈ ગયું ! સાહુકાર આજીવાર જણાય છે. વળી તે કાંઈ માંગતો આવ્યો નથી, પણ આપનો આવ્યો છે, તેથી તેણે મહેને આ વાતની કબુલાત આપી. આ પ્રમાણે દરરોજ તેના અને મહારા વચ્ચે ગોઠતેગો ચાલતી બેઠ. અને મહેનેજ તેણે મુખ્ય સલાહકાર બનાવ્યો છે, તથા રાજાજી મહારીજ સલાહ પ્રમાણે સર્વ કામ કરે છે, એવી છાપ સઘળા દરબારીઓમાં બેસી ગઈ. હું દરરોજ રાજાની સાથે વાતો કરતો જાઉં, ને એક એક અધિકારી તરફ ખાસ નજર નાખતો જાઉં. પહેલે દહાડે શહેરના કોટવાલ તરફજ મેં જોયા ક્રીધાથી રાત્રે તે મહારે ત્યાં આવી ગભરાઈને કહેવા લાગ્યો; “હે સાહેબ ! આટલું રૂપ હજાર સોના મોહોરનું પોટલું રાખો, અને રાજાજી આગળ મહારે વિષે કાંઈ સારીજ સિપારસ કરજો !” “જાત ખુબ !” એટલું કહીને પોટલું મેં લખે કર્યું. ખીજે દિવસે “બડા કાઝીજી” દરબારમાં બેઠેલા હતા, તેઓ શ્રીએ, વડા ન્યાયાધિશ હોઈ, લાખો રૂપ્યા લાંચમાં ભેગા કર્યા હતા, તેમની તડકી ગઈ. તેઓ વળી તેજ સાંજે મહેને મળવાને મિષે મહારે ઘરે આવ્યા, ને મહારા બેઠ બેઠાઓને આંગળે પાંચ પાંચ હજારની કિંમતની હીરાની વિંટી પહેરાવી, મહારી સ્ત્રી માટે રૂપ હજારની મોતીની કંઠમાળ ભેટ આપી ઉઠતી વખતે બોલ્યા; “સાહેબજી ! કૃપાદ્રષ્ટિ રાખજો, મહારાં બચ્ચાં છોકરાંનું જીવતર આપનેજ હાથ છે !”

તેજ રાત્રીએ છાપરેથી ધુર્ર્ર ! ધુર્ર્ર ! એવો ધુવડનો અવાજ આવ્યાથી મહારી ઓરત થાંકી. તેણી વહેમ પકડીને કહેવા લાગી; “કાંઈ ભુડા દહાડાની નિશાણી જણાય છે. અવર અને દળદર આજીનારું ધુવડ ધુરે છે !” એ કહ્યું કે, એવા વહેમ હિંદુ બાઈઓ સાથે વસવાથીજ તહારામાં પેડા છે. સારા

દહાડામાં પણ તું અશુભ થવાના વિચારો ન કર! હું નિર્ધન થયો ત્યારે તું મહારી મદદમાં રહી, અને હવે મહારી વિદ્વતાથી વિદેશમાં પણ ધન પ્રાપ્ત કરે છું ત્યારે તું આમ અશુભ ના વાંચ !

“નારીની પરિક્ષા થાય નિર્ધન દશામાં નિત્ય,
સારી કે નહારી ને જરૂર ત્યારે જાણીએ;
વિદેશમાં થાય વિદવાનની વિદ્યાનું મૂળ,
વિદેશમાં જાય વિદવાનને વખાણીએ;
વિપત્તિ વેળાએ વરતાય સગપણુ સ્નેહ,
સગાં સ્નેહી ખરાં ખોટાં પ્રત્યક્ષ પિછાણીએ.
દુઃખમાં સ્નેહી ને સ્નેહી મુખદા સજ્જન ગણો,
મુજબમાં સ્નેહી ને સ્નેહી પૈસાને પ્રમાણીએ.”

આ પ્રમાણે હું દરરોજ રાજીએને ૫૦૦ સોના મોહોર આપતો, અને પાંચ ગણી મોહોર પાછી મેળવતો. હાલ ખુશામદ તાજ રોજગાર જેવું ચાલ્યું. કેટલાક દહાડા પાછી કોઈ બીલુ હાથમાં ન આવ્યાથી એક દહાડે પ્રધાનજી તરફ વારંવાર આંગળી કરી દરબારમાં મેં દેખાવ કર્યા કીધો. હવે પ્રધાનજી ખભરાયા, ને અતે તે પણ મહારે ત્યાં અરધી રાતે આવી ચઢ્યા. મહુને ખતી ખતીને દરબારમાં બનેલા બનાવ વીશે પૂછવા લાગ્યા. મેં કહ્યું:— “મહારાજ તમારી ઉપર બહુ ક્રોધાયમાન હીસે છે. તેઓશ્રી કહેતા હતા કે, રાજ્ય બધું પ્રધાન ખાઈ જાય છે, અને હવે હું એનું એક દિવસ નિકંદન કરીશ! મેં હાલ તુર્ત તો સમજાવીને ઠંડા પાડ્યા છે.” પાછી પ્રધાનજીએ પણ ૩૫ હજાર સોના મોહોર આપી મહારે મોહું દાખ્યું.

ખીજી સહવારે મહારો અવરવાણીનો ખેટો એવો સંદેશો લાવ્યો કે; આપણું કાંઈ નરસું થવાનું જણાય છે. મેં વાંચ્યું હતું તે હવે જાતે અનુભવમાં આવે છે. હમણા હમણા મહારો અંગુઠો ચવડિયાજ કરે છે અને ફેર્યુંન ટેલરમાં વાંચેલું બધું મહુને હવે થયાંજ કરે છે. બાપા! અંગુઠો ચવડયા કરે ત્યારે કાંઈ આશ્ચર્ય આવવાની આગાહી થાય. આવતી બલા અને ભવિષ્યની ખરાબીની આગાહી માટે બોલાય છે કે; “My little finger told me that.” જ્યારે કાન શરમ ને રાતા થાય ત્યારે જાણવું કે, કોઈ તમારીજ વાતો કરે છે તેવું હાલ તમને થાય છે બાવા. જ્યારે એકાએક શરીરે લજ્જાખું ભસપ ત્યારે જાણવું કે, જે જગાએ તમે રહેનાવાના છો તે જગા ઉપર કોઈ મુસાફર ચાલે છે. રખેને તે બનાવ તમોને લાગુ પડે! જ્યારે તમારી આંખો ચળવળી ત્યારેજ બધા દોસ્તો મળવા આવ્યા! મહારી માતાની જ્યારે હઠેલી ચવડયાજ કીધી ત્યારે થોડા વખતમાંજ તમારી ઉપર ભેટ સોખાદો

આવવા લાગી. જ્યારે મહારાં હાડકાં લાંગવા માડયાં ત્યારે તુફાનનું વાદળ ચઢી આવવાની મહને આગાહી થઈ. બાવાજી વહેમ શું છે? Coming events cast their shadows before. કેમકે આપણો મવકકલ ફરેસ્તો આવતા બનાવની આપણને વખતો વખત ચેતવણી આપતો રહે છે. મહને એકાએક હુઝાવો થઈ આવે છે અને બજવાળવાનું જ મન થયા કરે છે; ત્યારે હવે કાંઈ હરકત નડવાની આગાહી હું કરું છું બાવાજી.

હું મહારા બેટાની આવી અવરવાણી માટે તડાઈને બોલ્યો:—“હે કપુત! કપુત મૂઓ ને તું જ કાં જીવતો રહ્યો! તને અવરવાણી હમેશની જ લાગેલી છે. અશુભ સમાચાર કાંઈ નહીં ને કાંઈ લાવવાની તને તેવજ પડી છે.

“ગુણી હોય ગમે તેવો સત, મૃત્યુ પામે ને જીવે કપુત,
ઘણા મનમાં માને, મોડે કહ છે, શાને જીવ્યો આ તો જીવ લે છે!”
તેમ હવણાં મારે થયું છે, બધું વેતર વંડી ગયું છે,
પુત્ર જીવ્યો ન જીવ્યો સરખો, છેક ઝીણી નગરે નરખો.
આ તો જીવે છે, કો' કાળ મગશે, ત્યારે દુઃખ વિયોગનું ઝગશે,
નૃવો હિતોપદેશ શું કહ છે, એમાં કેવો દિશાસો દે છે!”

શોભેશ્વર કહે; ભાઈ! ઘણાં માણસો બાપડાં પોતે નિર્દોષ હોય છે પરંતુ જે માઠી બખર, જે સ્નાનના સમાચાર હોય તેજ તેઓ મંડળીમાં આવીને કહે છે. તેઓ ઘણા અવર (A bird of ill-omen) ગણાઈ, અશુભ વાણીનું પક્ષી ગણાય છે. જુના કાળમાં લોકોની સાચી માન્યતા હતી, કે કેટલાંક પક્ષીઓ બોલે છે તે શુભ શુકનવંતા સમાચાર હોય ત્યારેજ આપણા ઘર આગળ આવીને બોલ્યા કરે છે, ને કેટલાંક પક્ષીઓ એવાં આવે છે, કે માઠા સ્નાનના સમાચાર હોય ત્યારેજ તે પક્ષી ઘરપર બેસીને “હુઝીકુ—હુઝીકુ” કરીને ધુર્યાં કરે છે. માણસોમાં પણ તેવાં જ જથ્થાં ને અપજથ્થાં લોકો આવે છે. આજે પણ ધુવડો, કાગડા, એ વિગેરે અશુભ પક્ષીઓ લેખાય છે, અને ચકલીઓ, શહામત, જળકુકડી વિગેરેને શુકનવંતાં બનવરો તરીકે ગણવામાં આવે છે. એના કારણમાં કંઈ કંઈ સત્વ પણ રહેલું હોય છે. જંગલી કાગડા પોતાની સુંઘવાની અતિ તિવ્ર શક્તિને લીધે શાર્ક માછલીની માફક મરતાં આદમીઓનો સુંઘાડ વહેલો સુંઘીને દોડી આવે છે, અને તેઓ તો બે કે મરનાર મોટે ભાગે હુવાઓ ગુબારવા સાડ, મરતાં માણસ માટે છેલ્લી પ્રાર્થના કરવા સાડ, આકાશ ઉપરથી છાપરાં કે ચીમનીઓ ઉપર ઉતરી આવીને, અથવા તો છેક માઠાં માણસના મોતવાળા ચોરડા આગળ ફેંકીને ગંદગી કરે છે; પરંતુ “હવે મોત આવી લાગ્યું!” એવો જ ધારકો ઉપરવાળાને તો પડે છે. નૃવો કે, જ્યારે હવા ઘણીજ બગડી ગયેલી હોય, ત્યારેજ ધુવડો ધુરવા મંડી બધે છે, અને

ખરીબ આબોહવા થયા પછી બચ્ચાંબાળાં માદાં પડે છે, જેથી પેલાં નિર્દોષ
 ધ્રુવડને લોકો અવર ગણી બદનામ કરે છે. મરકીના ઉંદરો તો બાપડા મરકીની
 મોઢાણ આવી લાગવાનો ચુપદાર ને પોકારનાર છે, તો પણ લોકો તો તેમને અવર
 કહે છે. કુતરાની કુદ્રતી શક્તિઓને લીધે મૃત્યુના દુતનો સુધાડ તેમને વહેલો
 આવે છે, જેથી ભૂરપારા અવાજે જ્યારે તેઓ લસે છે, ત્યારે તેઓ રડે છે
 એવા વહેમથી માદાં માણસનાં બહાલાંઓ મુગાય છે. માટે વહેમેજ દુઃખ
 પણ નહીં ઉતાં આવીને ઉભાં રહે છે. સલાબત! હવે તમારી હકીકત આગળ
 ચલાવો. એક સમયે રાજાજીના ગાદીવારસનું દર્દ અસાધ્ય થઈ
 પડતાં, રાજાજી રાજવૈદ ઉપર કંઈ લરાયા હતા, અને વળી
 રાજપુત્રના ગ્રહયોગ તપાસવામાં ભૂલ કરવાથી રાજવૈદ ઉપર તથાઈ આવી
 હતી. રાજપુત્રનો બચપણથી હમેશાં એવો નિયમ હતો કે, પાટનગરની બહાર
 આવેલાં મોટાં સૂરસાગર તળાવ ઉપર જઈ મોઢાં ઉપર ફડકા મારી મોઢું
 ધોઈને તળાવની પાળે ઉભો રહી ઈશ્વરસ્તુતિ કર્યા કરે. આવો ધર્મી રાજપુત્ર
 હતો; પરંતુ ધર્મીને ત્યાં ધાડ ને કસાઈને ત્યાં કુશળ, તેવાળું થયું. તેના
 મસ્તકમાં ભારે વેદના થવા લાગી. દર્દ એવું તિમ અને અસાધ્ય થઈ પડ્યું,
 કે રાજવૈદ સેંકડો ઉપાયો કર્યા પણ ઉલટો દરરોજ વ્યાધિ વધતોજ ગયો.
 આ રાજવૈદ વૈદ તરીકે પણ હતો, ને જોષી તરીકે પણ તેજ હોવાથી તેણે
 ગ્રહની ચાલ તપાસી જણાવ્યું કે, છો મહિને સંપૂર્ણ આરામ થવો જોઈએ.
 રાજપુત્ર ખાટલે પડી જેમ જેમ તરફડિયાં મારતો તેમ તેમ રાજા રાણીને
 આક્રંદ થવા લાગ્યું. છ માસ સૂધી આવો દુઃખલયો સમય પસાર થયો. સાતમે
 મહિનો ચાલ્યો, કે રાજાજીએ પ્રધાનજીને હુકમ કર્યો કે, “રાજ્યના વૈદો ને
 જોશીઓ સઘળા જુઠા, નલાયક અને લુટારા ઢોંગી છે, માટે બધા વૈદ જોશીને
 તથા રાજવૈદ અને રાજ્યજોશીને ગરદન મારો; તેમનાં ઘરબાર તારાજ કરો,
 અને બધા બાકીનાઓને રાજ્યમાંથી દેશનિકાલ કરો. બધાં પૈદાનાં પુસ્તકો અને
 જ્યોતિષ શાસ્ત્રોનો ઢગ કરાવી બાળી મકો!” આ હુકમથી સર્વ વૈદો ને જોશીઓ
 ઠરઠરવા લાગ્યા. રાજવૈદ મ્હારે ઘરે આવી રડી પડ્યો કે; “મ્હારાં બચ્ચાંબાળાંને
 તો ગમે તેમ કરીને બચાવો, હું મરીશ તો ચિંતા નહીં. નગરના બધા નિર્દોષ
 વૈદો ને જોશીઓ મ્હારે લીધે અસહ્ય દુઃખ પામશે તેનું પાપ મ્હારે શીર
 ચઢશે, માટે આપ તેમનું રક્ષણ કરો!” મેં કહ્યું:—“અલ્લાતાલા સૌ સાંજ
 કરશે. તમે બેફીકર રહો. ગભરાવ નહીં. અમારા પીર આદ્યાઓનું સત પાકું
 છે. હું અલ્લાતાલાને અરજગુજારી કરી સર્વનું સમાધાન કરીશ.” એટલામાં
 તો નગરના સર્વ વૈદો ને જોશીઓ જોયા થઈ મ્હારે ત્યાં ૧૫ હજાર સોના મોઢોરનું
 નજરણ લાવ્યા, ને આદ્યતમાંથી ઉગારવાને મ્હને વિનંતિ કરવા લાગ્યા. મેં

તેમનું નજરાલું લેવું હરામ ગણીને પાછું આપી કહ્યું:—“ગ્રાહણની પાછે પણ લેવી હરામ છે, જાવ સુખે ઉંઘો, અલ્લાતાલા તમારો મદદગાર થાવ!” મધસતે ઉડીને મેં અલ્લાતાલાની ગદુજ મીનતભરીથી નીમાજ કીધી, અને પછી બિછાને સુતો. પાછલી રાતે હું બર ઉંઘમાં સ્વપ્નો જોવા લાગ્યો કે, જાણે હજરત મહમદની દરબાર મળી છે, ત્યાં ચાર યારે અલી, ઐમાર, અયુબકકર, હામિબ અને વળી લુકમાન, અફલાતુન વિગેરે હકીમો પણ લેગા મળ્યા છે. સેંકડો પીરો દરબારમાં બેઠા છે, એવામાં નીજમુદ્દીન ઐલ્યા દરબારમાં પધાર્યા છે. કુરનશ નજર થવા બાદ હજરત પેગંબરે હસ્તે મુખડે નીજમુદ્દીન સાહેબની મીભજ પુરશી કરી આ જેહાનની ખેર આક્રિયત પૂછતાં તે બોલ્યા:—“મુઆનંદ જેવા ધર્મિષ્ઠ રાજાના પુત્રને અસાધ્ય દર્દ થવાથી કોઈપણ વેદ તે વ્યાધિ પારખી શકતો ન હોવાના કારણે બધા વૈદો, હકીમો, જોશીઓ, અને રમળ જાણનારા આપણા મઝહબના દીનદારોનો પણ વાંકો દહાડો બેઠો છે, તેનો અપ્રસોસ ને જારી તે રાજ્યમાં બારે ચાલી રહ્યાં છે. આપણાં હકીમાનાં પુસ્તકો, જામારૂપ હકીમની ન્તોતિથ વિદ્યાની કિતાબો સૌ બાળી નાખવામાં આવનાર છે! આપ ખુદાવિંદ કાંઈ મદદ નહીં કરી શકો! આપણાં હકીમો અને શાસ્ત્રોની દિનપરદિન પ્લાનિ થતી જાય છે, તે ઉપર ચક્રીનહારી પાછી નહીં બેસાડો ગરીબનિવાજ!”

ઉલ્લેખક નક્કા જખ કોમ મર જાએ તો જાએ,
યેલ દર્દે સીર ઐસા હય, સર જાએ તો જાએ.

ખ્યારની કેફ અને પ્રેમનો નોશો તો જ્યારે આદમી મરી જાય ત્યારેજ જાય, પણ આ માથાનું દરદ તો એવું છે, કે જ્યારે માથું જાય ત્યારેજ જાય.” હવે મહમદ સાહેબ બોલ્યા: “ચક્રીન ને આસ્થા વગરનું બધું ખોટું. મહારા મઝહબી ઝુંડા ઉપર જેટલી આસ્થા જાફરનાં જણાઈ તેટલી હમણા કોઈની જણાતી નથી. મ્યુટાનો લડાઈમાં તે ઝુંડો તેણે બલ્યો હતો. જ્યારે ઝુંડો પકડેલો હાથ લડાઈમાં કપાઈ ગયો ત્યારે ખીજે હાથે પણ તેણે તે પકડીજ રાખ્યો હતો! પણ જ્યારે ખીજે હાથ પણ છટકાવી દેવામાં આવ્યો ત્યારે પોતાના બન્ને હાથનાં હુંકાથી પણ તેણે તે ઝુંડો પકડી રાખ્યો હતો! પરંતુ જ્યારે વળી તેનું માથું છટકાવી નાખવામાં આવ્યું ત્યારે તે ઝુંડાની લાડી ઉપર ઉંધે મસ્ક તે એવી રીતે પડ્યો, કે અબદુલ્લાને તેના શબને ખિસાડીને તે ઝુંડો પોતાના હાથમાં લેતાં પણ બહુ મહેનત પડી હતી. વળી અબદુલ્લાના હાથમાં જેવો તે ઝુંડો આવ્યો કે તુર્ત તેણે ખાલીદને સ્વાધીન કરી પીધો હતો, કે રખેને જાફરનું મુઠ્ઠું પણ પાછું તે ઝુંડવી લેય! આવા ચક્રીનજાણી જાફર જેવા મહારા ઉપર ચક્રીન રાખનારા દીનદારો રહ્યા નહીં, તેનુંજ આ

પરિણામ છે. શાસ્ત્રો જુઠાં નથી, ચક્રીન જુઠાં છે.

ખેર! આપણાં શાસ્ત્રો શું ચક્રીનદારી હોય તો ખોટાં પડે! ભલું. વળી હિંદુઓનાં શાસ્ત્રો પણ ખોટાં? ધનવંત્રીનું શાસ્ત્ર પણ ખોટું! લુકમાનની કે અક્ષલાતુનની પણ કેતાબો ખોટી પડી! ખ્યારા અલી! આમાં તમારી કાંઈ અકકલ આવે છે? સુખાનંદના પુત્રના મસ્તકનાં દર્દની ચિકિત્સા કાંઈ તમે કરી શકો છો, નહીં તો હુંજ કહું?” અલી:—“બંદેનવાજ, આવાં ન્હાનાં કામમાં આપને તકલીફ લેવાનું કાંઈ કારણ નથી, હુંજ કહું. ધ્યાન ધરતાં મને એવું ભાસે છે કે, એ છોકરો કોઈ તળાવ ઉપર નિત્ય જઈને પાઠ્યાખ કરતો હશે. મેંહોં ઉપર ફડકા મારતો હશે. તળાવનાં પાણીથી કપાળ સાફ કરતો હશે. તે વખતપર તળાવમાંની ન્હાની તુર્તની જન્મેલી નરમા માછલી તેના નાક વાટે મગજે ચઢી ગઈ હશે; તે ઝીણા મર્ધ જેવો નરમો હવે મોટો થવાથી ખોપરીના આડા અવળા ભાગોમાં તરફડિયાં મારતો હોવાથીજ રાજપુત્ર પણ તરફડિયાં મારે છે.” એટલે હું મહમદે લુકમાન હકીમ તરફ નજર ફેંકી, તો તે બોલ્યા:—“એ દર્દી પુત્રને પ્રથમ તો બેભાનીની દવા આપવી; પછી તુજ્જમે બાળગાંવનું ચૂર્ણ મોતીની ખાકમાં વાટી બળબળતી કલાઇમાં મેળવી માથાની ખોપરીની આસપાસ ચોપડવું, અને ખોપરી દીલી થવા બાદ શસ્ત્ર વડે ખોપરી ઉંચકી લઈ હાડકાંના સંપુટ કહેતાં મસ્તકના પડદામાં ભરાએલી માછલીને ચીપ્યા વડેજ ઉપાડી લેવી; એટલે તૂર્ત દર્દ મટી જશે.”

એટલે અક્ષલાતુન તુર્ત વચ્ચે પૂરાયા:—“હે ઉસ્તાદજી! ચીપ્યા વડે માછલી ઉપાડતાં માછલીનું મર્ધ જેટલું નરમું તો ઉપડશે, પરંતુ મ્હારા ધ્યાનમાં એવું આવે છે, કે રાત્રે રાજપુત્ર પથારી ઉપર પોટેલો હોતો, એવામાં સીલીંગ ઉપરથી કાનખજુરો તેના શરીર ઉપર પડે; અને ભરાઈ જવાનું બીજું કાંઈ દર મળ્યું નહીં, જેથી રાજપુત્રના કાનમાં ભરઈ ગયે; અને હવે છેક મસ્તકમાં પહોંચી લેખું કોતરી ખાય છે, જેની ભારે પીડા રાજપુત્રને થાય છે. એ ચીપ્યા વડે ઉંચકે તો તે લેખને વળગેલો હોવાથી લેખનું માંસ પણ સાથે ઉપાડી નાખશે. માટે ચિપ્યાને અગ્નિમાં પ્રથમ તપાવીને ગરમ કરવો, અને પછી તેણે કરીને ઉપાડતાં કાનખજુરોને અગત બળશે, એટલે પોતાના પંજામાંથી લેખનો ભાગ છોડી દઈ અળગો થવાથી ઝટ ઉપડી આવશે!” પાછલી રાત પૂરી થતાંમાં મ્હારી આંખો ઉઘડી ગઈ, ને આ ચોખ્યાટ સ્વપ્નો ખરેખર માનીને મેં તે પ્રમાણે અમલ કર્યો. રાજપુત્રને એક એકાંત ચોરડામાં લઈ જઈ રાજવૈદની મદદથી ખોપરી ઉપાડી; તેને પાણીનાં વાસણમાં નાખી; પછી ગરમ કીધેલા ચીપ્યા વડે કાનખજુરોને પકડતાં તેણે લેખમાંથી પગો ઉપાડી લીધા. તેને પણ વાસણમાં નાખ્યા બાદ “સંધન કરણી” નામની દવાથી ખોપરી બરાબર પાછી સોંપી દઈને

“સંભવની” નામની દવાથી રાજપુત્રને તુર્ત ચેતના આણીને સાજો કર્યો. રાજાએ તો અત્યંત આનંદ પામીને મૂંઝે ચાહ્યાં એટલાં ધનામે ને શીરપાવ આપી, પોતાનો અંગરક્ષક ને મૂખ્ય કારભારી નિમ્ણે. મેં રાજવૈદને પણ ખાસ ધનામ આપાવી તેને કહ્યું:—“મેં તને વચન આપ્યું હતું કે, “હું એક કટાકટીના બારે સંકટના પ્રસંગે તને સહાય થઈશ!” તે વચન મેં પાળ્યું છે.” આમ સર્વ વેદો ને જ્ઞેશીઓ તથા તેમનાં વૈદકયશાસ્ત્રો ને જ્યોતિષશાસ્ત્રો બળી જતાં બચી ગયાં.

મહારી આવી ચઢતી દેખીને હું મનમાં મલકાયો, કે સુખની શોધ હવે મહારી સંપૂર્ણ થઈ! ધુર્ત વિદ્યાથી આજે લાખો રૂપૈયા કમાયો અને વળી રાજમાં માનપાન પામ્યો. પરંતુ પાછી પનોતી બેઠી. સુખનો દહાડો દુઃખમાં આવ્યો. “હે ભવડા!” હું મનસે કહેવા લાગ્યો; “હે સલાબત! હવે ચિંતા અને દિલગીરીનો છાપ તારા ચહેરા ઉપર પડે છે. તારો ચહેરો ઝાંખો પડે છે, ને તારું શરીર વાંકું વળી બય છે, ને તારા હાથ પગ ઢીલા થઈ જઈને તારો ઉમંગ અને ઉલટ સઘળાં નરમ પડતાં બય છે. ચિંતાથી થતી મન અને ભેજાંની સ્થિતિથી તારાં શરીર ઉપર ફેરફાર જણાય છે. હોજરી અને પાચનક્રિયાના અવયવમાં પણ ફેરફાર થાય છે, તેનું પણ કારણ તારી ખોટી ચિંતા છે. તારામાં સંતોષ નહીં મળે તેથીજ તને આહુ સ્થિતિ મનોરંજક લાગતી નથી. જરા મન ખુશ રાખીને ફર!”

(વાર્તા ચાલુ.)

દિલાસા પત્ર.

(૩૫૩ મો.)

“Let not the fierce sun dry one tear of pain before thyself hast wiped it from the sufferer's eye. But let each burning human tear drop on thy heart and their remain, nor ever brush it off until the pain that caused it is removed.”

(The Voice of the Silence.)

હે દુઃખચારી માતા! એક મહિનામાં બધે બાળક ને એક બાઈ ને એક જમાઈ નવાઈના તારાજ મૂઆ નથી, માટે બહુ કદખાંત નહીં કર. તું ખીનાં દુઃખી માણસોને પુછી જો, કે બળાપાથી કોઈવાર તેઓનું કમ સુધરે છે? તેઓ પોતેજ તારી આજળ કણુલ કરશે કે, બળાપામાં મૂર્ખાઈ શિવાય

ખીજી કાંઈજ નથી. જે ઇનસાન પોતાની ઉપર પડેલું સંકટ ધીરજથી સોસે છે, તેનીજ તેઓ તો વખાણ કરશે. જે માનવી પોતાના કમનસીબનો બોલે પોતાના સર ઉપર શાંતિથી નિભાવે છે, તેની તેઓ ખુબીજ ગણે. શેવટે તેનો દાખલો લઈ તેની નકલ પણ કરવાની ઇનસાનમાં ખાસિયત આવતી જશે. ખીજાને દુઃખ થાય ત્યારે આપણે ડાહ્યાં ડોરોં થઈને પટાવ્યે સમજાવ્યે છિયે, પરંતુ જ્યારે આપણીજ ઉપર આવી પડે છે ત્યારે ચોરી છુપાઈએ પણ રહી પડયે છિયે. મહાન દિલાસા દેનારાઓનો એ તો બાણ કાયદોજ થઈ પડયો હોય નહીં શું, તેમ અંગ્રેજ ઉપદેશકો જાન જો અને એડવર્ડ મૂર પોતાનું દુઃખ જરા જેટલું પણ સહન કરી શક્યા નોંતા. એથી ઉલટું, પોતાના દેશના લોકનાં દુઃખ આગળ પોતાનું દુઃખ પણ ભુલી જઈને, પેલો બાળક રાજ એડવર્ડ છંદા મરણની થોડીક પળ અગાઉ બોલ્યો હતો કે; “ઓ ખુદા! હું તો મરું છું, પણ મહારા દેશને તું બચાવજે!” આગળ અગ્નિ બળે છે, પાછળ સૂર્ય તપે છે, રાત્રે ત્રિબુક-હડપચી તથા ઘુંટણ પંટમાં ચાંપીને સુઈ રહેવું પડે છે, ભિક્ષા માગવા માટે હાથ શિવાય ખીજી પાત્ર પણ નથી, અને વૃક્ષની છાયા નિચે સુવાનું હોય છે, તોપણ જીવની આશાનો પાશ તેને છોડતોજ નથી. ચાહુ વહેવારમાં દુઃખી જીવોને આશા એ આશા છે, પણ રકમ રકમનાં બહુ તીવ્ર દુઃખો એટલાં બધાં પડી ચુક્યા પછી જેને કેવળ નિરાશા થાય છે તે તો પરવારી ગયો, અને સુખી થયો સમજે. યાદ રાખજે, કે જે છેલ્લે હસ્યો તે ખરું હસ્યો કહેવાય. ખુશાલીના આવેશ પછી તો શોકનોજ વખત આવે છે. કેટો, જે સુકવારે હસતો હતો તેને શનીવારે રડવું પડ્યું છે. તેના બાલ રાતા હતા અને તેની આંખો માંજરી હતી; તથા તે એવો વ્યાજખોરો અને ચાંપીને પૈસા મેળવવાનો લોભીઓ હતો, કે જ્યારે પોતાના ગુલામોથી વૈત્રું થઈ શકેજ નહીં એવા તેઓ બેહાલ થઈ જતા, ત્યારે તે બિચારા ખુદાઓને તે વેચી મારેતો! તેણે આખર દહારો કેવો બુરો દિખ્યે: ! He who laughs on Friday will weep on Sunday. રૈસાઈનના આ વાક્યનો અર્થ એવો ન સમજવો, કે શુક્રવારે હસવાથીજ શનીવારે રડવાનો વારો આવે; પરંતુ આજે હસવું ને કાલે રડવું એ તો માત્ર દુન્યાનો કમ બતાવ્યો છે કે; He laughs best who laughs last, એજ કહેવત ખરી છે. સ્નાઈકસ ડેન્ટેટસ જ્યારે છેકજ નિરાશ થઈ ગયા ત્યારે ગમે એવા મુદ્દાઓ, શત્રુઓ, અને દુશ્મનોના જથ્થાથી પણ જરાએ ડરતો નહીં હોવાથી કોઈ પણ શત્રુ તેનો વાંકો બાલ કરી શકતો નહોતો, અને આવી નિરાશાના હિંમતને લીધેજ ૧૦૦ મારાઓની સાથે ટક્કર ઝીલી તેણે રૂપ ને મારી નાંખ્યા હતા, અને ખીજા ૩૦ ને ઘાયલ કીધા હતા! નિરાશામાંથીજ એક નવી જાતની આશા પેદા થાય છે; મારે નિરાશ થએલાથી તો ઘણું ડરીને

આલસુ' ભેઈએ. જેને કંઈજ ખોવાતું બાકી નથી તે ચાહે સો કરે.

અઝાં કજ તુ તરસદ બેનસાં અએ હકીમ !

વગર બા ચુ ઉ સદ બર આદ બ જંગ.

ન ખીની કે ચુ ગુરમે આજેજ શવદ;

બરઆરદ બ ચુગાલ ચરેરે પક્કંગ.

અઝાં માર બર પાએ રામ્ જનદ;

કે તસદ સરશરા બે કુખદ બ સંગ.

ઓ સાહેબ! જે કોઈ કે તું થકી ડરતો હોય તેના થકી તું પણ ડર-
તોજ રહેજે. તેવા ડરકણુ જેવા એક સો બિઠણુને પણ અગરજો તું પૂરો પડે
એવો હોય તોએ તું માત્ર તેવા એકથી પણ ડરીને ચાલજે. છું તને નથી
સુઝતું; કે એક ન્હાતું સરખું બિલાડું પણ જ્યારે પોતાના બનથી હાથ ધોઈને
નાઉમેદ થઈ જાય છે ત્યારે ભલા ભલા ચિ-તા વાઘની પણ આંખ ઉખાડી કાઢે
છે ! પેલા ગોવાળના પગ ઉપર સાંપે ડંથ એટલા માટેજ માર્યો, કે તે
સાંપ ખીધો, કે રખેતે તે ગોવાળિયો તેના માથામાં પથ્થર મારીને તેનો પ્રાણ લે!

જ્યારે નાર્ઘલ નદી ઉભરાતી ત્યારે તેના કિનારા ઉપરનાં સર્વ આડો ને
પાક તુટી પડતાં. પરંતુ પાણી ઉતરી ગયા પછી ઉલટાં બેવડાં ભેરથી નવો પાક
ને નવાં આડો પુટી નિકળતાં હોવાથી, નાર્ઘલ નદીની આકૃતને લોકો આવકાર
દેતાં હતાં. હુઝો જ્યારે અ-નંજ આવે ત્યારે લોકડી હોય તે પણ વાઘ બને.

કહે રહા હય સમાં, યેહ આસમાં કુચ્છબી નહીં;

પીસ હુંગા એક ગરદેશમે, જહાં કુચ્છબી નહીં.

જસ જગેહ થા જમકા જલસા, ઔર ખુશરકા મેહેલ;

ચંદ કબરોં કે સિવા ઔર, અમ્મ વહાં કુચ્છબી નહીં.

તખ્તવાસાંકા પેતા, દેતે હય તખ્ત ગોરદ;

ખોજ મીલતા હય ચહીં તક, આદ-કુચ્છબી નહીં.

ચુંગતેયે જીનકે ડકસે, જમીનો આસમાં;

ચુપ પડે હય કબમે, અમ્મહુ નેહાં કુચ્છબી નહીં.

“દિલાસાની દેનારી હે સખીઓ ! હું શી રીતે દિવસો ગુબારૂં ! અને
હવે ક્યાં જઈ તે કહો. એક પુત્ર સુવાથી રખે હવે ખીજો પણ મરી જાય તેની
મ્હારા મનમાં ચિ-તા વધી છે. મ્હારા તે મરનાર પુત્ર વિષે હવે કોણુ અહીં આવીને
તેનો સંદેસો કહેશે ? હવે તેના વિના મ્હારા જીવથી રહું જાતું નથી. ખાવાતું
પીવાતું અને ખીજું સર્વ ગાન તાનતું સુખ ગમતું નથી, અને મ્હારા કંઠરવંતા
પુત્ર વિના પખે પખે મ્હારો પ્રાણ તરફડે છે. દિલાસો આપવો સહેલ છે ખેતો, આપ
આપવો સહેલ છે, ઉપદેશ કરવો ઉત્તમ છે, દિલાસો દેવાનું કામ પુરુષેજ

નથી; પરંતુ તે પ્રમાણે વર્તન રાખવું બહુ કઠણ છે. જરમનીમાં દુઃખીને દિલાસા દેનારા લેખીંગ અને ટ્રેદેલ જ્યારે પોતાનીજ ઉપર ગીરદેશ આવી પડી ત્યારે ધુજરા માલમ પડયા હતા કે નહીં? માટે હવે તો મ્હારું મોતજ વહેલું આવે તો સારું. મોત! અરે મોત! મ્હારે માટેજ તું ક્યાં ચંપાઈ બેઠું!

જલદીસે મુજકુ પ્યારિયાં, પેવંદે ખાક કરના;

સુનતે હંચ મર ગયે, પર રંજો અલમ નહોંગે.

હે સખીઓ! જલદીથી હું બહેલી મરું, ને તમે પણ મને બહેલાં ખાકની અંદર ફાટી દેજો. કારણ કે, અમે તો એવું સાંભળીએ છીએ કે, મરી જઈશું ત્યારે હાલના જેવું કાંઈ દુઃખ અને દરદ અમને થવાતું નથી. બહેનો! દિલાસા તમે આજે મને દો છો, પણ કેહતીની પેઠેમ કાલે તમારા ઉપર એવું પડશે ત્યારે તમે પણ એવીજ આકળ વિકળમાં પડશો.” સખી બેપસી બોલી:—

“હા બહેન! શોકના એકજ ફટકાને કીધે દ્યુટોવીકો સ્પ્રોઈના કાળા લમર જેવા બાલ એકજ રાતમાં ચેત થઈ ગયા હતા. ચાર્લ્સ ૧ લાની જ્યારે તપાસ ચાલી ત્યારે પહેલી તપાસ વખતેજ તે જવાન હતો તે ખુદો ખખ, માકેલા બાલ સાથનો હાજર થયો હતો! મેરી એન્ટોઈનેટને જે દહાડે કેદખાને નાખવામાં આવી તે દહાડે તેણીના માથાના તમામ બાલ આચિંતા સુદેહ થઈ ગયા હતા. આવું છે તોપણ બહેન! ઈંગ્લંડના રાજા રાણીઓનાં મોત તો ચૂરોપના કોઈ પણ દેશના રાજા રાણીના મોત કરતાં વધુ શાન્તિથી નિપજેલાં નોંધાયાં છે. “બહેનો!” આ દુઃખી માતા બોલી; “આ દુઃખનો દરિયો અપાર છે, તેનો કિનારો હું ક્યાંય દેખતી નથી, અને પુત્રના દર્શન વિના મને ખીજે આધાર મળતો નથી. શી રીતે ખીરજ ધરીએ અને શરીરની પીઠા કેવી રીતે મટાડયે? તે બહાલા પુત્રને કીઠા વિના મ્હારાં નેત્રોમાંથી આંસુ વરસે છે. જે દર મહિને પગાર લાવતો હતો તે હવે લાવતો નથી, અને તેની ગડગડ સડખડ વિના મનમાં ઉદાસ થઈ રહું છું. દુઃખ નહીં ખમાતું માટેજ, ઓ બહેનો! હવે રાત ને દિસ હું મોત માંચું છું. ખુદા મ્હારી અરજ હવે કાં નથી વાંચતો!

જળ તલગ આંખે ખુલી હય, દુઃખ પ દુઃખ દેખેજે પ્યારીયાં;

સુંદ ગઈ જળ અંખરીઆં તળ લેનો સખ આનંદ હય.

બહેનો! જ્યાં સુધી આ આંખો ઉઘાડી રહેશે ત્યાં સુધી તો ઓ સખીઓ! હું દુઃખતું દુઃખજ જોયા કરીશ; પણ ઓ બહેન! જ્યારે મ્હારી આંખો મિચાએ ત્યારેજ મને તો સઘળું ખુશી લયું તથા આરામ ભરેલું થઈ જશે.

દિકરાનો સુખડો જોઈનેજ મ્હારા પ્રેમની પ્રતિતિ થાય; તે માથની કંદર બંધ પુત્ર વિના હવે શી ચુકિત કરીએ? પુત્રનો ચહેરો જોઈને પ્રત્યક્ષ મ્હારા મરનાર ખાલીદનાં દર્શન થયા જેટલું સુખ થતું હતું, પણ હવે નો તેટલા

પણ લાલ વના સુખ આવતું નથી ! હવે જીવને કેમ ઠંરવું ?

“મન મારું હાય મુઝાય રે ! હું ક્યાં જઈ કહું ?

મહારો જીવ બહુ ગભરાય રે ! હું ક્યાં જઈ કહું ?

આધિ વ્યાધિ ને વ્યાધિ આપે દુઃખ આપાર ;

તેમાં આ વિયોગનો પ્રભુ કયમ સેવાયે માર રે !

હું ક્યાં ?

શું હતું ને શું થશે, એમ આવે અનેક વિચાર ;

મનમાં દાવાનળ બળે, પ્રભુ બળતીને ના બાળ રે !

હું ક્યાં ?”

હે માતા ! આવી રીતે તેના તેજ દુઃખો યાદ કરી કરીને તું તહાર દીકરાનાં અમર્યાદાં હાડ મૂળવવા શિવાય આવાં કલ્પાંતથી કશુંએ કરી શકતી નથી. મરનારથી તમે જે કાયદા મેળવતાં હતાં તે કાયદા ગૂંમ થયા માટેજ તમારું આ બધું રૂઢન છે; પણ મરનારે કોઈ કાયદો ગૂંમાવ્યો હોય તે માટે તમે રડતાં નથી મા. મરનારને તો કદાચ મોતથી સામે કાયદો થયો હશે, માટે તે માટે અણુઘટતો શોક કરી કદાચ તમે મરનારના કાયદાની આડે પણ આવતાં હશો. માણ !

આપણામાં સાધારણ રીતે બોલવામાં આવે છે, કે જન્મ, લગ્ન અને મરણ એ ત્રણ બનાવો કુદ્રતના અચુક કાયદા સુજળ બનતા આવ્યાજ છે, તેમાં આપણી પોતાની ખાહેશ કે પોતાની મરજી કાંઈ કામ આવતી નથી. અવશ્ય કરીને જન્મ મરણ આપણા હાથમાં નથી. આપણા અમર આત્માએ આ મટ્ટીનું શરીર સંપૂર્ણતા મેળવવા ખાતરજ ધારણ કર્યું છે. શરીર વડે આ ખાકી જગતનો અનુભવ આત્મા મેળવે છે. પોતાની વૃષ્ટિને માટે આ દુન્યામાં ચોક્કસ કાર્ય કરી રહ્યા પછી આત્માને આ ખાકી શરીરની જરૂર ન રહેવાથીજ તેને આ શરીર નાલાયક જણાય છે, અને તેથીજ તેને છોડીને આત્મા ચાલતી પકડે છે; અને પોતાની વૃષ્ટિ આગળ ને આગળ કરવા માટે કુદ્રતના ચોક્કસ કહેલા નિયમો પ્રમાણે બીજી વધારે લાયક હાલતમાં જવા સાડ આત્મા પોતાની તૈયારી કરવા લાગે છે, અને તે કિયાને મોત કહીને આપણે રોઈએ છિયે.

એક ચિત્રકારે એક દિવસે પોતાનાં મિત્રોને કહ્યું કે; તેના હાથમાં જે કળા છે તે હવે જવાની, માટે તે જલદીથી એક છેલ્લો ચિતાર ચિત્રી લેવા ધારે છે. તેઓએ પૂછ્યું કે; “તું શું ચિતાર ચિતરવા ધારે છે ?” તેણે જવાબ દીધો કે, “સઘળી ચીજની આખેરીનો !” એક મિત્રે પાછો ઉત્તર દીધો કે; “તમારી પણ આખેરી આવવાનીજ.” જોકે આ તો મશકેરીમાં બોલાયું હતું, તોય તેના જવાબમાં પેલા ચિતારાએ ખરાં દિલથી, ગંભીર મનથી, અને ભરેલી છાતીએ કહ્યું કે, “હા ખરી વાત છે—જેમ જલદીથી એ ચિતાર પાડી લઉં તેમ સાડ !” બીજે દહાડે તુર્વજ તેણે પોતાનું કામ શરૂ કર્યું, અને જેમ જન્યું તેમ મુશ્કળ ક્રિદયોગ અને મહેનત કરીને તેણે તે પૂરું કર્યું. પછી તેણે

પોતાના રંગની કુંડી હાથમાં લઈ લાંબી નાખી કડકે કડકા કરી નાખ્યા, અને બોલ્યો કે, “હવે મહારૂં પૂરું થયું!” માર્ગ માસમાં તે ચિતાર “આખેરી”ને નામે પ્રખ્યાત થયો, અને થોડાજ વખતમાં તેજ ધણીની આંખ બંધ થઈ ગઈ હતી!

ચારાને રક્તેગાં પર ક્યું રાવે અથ માદર?

કયા હમ રવાને સુએ મુલકે અહમ ન હોંગે?

હે માતા! આપણે શા સારૂં ગુજરી ગયેલાં બહાલાઓ ઉપર મતમ કરીએ? શું કાંઈ આપણે બધાં નાશક ને નાણુરીના મકાનમાં રવાના થયા વગર રહીશું? આપણુ મરણ પામ્યા વગર રહેવાનાં જ નહીં. “મહારા દીકરા પથ્થરમાંથી પાણી કાઢે એવા હતા, તેને એકાએક શું થઈ ગયું!” આવું રૂઢન રડીને તું તહારા જીવને બેવડો સંતાપે છે જાહેન! શું બધાંજ અલમસ્તો જીવે છે? ને તવાઈ રહેલાં લોકો શું બહેલાં મરીજ બાય છે? બડામાં બડા અંગે લડ રાબાઓ, પોરચુગલનો એલફેન્ડો બીબો, ફ્રાન્સનો ચાર્લ્સ બીબો, તથા જીવ ૬ ઠો શરીરે ગમે એવા પુષ્ટ હતા, તોયે મરતે દહાડે સોહરઈ સુકાઈને હાડપિંજર જેવા થઈને મરી ગયા હતા. માટે તમે એ પાંતીનો શોક ને સંતાપ નહીં કર્યા કરો જાહેન! એક શાસકારે આ શોક મોહનાં અડપલાંનો ચિતાર આપ્યો છે, તે ચિત દઈને સાંભળો, એટલે તમને ગમખારી નહીં થશે.

એડુત ધાન્યનાં બીની વાવણી કરે છે. થોડેક કાળે એ વાવેલાં બીજ ફણગારૂંપે ઉગી નિકળે છે; અને ધીમે ધીમે વૃદ્ધિ પામે છે. વળી વાવેલાંમાંથી ફેાઈ નિરર્થક પણ બાય છે, અર્થાત, નથી પણ ઉગતાં ખરાં. હવે ઉગીને વૃદ્ધિ પામેલાં બીજ, પ્રથમ ફણગારૂંપે, પછી સોઘારૂંપે, જોમ પોતાનું રૂપ કમે કમે બદલાતાં બદલાતાં છોડરૂંપે દેખાય છે. આ છોડો વરસાદનાં પાણી અને સૂર્યના તાપથી મોટા થાય છે, ત્યારે તેઓને હળસાણી, રાંપ અથવા દંતાળથી હળવામાં આવે છે; હળતી વેળાએ ઘણાક છોડવા સમૂળા ઉખડી બાય છે, જે ફરીથી સાચ થવા કે મોટા થવા ન પામતાં સૂકાઈ બાય છે, અને પેલા લીલા રહેલા છોડવાઓ ફેટલીક સુદંત સુધી વધીને નીકળવા માંડે છે. પ્રથમ તેઓને તૂલ આવે છે, તૂલ ઉડે જઈને કણસલાંમાં દૂધથી ભરેલા કણ ઉત્પન્ન થવા માંડે છે; તે કણ પાકીને સૂકાવા માંડે છે, કે તુરંત એડુત ફાતરડું લઈ, તે છોડવાઓની કાપણી કરે છે. થયું. કપઈને જોઈપર પડેલા છોડ સૂર્યના તાપથી સુકાઈને મરી બાય છે; અને તેમના ઉપર અવેલાં કણસલાંમાંના કણ તેમની સંતતી રૂંપે પછવાડે રહે છે; તે પણ જીવસાં ઢિંવા મનુષ્યોના આહારરૂંપે નાશના પરિણામને પામે છે. અને એમ કમતાં પણ જે વધીને અથવા પામ્યા, તે પાછા આવતી રૂંપમાં વાવણીના કમમાં આવે છે. જે પ્રમાણે વારંવાર, પુનરપિ જનનમ્, પુનરપિ મરણ, પુનરપિ

જનની જરૂરે શયનનું આવે. એ અન્ન પેદા કરનાર ખેડુતની ખેતીનો ઇતિહાસ છે. એટલા મોટે દરેક આફતો વળતે રૂઝોટલુંડના લોકોમાં દિલાસો દેવાનો આ સંખુન બાથુકનો થઈ લાગેલો છે કે; There is a good time coming “સારો વખત પાછળ આવેજ છે.” આ વાક્ય તેઓ મરણી જીવનના દરેક દુઃખી પ્રસંગે ઓચરિને દિલાસો આપે છે.

છેક વરસ દોઢ વરસનું કેડ ઉપર રમતું બાળક મરે છે ત્યારે તેની માતાને શોર પડી આવે છે કે; “એ એકલું કયાં જશે?” પરંતુ પાગલીઓમાં કહે છે તેમ, ખરેખર તે તો “કુલની વાડીમાં” જાય છે, અને જ્યાં તે જાય છે ત્યાં તો તેના ઉપર પુલજ પુટાડવાને ઘણી શુજરી ગએલી માતાઓ, પોતાનાંજ બચ્ચાંની માફક કેડ ઉપર લઈ, તેમને બોકીઓ દઈ, છાતી સરસું દાખવા મંડી જાય છે. પુલની વાડીમાં આવેલાં આ ન્હાનાં બાળકોને ઝાઝો વાર ઉપરનાં ભુવનમાં રહેવું પડતુંજ નથી; તેઓ તો કેટલોક વખત ત્યાં વિસામો લઈને પેલા ખેડુતની ખેતીની માફક પાછાં પોતાની માતાના પેટમાં ગભ લેખે આવે છે. ન્હાનાં બાળકોનો તો જીવતાં કે મરતાં એકસરખો આનંદ રહે છે. માટે તમે ન્હાનાં બાળકને બેઠા હાલતમાં ખુશી રાખો. જ્યારે મહાન એનેક્ષાગોરસને મરતી વખતનો શ્વાસ ચાલવા લાગ્યો ત્યારે તેને મરતી વખતની ઇચ્છા જણાવવા કહેતાં તે એટલુંજ બોલ્યો હતો કે; “છોકરાંઓને છુટી અપાવો, ને તેમને તહેવાર ખાળવા દો!”

મકબરોમાં દેખતા હય અપની ઇન આંખોસે રોજ;

એ બેસાદર એ બેસ એ દરજ્જા હય !

જેઓ ઘોરમાં દટાયાં છે તેઓને આપણી નજરોનજર પોતાની આંખોથી જોઈએ છીએ કે, આ ભાઈઓ છે, તથા આ બાપ છે, તથા આ સગાં અને આ દરજ્જા પડેલાં છે.

સારો ભવ રખો, ને પારકે લોકોને બચો !

એક શ્રીમત સોદાગરનો દીકરો પોતાના બાપની કબર ઉપર બેઠો બેઠો એક દીકરા દીકરા બેઠે બાંજગડ કરતો હતો કે; “ત્હારા બાપની ઘોરની પેટી તો પત્થરની છે ! તેની ઉપર તો સોનેરી અક્ષરોથી લેખ લખેલા છે ! વળી તે ઉપર તો સંજે મરમર અને સંજે સુન્ના જેવા બારે પચ્ચરો જડેલા છે. વળી તેને પીરોબની ઇંટો વડે તો ચણી લીધેલી છે ! અને ત્હારા બાપની કબર ઉપર તો કંઈજ મળે નહીં ! અમથી બે ત્રણ ઇંટો ચાળીને તેના ઉપર તો એક

એ સુઠી જેટલું મરોડું ઢાંકી સુકેલું છે!” ફકીરજીનો જાણ્યો:—“ચુપ રહે નાહાન! ત્હારો બાપ તો સારો ભવ રળ્યો, ને પારકે લાકડે બળ્યો. ત્હારા બાપથી તો હજી સુધી આ ભારે પતથરોના બોલને લીધે કબરમાં જરા હિલી હાલી પણ શકાયું નથી, તેટલાં મ્હારો બાપ તો બેઠેરામાં જઈ પહોંચીને ત્યાં નવો જૂનો પણ થઈ ગયો છે!”

“બર કે કમતર નેહં બર વચ્ચે બાર;

બરેહ આશુદંતર કુનદ રહતાર.”

જે ગધેડાં ઉપર બોલે થોડો લાધેલો હોય તેજ ગધેડું રાહમાં ઘણું આશુદં આલે છે. હે મા! હવે વળી એક ખીજ ખેતી વીશે સાંભળો.

ખીજ એક મોટી ખેતી છે, જે નિરંતર થયાજ કરે છે, વચાય છે, ઉગે છે, વધે છે, ફલે છે, પુલે છે, કરમાય છે, સુકાય છે, કપાય છે, નાશ થાય છે, એવું જ્ઞાનીઓ રોજનું રોજ શાંતિથી જુઓ છે—અને અજ્ઞાનીને તેમાં શોક અને મોહ પણ થાય છે. સંસાર રૂપ આ ખેતી છે. તેમાં વાસના દેહ રૂપ ખીજ માતા રૂપ પ્રકૃતિ એટલે જમીનમાં રોપાય છે; તેમાંથી તે ખીજ જન્મવા રૂપે ઉગે છે, ને થાનમાંથી દુધ લોજન ઈત્યાદી વૃષ્ટિથી વૃદ્ધિ પામે છે. તેમાં બાળકો ઉપર આવના શીતળા, ઉપજ્યાં, ઉંટારીઆં, ઈત્યાદિ રોગો રૂપ હજામાંથી, ગંપ કે દંતાળ વડે તે હજાય છે. તે વેળા હજાતાં કેટલાક બાળક રૂપ છોડવાનો નાશ પણ થઈ જાય છે, પણ તેઓમાંથી બચેલા આગળ વધી પરણીને સંસારમાં પડીને ગૃહસ્થાશ્રમ માંડવા રૂપે ઉગે છે, ફળે છે, અને પાકેલા છોડવાની જેમ કાપણી કરવામાં આવે છે, તેમ એ મનુષ્ય રૂપ છોડવા પણ અવસ્થા પહોંચવા રૂપ કાપણીનો સમય આવી પહોંચવાથી, અનેક રોગાદિક દાંતરડાં વડે કપાઈને નાશ પામે છે. અર્થાત્ મરણ પામે છે. તે ઉપર કવિ કહે છે નીચલો સંવાદ.

બાળક કહત યું શેરોકે—બિનતી સુત બનમાલી;

કયુ એક દ્રષ્ટ નહી દેખત ? સગકો હૈ તું વાલી !

એક વખતે બાવળનાં ઝાડે રડી રડી વિનંતી કરીને, વનમાળીને કહ્યું કે; આ મ્હારી અરજ તું સાંભળ! કે “તુંજ એકલો જ્યારે અમ સર્વ ઝાડોનો વાલી છે, ત્યારે સઘળાને તું એક સરખી નજરે કાં જોતો નથી ?”

કવચિત્ દિયે હૈ કુલ સુગંધિત—અમકત હૈ લાલી;

ફર રગ કણુ ના સુગંધ લધુ—પાતભિ હૈ પાલી.

કેટલાંક ઝાડોને તેં ખુશબોદાર અને કેટલાંકને ખુશનુમા રંગનાં પુલો જ્યારે આપ્યાં છે, ત્યારે મુજને તો તેં સુગંધી વગરનું ખદ રંગનું પુલ આપ્યું અને પાંદડાં તો એટલાં જ્યાં ન્હાનાં આપ્યાં છે, કે તેને પાંદડાં નહીં પણ પાણી પીને લોકો ખેડે છે ! એટલો બધો ગેર ખિનમાક મનેજ કાં પ્રીતો ?

કિયો કેઠકો કાળ સુવાસિત -ફલ લટકત ડાલી;

લાખ હમારે તનમે કાટે--ખટકત હૈ ખાલી.

જ્યારે કેટલાંક આડોનાં લાકડાં તેં સારાં પમરાટ ભરેલાં કીધાં, અને કેટલાંકની ડાળીએ ફળોની નવાલુશ કીધી, ત્યારે મહારાં શરીરમાં લાખોલાખ કાંટાઓજ તેં શું કામ લોકી દીધા, કે જે કાંટા હમેશાં મહને લોકાયાજ કરીને દુઃખ કરે છે?

કોઇ કાળસે ફિરોજ બાધે--ગાડી કયા સુખપાલી;

આખ બિના નહિ અંત અમારે--કિસમતકી રહે ધાલી.

ફિરોજ કવિ કહે છે કે, કોઈ આડોનાં લાકડાંની ગાડીઓ અને સુખપાલ એટલે પાલખીઓ બનાવે છે, ત્યારે મહનેજ એટલું બધું કમબખ્ત કાં બનાવ્યું, કે અતે પણ બળીને ખાક થવા સિવાય બીજાં કશાં કામમાં હું આવતું નથી! ખેર. અતે બધા માળીએ મરી ગયા, અને પછવાડે તેમની પ્રજા રૂપ રહેલાં ફળોથી પાછી નવી ખેતી તો થાય છે, ઉપજે છે, ને નાશ થાય છે, એ નિત્યનો ક્રમ છે. આ મહારાં પુત્ર, આ મહારાં કુટુંબ, તમે, હું અને પ્રાણી માત્ર એ સંસારની ખેતીના છાંડવા છીએ, માટે જમડો-ખેડુત એકવાર અવશ્ય આપણી કાપણી કરશેજ, તો પછી તેમાં કેને માટે કોણે એક કરવાનો રહ્યો છે મા? કોઈ વહેડું તો કોઈ મોડું, પણ જમડાના દોતરડાંનો લોગ થશેજ થશે મા.

યુનીનરન કીશે મરીદા કે દમ; ઝની તીઝ ગરદ કરી ઝન દેઝમ.

ન બર રાપો રાહે મરીદા બુવદ; બદ્દર્ગમ ખરમશ એલીપા બુવદ.

કાઇસ્ટતા અનુયાયીઓ તો ક્રીસ્ટી ધર્મનો એટલો બધો તો અમરકાર કહે છે કે, માત્ર ફૂંક મારવાથી મૂવેલા ક્રિસ્ચીઅનને જીવતાં કરી શકાય છે. પરંતુ ક્રિસ્ચીઅનોને પેતાનેજ પેતાના પેગંબરનાં આ વચન ઉપર આવધાસ હોવાથી કાઇસ્ટતા કહ્યા સુજમ તેઓ કયાં ચલે છે? અને તેઓએ ધાર્મિક ફરમાનને પ્રતીનદારીથી નહીં માનવાથી આખરે તો તેમનોજ પવિત્ર કોજ તેમનોજ શત્રુ થઈ પડ્યો છે. શું પુક મારેથી મૂવેલાં જીવતાં થાય?

માણ! મોત અટકાવવા વીશેના આવા કોઈપણ જ્યાલી વિચારો તમે મનમાં લાવશોજ ના. મોતની આગળ જોયો પ્રાણજીવનું કે કાઈસ્ટનું પણ મોંઘ કામ નથી. એટલા માટે સર વોલટર ડીગબી મરતી વેળાએ દ્રઢતાથી બેસ્યો હતો કે; “મહને ખેલી સામેની ખુરશીપર બેસાડો! મને એક જમથી બોલાવણું આવ્યું છે, જ્યાં જવાને હું કોઈપણ રીતે બંધાયેલોજ છું. ખ્યારી જીલ્લયા! પછી લાવ! ત્યાં ગયા શિખાય મહારો છુટકોજ નથી!” ડચુક ડી બાવરને બળબચમાં કોઈ જોયોએ એવો ધખારો આપેલો કે; “અરગન્દાઅ - ફટકથી તું અંબાજો!” તે ઉપરથી અરગન્દીનું નામ સાંભળતાંજ તે અધમ્મો થઈ ગયો!

તેના છબરમાં રાત ને દહાડો ઊરગંદીનીજ ચિંતા, ઊરગંદી નામનોજ ધારકો, ને
 ઊરગંદીઅન ફટકાનાંજ સ્વપ્નાં પણ આવતાં. જ્યારે રાત્રી હેનરી જથાના
 જાગૃતમાં તેને રાજદ્રોહના વાંક માટે મારી નાખવામાં આવ્યો, ત્યારે છેવટ છેવટ
 પણ તેણે પૂછ્યું હતું કે: “મહારા પ્રાણ લેનાર આ જલ્લાદ જાતનો કોણ છે
 વાડે?” ત્યારે લોકો બોલ્યાં; “એ ઊરગંદીનો માણસ છે.” ડચુક કહે; “અધ્યા
 આખું જીવન તો ત્હારા ધારકામાં પૂરું કીધું; પણ અહિં પણ તુંજ મને નડવા
 આવ્યો! ખેર. પણ હાં મળ્યો છે તો મળ્યો છે, પરંતુ મને ત્યાં પણ દુઃખ
 દેવા મહારી સાથે ના આવતો!” મોત વીશેની આવી ધકના ઈશ્વરનું સ્મરણ
 પણ ચુકાવીને માણસના વહેલા પ્રાણ લે છે. માટે

પ્યાછ પ્યાછ જૂડ તજ, લોલપ મોલ સ્ખાવ;
 હિંદુ પતિ તો મર ગયે, નાને માધવરાવ.
 નાને માધવરાવ, યુવે જૈસિંગ સવાધ,
 મિરમાં દુરિ નવાખ, મોત તિનકું ખી આર.
 કદત દાસ કલ્યાન, બપો કલ્યામે રાહ;
 ભજ ભજ શ્રી ભગવાન, જૂડ તજ પ્યાછ પ્યાછ.

આ ખતકમાં રહેલાં સર્વ પ્રાણી અને પદાર્થો, આનંદધન નામના આત્મારૂપી
 ખેડુતથીજ પળાય છે અને ઉત્પન્ન થાય છે, ઉત્પન્ન થયા પછી તે આનંદધન
 આત્માથીજ આ સ્થિતિને પામે છે; એટલે સસારરૂપ ખેતીનાં ફળોનો લાભ
 લઈ તેમાંજ ધુમે છે, અને અંતે અનંદસ્વરૂપ પરમાત્મામાજ તે લય પામે છે.
 અર્થાત; એ પરમાત્મા જેવા મહાન ખેડુતની કાપણીમાં કપાઈ પણ જાય છે!
 ત્યાર જેણે પાળ્યું, પોષ્યું, લહ્યું, તેણેજ કાઢી નાંખ્યું, તેમાં શેક શાને વાસ્તે
 કરે. એમ ન મા? આપણાં બહાલાનાં મોત વખતે આપણને દુઃખી દેખીને દુઃખી
 થનાર તથા ન પહોં ખરેખરો મિત્ર નથી, પણ જ પોતાને દુઃખ નહીં પમાડતાં
 આપણને સુખ થવા માટે પોતાનું જળ વાપરે છે તેનેજ આપણાં દુઃખની ખરી
 લાગણી છે એમ બણવું. આપણને દુઃખી જોઈને આંખમાંથી આંસુઓ પાડનાર,
 અને આપણાં દુઃખના અગ્નિનો માટો લડકો થાય એવાં હજારો શોકનાં
 વચનો. મોક્ષનર માણસ આપણો શત્રુજ સમજવો મા. તેઓ અજ્ઞાનતામાં આપણું
 હિત કરે ન મા. કેટલું આપણું શુભરીતે નુકશાનજ કરે છે મા. માટે જો આપણું
 દુઃખ જમના ખીમ લોકોને જણાવવાનું આપણું મન થાય તો માત્ર
 તત્વવેત્તા, શુભીજન, શુદ્ધ જ્ઞાની આગળજ કહેવું મા. કેમકે તેવા જ્ઞાનીઓજ
 આપણું દુઃખ ટાળવાના ઉપાય કરે છે, અજ્ઞાન સગાંસનેહિઓથી તો કાંઈજ ખતનું
 નથી. આ માટે તેવાં અજ્ઞાન મિત્ર કે સગાંની આગળ ત્હાડે દુઃખ રડવા કરે એ તો
 દુઃખ વધારવાનુંજ કારણ થઈ પડે છે. શોક થાય છે, તેનું કારણ એટલુંજ કે,

આ સંસ્કારનાં ખુદ ખુદ જેવાં ક્ષણિક સુખોનો આપણી હલે જખરો સ્વાદ લાગ્યો છે; અને તેથી કુવાનાં દેડકાં પેટે પળવારના વિષય સુખના સ્વાદમાં આસક્તિ થવાથી સર્વ સુખનું ધામ આ જગતનેજ માન્યે છે, અને તેથી તેના નાશથી મોહવશ થઈ શોક કર્યો છે. હે જગમોહિત માતા ! આ સૌ શું તમને કૌતુક જેવું જણાતું નથી ? જણાય છેજ. માટે ઈશ્વરની આવી કરામત ઉપર વિશ્વાસ લાવીને મહા પ્રભુની દયા માંગો, હજી કાંઈ આશ્વત્થો પહોંચ તમારા ઉપર તુટીને ધસી પડ્યો નથી. સગુરી રાખેથી પહોંચ પણ ખસી જશે.

હવે તમારા મૂએલા કહેવાતા પૂત્રનું શું થાય છે તેનો વિચાર કરો માય. તેનું જ્ઞાન થવાથી તમને સહત થશે. તમારાં મૂએલાં વંદાલાંનું ખાકી શરીર ભખ થયલું હોવાથી જે પણ કાંઈ કાર્યો તે આ જગતનાં જાણી શકે તે એટલાંજ, કે જે આપણું સૂક્ષ્મ શરીર છે તે શરીર સાથે જેટલો સંબંધ ગુજરેલું વંદાલું, પોતાના સૂક્ષ્મ દેહથી રાખી શકે તેટલીજ વાત તે મરેલું વંદાલું જાણી શકવાનું. ગુજરેલું વંદાલું, જે કાંઈ જોઈ શકે છે તે માત્ર આપણું સૂક્ષ્મ શરીરજ જોઈ શકે છે. જ્યારે આપણે નિદ્રામાં પડ્યે ત્યારે આપણું ચૈતન્ય તો સૂક્ષ્મ શરીર માર્ફતે પોતાનો કારભાર ચલાવે છે, તેથી આપણે જ્યારે ઉઠ્યે ત્યારે આપણું વંદાલાંઓ આપણને જાગતાં જૂએ છે, અને જ્યારે આપણે પાછાં સ્થળ દેહમાં પેરી જઈએ ત્યારે આપણું વંદાલાંઓ આપણને ઉઘતાં દેખે છે. કેમકે તેઓનું સૂક્ષ્મ શરીર આપણા સૂક્ષ્મ શરીરને જોય છે, છતાં આપણે તેમના શરીરને આ ખાકી દેહ વડે દેખી શકતાં ન હોવાથી આપણાથી તેમની સાથે વહેવારમાં આવી શકાતું નથી. જેમકે: આપણો પ્યારો આ જગતમાં પત્રગ ઉપર જીવે છે છતાં જ્યારે ઉઘાય છે ત્યારે તેને આપણે જીવે છે એમ જાણી છતાં તેની સથે જેમ આપણે વાતચિત કરતાં નથી, તમ મુએલાં વંદાલાંઓ, જ્યારે આપણે ઉઘમાં પડ્યે ત્યારે (ખાકી દેહમાં દાખલ થઈ સંવ્યવસ્થા થઈ જાય ત્યારે) આપણી સાથે વહેવાર રાખી શકતાં નથી. મુએલાંઓ તો હરઘડી આપણને જૂએ છે. રાત્રે તો તેઓ આપણને મળે છે, પણ દિવસે તેઓથી આપણે પોતેજ દુર થઈએ છીએ. માટે ખુદા ઉપર બેસા. પોતાની માતમ કરવી મિથ્યા સમજો ના ! લડી લડી એણી વખતે તે માલિકે ભલાંભલાં સંકટોમાંથી ભલાં ભલ્લનું તારણ કરેલું છે; માટે નેવી રીતનું તારણ કરવા તે સાહેબની પ્રાર્થના કરો કે, 'હે પ્રભુ ! માછલાંની અકૂતિથી માછલીનો અવતાર લઈને દુઃખના દેનારા શંખ જેવા શાંખાસુર નામના શત્રુને તમે માર્યો, અને અપાર ખેદથી બ્રહ્માની નહક માટે અસુદ્રમાં પડી જઈ વેદોનો ઉચ્ચાર કર્યો; પોતાના મનની જગ્યાથી તારાહ અવતાર ધરીને મહા સમરમાં પેશીને દુઃખના દેનારા હિરણ્યકેશને માર્યો, અને તેને સુ માં જીતીને પોતાની શક્તિમાં પુરિવને ધારણ કરી, કુર્માવનો અવતાર ધારણ કરીને પોતાને

કાળજો કહેવરાવી માથિક અસુરો અને દેવોને તમે જોલાવ્યાથી તેઓ સર્વે આવ્યા; પછી તેમની પાસે શ્રમ કરાવીને સમુદ્રનું મંથન કરાવ્યું, તથા તેમાંથી શ્રીકૃષ્ણ રત્નો મેળવી દેવોને વહેંચાવી આપ્યાં, તો પછી હે મોટા બાપ !

હરાન ચેહ તુ અઝ બેહેરે મન અએ ખુદ !

બે કરદી જો ખાહી કુતી અઝ રજા !

બરાન કારે તુ સએ શૈકન હઝાર,

બ રાજી હુંદેહ મી કુનમ બી શુમાર.

હે મોટા બાપ ! મહારા હકમાં જે કાંઈ તેં આજ પર્યંત કર્યું છે તથા આયદે પણ તું જે કાંઈ કરશે, તે ઉપર તવકકોલ રાખીને હું રાજ રહીશ; સભુરી અખત્યાર કરીને હું ત્હારા અણહક શુકરાના કરીશ. હે પરમાત્મા ! આપે સિંહના જેવો દેખાવ કરીને નૃસિંહ અવતાર બની જઈ તમે સ્થંભને ફેાડીને સાક્ષાત પ્રગટ થયા હતા, અને અહીં નાશ પામે એવા હિરણ્યકેશ્યપુ નામના અસુરની છાતિ ચીરી નાંખીને તેને તમે માર્યો, તથા પ્રેમ ભાવથી પોતાના દુઃખી ભક્ત પ્રહ્લાદને અનેક સંકટોથી ઉગારી તમારા જોળામાં લીધો, ત્યારે આજ સુકિના આપનાર પ્રભુની સ્તુતિ કરવાનું ને ભક્તિ કરવાનું, હે માતા હવે તું પણ શરૂ કરી દે ! જે પ્રભુ બળી રાજના યજ્ઞમાં વામન રૂપ ધારણ કરીને ગયા હતા, અને તે રાજની કસોટી કરવા થકીજ તે રાજના રાજમાંથી સાડા ત્રણ ડગલાં પૃથ્વી માંગી લીધી હતી, અને જ્યારે તે રાજએ પ્રભુના માગ્યા મુજબ આપવા માંડી, ત્યારે પોતે આતિ અદભૂત વૈરાટ રૂપ ધારણ કરીને, આખા બ્રહ્માંડમાં વ્યાપી ગયા હતા, તેજ ત્રણ ડગલાંમાં તો તે મહા પ્રભુએ ત્રણે ભુવનો લઈ લીધાં હતાં. એવા મહા પ્રભુ દુઃખ આપે છે તે તો પોતાનાં પ્યારાંગી કસોટી કરવાજ આપે છે. તેજ માલિકે મુનિને વેષે પરશુ-રામનો અવતાર લઈ ફેરસીનું આયુષ્ય અને શસ્ત્ર બાંધીને સહસ્ત્રાબ્દન સાથે યુધ્ધ કરી, આબુર્ગ કરીને પણ તેનું તારણ કર્યું હતું, તેમ ત્હાડું પણ તારણ કરવા થકીજ ત્હારા ઉપર દુઃખોની કસોટી કરે છે, અને છેવટે તો ત્હારા મનમાંની ઉમેદ મનમાંજ રહી જવાની છે. જેડસલેમના છુટકારામાં મૃત્યુના ઝરા વીશે એવી બીના આવી છે, કે તે ઝરા જોતાંજ માણસને તરસ લાગે છે, અને તે ઝરાના પાણી પીતાંજ માણસને હસવું આવે છે, અને તાત્કાળ માણ પામે છે ! આ અલંકારની મતલબ પણ એવીજ છે કે, આ સંસાર સર્વને સ્વદિષ્ટ લાગે છે, અને તેની માયામાં લપટાવાથી માણસને આનંદ તો લાગે છે, પરંતુ એ આનંદ થોડોજ વારનો હોય છે; કેમકે મોત તેને એકાએક ઉંચકી લઈ લાય છે, અને તેના મનની ઉમેદ મનમાંજ રહી જાય છે. એક આરબ મુસાફર રેતીના રણમાં એકલો અટુલો પાણીની તાંગીથી તરસે એવો નીચો

શુભ પોકાર આપી કરતો હતો:—

ઈઆ લેત કબલ મઈઅતી, ઈઓમનં અપુરો બમેઅતી!

નેહુએન નલાતોમ રોફઅતી, ફ અજુલોઅમલાઓન કેરઅતી!

હે બાપ! હું એટલું જ ઈચ્છું છું, કે મહારા મુલાની માત્ર એક દિવસ આગમ્ય પછુ હું મહારાં મનની મુરાદ પાર પડેલું જોઈ! જે નદીને પાણીના મોબાઓ થડાથડ તમાચાઓ મારે છે, તેજ નદી વળી મહારા પગનાં શુંટણને થળડાક લગાવે છે, અને હું તેથી મહારી પખાલને ભરી લઉં છું! અર્થાત, દુઃખના ઢપાટામાંજ હું મહારી મસ્ક ભરી શકું છું. માટે હે અમ્મા!

હરી નામકી કરવે જપના, આજ હએતું કાલ ન અપના. જુના મરશે નહીં તો નવાં મંડાશેજ કેમ? સાસુઓ મરતીજ ના હોય તો વહુઓને ઘરની રાણી થવાનો લ્હાવો મળેજ ક્યાંથી! ફરતાફરતી સૈની વારી આવવાનીજ,

અકબર બાદશાહના નખીરાના લગ્ન હતાં. આખો મહેલ ગાજવાજ ને ગાનતાનમાં શુલતાન બની ગયો હતો. જેટલા જેમએ એટલા વૈભવ બાદશાહ આગળ હાજર હતા. દબદબાદાર મજલીશ બેઠેલી હતી. એવામાં બાદશાહે વજીરને મોહમમાં કહ્યું; “વજીર! વજીર! એક નહીં હોત તો કેવુ સાફ?” વજીરે ઉત્તર વાળ્યો; “ત્યારે આપ ક્યાંથી હોત!” મજલીશ બરખાસ્તે થયા પછી શાહબદાએ વજીરને પૂછ્યું; “તમે ને બાદશાહે એ શુભ વાત શી કીધી?” વજીર કહે; “ગરીબ પરવર! બાદશાહે આ બધી રૂડી રામશણી ને રળિયામણો વૈભવ દેખીને મને કહ્યું, કે આવાં બધાં મુખો છે, ત્યારે મોત નહીં હોત તો હું આ અમન ચમન કર્યાજ કરત!” ત્યારે મેં કહ્યું કે; “મોત નહીં હોત તો તું આ તખત ઉપર આવતજ ક્યાંથી? બાબર મરતે નહીં તો હુમાયુ ગાદીએ આવતજ નહીં, ને હુમાયુ મરત નહીં તો તહાર પિતાજ અકબર તખતનશીન થઇ આજના જેવો વૈભવ ભોગવતજ નહીં! તમે તમારો રાજધર્મ સાચવો ને ઈશ્વરને નાશ કરવાનો જે નાક છે, તે નાશ માટે તમે પછુ તૈયાર રહો!”

न धर्मकालः पुरुषस्य निश्चितो न चापि मृत्युः पुरुषं प्रतीक्षते।

सदाहि धर्मस्य क्रियैव शौभना यदा नरो मृत्युमुल्लेखमिवर्तते ॥

મોત કંઈ કોઈની રાહ જોતું નથી. એટલા માટેજ માણસે પોતાને મળેલા ધર્મની સાધના સાફ કોઈ નહોતો કરેલો નિમી આપેલો વખત નથી. માણસ તો હમેશાં મોતના ડાચાંમાંજ છે, માટે દરેક વખતે જેણે તેણે પોતાને માટે નિર્માણ થયેલા ધર્મ પ્રમાણે ચાલવામાંજ શોભા સમજવી. ઈશ્વરની ચાહમાંજ મજા છે. સંતાપના કે લયના વખતના પુજારાની વાતજ ના બોલવી-તહાસ જેવી, નહાનાં મૃત્યુ પામેલાં બાળકોની માતાનાં કાલ્પનિક સંતાપો બહુ નિશ્ચિત હોય છે. શરસાદ બહો પડે, રાત અંધારી હોય, રસ્તે જવું આવતું કોઈ

દેખાતું નથી, તે વેળાએ સતને વખતે કેટલીક માતાઓ આકાશ તરફ ભેટી બેસે છે ને રડમસ થઈ સંતાપ કરે છે, ને ઉઠાસીથી અફસોસ કરે છે કે; “મહાર્ ૭ વર્ષનું પુલ જેવું ગુલાબ બન્યું! અરેરે! માય વગર કેવું એકલું બહુલું આવા મારમારના વરસાદમાં લિંબઈને તલબોર થતું હશે! અરે ખુદા! તે બચકામેળ થઈ પુલની વાડીમાં કેવું પલળી જતું હશે!” વળી સખત તડકો પડે ત્યારે તેણી હરણુ ફાડ ડાળે આસમાન તરફ નજર કરી મનમાં ને મનમાં બળાપો ને વિલાપ કરે છે કે, “આવા તાપમાં તે કેવું તપી જતું હશે!” “હિમાલય કરતાં ઉંચા આકાશ ઉપર તે કેટલું બધું ટાંઢે ઠરઠરતું હશે!” એમ સખત ઠંડીના દિવસોમાં તેણી કકળે છે. “સુઈરે હું માયની થતી! તે નાચું ઉંઘાડું કેવી આપદા વિપત્તિ ખમતું હશેરે ખુદાય!” આવા આવા ખ્યાલી ને ખોટા વિચારો કરીને સુવા પછી ફવાનની હાલત વિધેનાં અજ્ઞાનપણાને લીધે, બેહેસ્તને બહુજ બહુજ હજારો કોશ દૂર અને કોઈ અકુદ્રતી જગ્યો માની લેવાના તેમનાં અજ્ઞાનને લીધે આવા બધા બુદ્ધા સંતાપો અબણ માતાઓ કરવી બેસે છે. મટ્ટીમાં મટ્ટી થઈ ગયા પછી તે પુલ બન્યાંનો આત્મા તો તહારી આગળ ને આગળજ આવી રહેલાં સુંદર ભુવનમાં બેસ કરે છે, ને તું શા માટે હેબતાય છે માતા! “મહાર્ વહાલું ક્યાં છે! ક્યાં છે!” ક્યાં કરશે, “મહારે ભાઈ ક્યાં ગયો! ક્યાં ગયો! ક્યાં કરશે,” તો મગજથી પણ તું ખસી જશે. એજ પ્રમાણે વળી મરવા સૂતેલાં માનવીઓ પોતાની પાછળ જીવતાં રહેલાં વહાલાં-ઓનો ખ્યાલી અને ખાલી ગમ ખાય છે, ને હેબતાય છે.

રાણી એન પણ મરતી વખતે એવું બોલતી સંભળાઈ હતી કે, “મહારા ભાઈ! મહારા વહાલા ભાઈ! તહાર્ શું થશે!” મૂએલા પૂત્રની મોહમાયામાં તું મગજથી ખસી જશે મા, ખસી જશે. જાકરપાશા પોતાની જલ્દીખાંને મેગ્નેશિયાના હાકમ ઊશમાન ઓગલુ સાથે પરણાવવા માંગતો હતો, પરંતુ જલ્દીખાં પોતાનો પ્યાર પોતાના પિત્રાઈ સલીમને આપી ચુકેલી હોવાથી, બન્નેનું મેમી બેડું બાપના ગામમાંથી નાસી છુટવા લાગ્યું; પરંતુ જાકરપાશાએ સલીમને ગોળી મારી કાર કીધો, કે જેથી બેટીને તે પાછી મેળવે. પરંતુ સલીમનાં મૃત્યુથી જલ્દીખાં એટલી તો ગમમાં ગીરફતાર થઈ પડી, કે ટુંક વખતમાંજ તેણી પણ જુરી જુરીને મરણ પામી! એક પૂરી વહાલી બેટીથી જ્યારે ડોસો છુટો પડ્યો ત્યારે તે પવનની સાથે પણ વાતો કરતો; ને વાયુને પણ પૂછતો કે! “અરે પવન! મહારી પ્યારી પૂત્રી છે ક્યાં?” હવામાં પડધા પડતો કે, “ક્યાં?” ત્યારે જાકર માયું કુટતો ને બેવડા કહેરથા રોતો કે; “મહારી બાળક બેટીના હાલ કેવા થયા હશે?”

અરમા! સંસારમાં રહેવા છતાંજ ઈશ્વરની ભક્તિ કરવી. કાયા-વાચા-ને મન

બડે ઇશ્વરને આકારવાળો. અને મનમાં અવતાર રૂપી કસ્પીને તન કે ધન ઇત્યાદિ સર્વ કાંઈ તેનેજ અર્પણ કરવાં, જેથી માયાનું સ્વરૂપ તને ભયંકર લાગશે નહીં, અને તહારાં દુઃખડાં તને ઘણાંજ હલકાં લાગશે. અને પીઠે ઇશ્વર ઉભેલો જ છે; એવો તને હર હમેશ સધિયારો પણ રહેશે, અને છેવટે તહારામાં એક જાતની જોરાવર ખીરજ આવી જશે. અરે મા ! આ જગતની ગતિ રીતિ તો જે ધારી તલવાર જેવી છે. આપદામાં આવેલાં દુઃખી ગરીબોનાં સંકટમાં સૌ કોઈ સંકટ વધારતાંજ જણાશે, અને મારે તેની તલવારનું રાજ્ય ચલાવનારાં એવાં લોકોને તો સૌ કોઈ પંપાળીને તેમને રાજી રાખવા વહેલાં વહેલાં દોડી જશે. પડયા ઉપરજ પાટું મારશે.

Suffer little children to come unto Me,
For such is the kingdom of Heaven.

નહાના બાળકોની કબરો ઉપર પણ એવાજ માર્મિક લેખો આપણે વાંચ્યે છિયે કે, તે માલિકની દરઘાહમાં પહોંચવા સાડ તેમને પણ દુઃખોની કસોટીમાંથી પસાર થવું પડે છે. ઇશ્વરની રાજ્ય સત્તાનો કાયદોજ આવો હોય છે.

મેરી મેરી કરત, ફરત મગરમે; કાયા માયા કાજ, કમાયા કૂરમે;
પલક માંહિ ગ્રહ આગ, હોય સજ પારકા, પર હાં હોયગા તેં કીક, શરીર તમારકા.
અમ્મા ! તું ખાત્રીથી માન, કે મુઆં તે તો મુખે મુતાં, ને પોતાનો ઈનશાફ દાદારની દરઘામાં કરાવીને પરવારી પણ ગયાં, અને તું અમરથી હેખતાઈને તેમના મોત ઉપર અફસોસ કરતી બેડી છે.

દેહ ગેહસેં નેહ, નિવારે દિજીયે; રાજી બસેં રામ, કામ સોઈ કીજીયે;
રહ્યા ન બેસી કોઈ, રંક અરૂ રાવ રે; કરલે અપતા કાજ, બન્યા હુદ દાવ રે!

ઉઠ મા, કાંઈ કામ હોય તો કામ કર, સર્વ મોહલ્લાઓ મોતથી ભરેલા છે, અને જીવતાંથી જે મોહલ્લા ભરપૂર છે, તે પણ જે વખત બચ છે તેમાં મોતથી ભરપૂર થવાનાજ છે. પાદશાહ સ્ત્રીકંદરને માટે હેકાયત છે કે, તે તેના જમાનામાં જણાયેલી લગભગ આખી દુનીયાં થોડીજ સુકતમાં જીતી ચુક્યો, પણ ભર જવાનીમાં જ્યારે ૩૫ વર્ષની ઉમ્મરમાંજ મરવા સૂતો, ત્યારે તેણે પોતાની માતા ઓલીમખીઆને સંદેશો કહેવડાવ્યો કે, “માતાજી ! તહારે મહારાં મોતનો વિચાર, ગમખારી અને શોક વચ્ચે એકલી બેસીને કરવોજ નહીં; પણ આખી પૃથ્વીમાં ઢંઢેરો પીટાવજે કે, “જે ઘણી પોતાનાં કોઈ પણ બહાલાંથી જીવ્યાં પામ્યો ન હોય, અને કોઈ પણ પ્યારાના મોતથી બચવા પામ્યું હોય તેણે હાજર થવું!” અને પછી સૌનું સમજીને તું મહારાં મોતનો ગમ અને શોક કરજે.” ઢંઢેરો પીટાવ્યો! ખરે, પણ ઓલીમખીઆને તો એક પણ આદમી તેની બનીમાં

ભાગ લેવા આવેલું જડ્યું નહીં. આથી કરીને તે માતા સમજી ગઈ હતી, કે દીકરે તો આ રીતે મૂકે દિલાસો લેવાનો બોધ દીધો હતો, જેથી પોતાના ગમને તેણીએ દાખી દીધો હતો. આ દાખલાથી, હે મા! તમે દિલાસો દેશો કે; આ સંસારમાં કેઈ પણ માણસ એવું નથી, કે જેને પોતાનાં બહાલાં દીકરા દીકરી કે ભાઈ બહેનથી જૂદાં પડવાનો કારી ઘા લાગ્યો ન હોય. જ્યારે એજ કાયદો સારી જગતમાં ચાલતો આવેલો છે, ત્યારે તે કાયદાને સખુરીથી તાળે થવાની ત્હારી પણ ફરજ છે. બહાલાંનું મોત અમાસે થાવ કે ચાંદરાતે થાવ; મોત પહેલવાનનું થાવ કે કાયલીનું થાવ; બહેસ્તમાં જાવ કે બહેસ્તમાં ન જાવ; તમારે સૌ સરખુંજ સમજીને મિત્ર મારી બેસવું બોધ્યે. ક્રિસ્ટમસના દિવસે અને ગુડ ફ્રાઈડેને દહાડે જન્મેલા કિસ્તિઅનોના દીકામાં જેથી મદદગાર આવે છે, અને ફરેસ્તાઓ સાથે તેઓને સંબંધ રહે છે, એમ એ લોકો એક ગમથી માનતા જાય છે, ને નાટાલને કે ગુડફ્રાઈડેને દહાડે જન્મેલા કિસ્તિઅનો તેજ દહાડે મરણ પામે છે ત્યારે ક્રિસ્ટમસના ને ગુડફ્રાઈડેને દહાડાને વગોવીને બેડફ્રાઈડે અથવા બેડ-ક્રિસ્ટમસનું નામ આપે છે. ઇજીપ્ટ, જેરૂસલમ બેબીલોન, એથન્સ, રોમ, કોન્સ્ટેન્ટિનોપલ, અને જાડનને વેપરને લીધે, તથા પેરીસને તેની સુંદરતાને લીધે એમ ૮ શહેરોનેજ સુખી કહેવામાં આવતાં, ને બાકીનાં પૃથિવ ઉપરનાં દરેક શહેરને દુઃખનાં ધામે ગણવામાં આવતાં. શું તમે માનો છો કે એમજ હતું? નવસારીમાં એક લોળાં બાઈ કહેતાં કે; “અધું બેહેસ્ત દશતુરવાડમાં પા બેહેસ્ત દેશાઈવાડમાં, અને પા બેહેસ્ત આખી દુન્યાંને માટે રહેલું છે!” શું તમે માનો છો કે એમજ હતું? મોઝીઝે બેરદન નદીની પૂર્વ દિશાએ, ખુદાઈ ફરમાનથી, ત્રણ શહેરો નામે બેઝેર, રેમોથ ને ગોલાન, જુદાં પાડ્યાં હતાં, અને બેશુઆએ, પશ્ચિમ કાંઠે હેબ્રોન, સેચીમ, તથા કેદેશ વધરામાં ઉમેર્યાં હતાં. છજ શહેરોને તેઓ સુખનાં ને શાંતિનાં સ્થળો લેખે છે. ગમે એવો ખુની અપરાધી પણ આ શહેરોમાં આવી ભરાઈ જાય તો તેના ઉપર કામ ચલાવીને સજા થઈ શકતી નોતી. જુસેફ્ટર શાયર અને કેન્ટને ઇંગ્લંડના બાગો ગણેલા છે ત્યાંજ દહીંઓની સંખ્યા સરાસરી વધારે આવી છે. ચૂરોપનો બાગ ઇટલી લેખાય છે, ને ઇટલીનો બાગ સીસીલીનો ટાપુ ગણાય છે, છતાં ઘણીવાર મરણ પ્રમાણ ત્યાંજ ઘણું આવ્યું છે. એટલે સુખ દુઃખનો કાંઈ મેળજ નથી. સુખી ને ભલા કહેવાતા લીઓનવાળા ઉમા ઓદેઈનઝો, સર જેમ્સ ડગ્લાસ, ફ્રાન્સનો જીયન ર બે, તથા જીયન ડ બે, તેમજ જીટનીનો જીયન, ખૂરગે નવાળો ફીલીપ ડ બે, નેપલ્સનો રાજા રેને, રીચર્ડ ર બે, ડયુક ડી નોર્મન્ડી, રીચર્ડ ડી બે કંપ, આ બધા ભલા, ડાહ્યા, સાચા સલાહકાર પ્રજાનાં પિતા અને ખપી

રીતે ફરેસ્તા જેવા છવતાં છવત લેખાયા હતા, પણ મરતી વેળાએ તેઓના સુખી પ્રાણ ગુંગળાઈ જુગળાઈને કાં અને ક્યાં ગયા? ઘણા સુખી તેજ ઘણા દુઃખી થયા! ફ્રીલીસ્ટાર્પનનો રાક્ષસ ઝોલ્યાક એટલો તો ભેરાવર હતો કે, તે કુહાડા મારવાથી પણ નહીં સુખો હતો, અને દેવીડે માત્ર એક પથ્થરો ફેંક્યો તો તેનું મોત આવ્યું!

બહુત ગર્હ આનંદસોં, રહી નૈકસી આય;
તુલસી ચિંતા મતિ કરે, શ્રી રઘુનાથ સહાય.

“અગરચે મોતનો ધા છેજ કારી; તથાપિ લે દિલાસો દિલ વિચારી.
મરણ દે છે ખલાસી પાપ દુઃખથી; મરે છે તે સુવે છે પૂર્ણ સુખથી.
નથી કોણે વહાલું ખેસ ખોયું? મરણથી મિત્રનાં નવ કાણું રોયું?
રુખુરી છે મમન ધા પર મરણનાં; મરણ યાણે સખુરી વણ શરણ ના.”

રડવા કુટવાને બદલે મરનાર પાછળ તેનાં હયાત સગાં વહાલાં બે પુણ્ય અને સખાવતનાં કામો કરી તેમાં પોતાની શ્રદ્ધા પ્રમાણે પારમાર્થિક વૃત્તિમાં પરીવાઈ ને પળોટાઈ જાય છે, તો જરૂર તેમને પોતાને તેમજ મુઆંઓનાં અશો રૂવાંનેને ઘણી શાન્તિ મળે છે, અને તેમને પોતાનું દુઃખ ઉઠા ધા કરતું બંધ પડે છે. વંદીદાદ જેવાં ઉત્તમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, કે કોઈ જુડાં ખેશી કરતાં બલાં ખેશીનાં મરણનો શોક તો ઉલટો કમી કરવો બેઠ્ઠાએ. શોક કમી કરવાનું ઠહાપણ દાનાવોમાં માત્ર સખુરીના ગુણથીજ આવે છે. મા, તું વળી સવાલ કરશે, કે સાધારણ લોકોનાં કરતાં દાનાવોમાં ખુશી ઘણી અને દિલગીરી થોડી કેમ? તો તેનો જવાબ પણ એજ આવવામાં આવશે કે, તેઓની ખુશાલી તે તેઓએ કીધેલી સખાવતથી છે, અને થોડી દિલગીરી ને તેઓની સખુરીથી છે, અને તેમને દિલાસો દેનારાંઓની દાનાઈ ઉપર મોટો આધાર રહે છે. પરંતુ બે દિલાસો દેનારાં ઉલટો દુઃખનો વધારો કરનારાં હોય છે, તો દાનાવો તે દિલાસાની આરબુ પણ રાખતા નથી. એકવાર મુલ્લાં નસરૂદીન પોતાનાં કાંઈ માંદાં સગાંની ખબર લેવા ગયો તે દર્દીને પૂછવા લાગ્યો; “તને શું મરજ થયો છે?” દર્દી:—“મુલ્લાંજી! કઠીવાયુ થવાથી મ્હારી કમરજ રહી ગઈ છે.” મુલ્લાંએ ગંભીરપણે ડોકું હલાવ્યું, ને મોટે સાદે બોલ્યા; “ખુદા વહેલું સાફ કરે તો ઠીક; મ્હારા બાપને પણ એજ દર્દ થયું હતું, અને તેનીજ મોકાણે તે ગુજરીબી ગયા હતા! એ દર્દનો ગલબો થવા બાદ તેવજ દુઃકમાંજ બેઠેસ્તી થયા હતા! ત્હારે કાંઈ વચ્ચત કરવું હોય તે કહે, હું બળ લાવું!”

માંદા પડેલા દર્દીએ પોતાના છોકરાને બોલાવી કહ્યું:—“ખુદાને ખાતર આ ચંડાળને બહાર કાઢી મૂક, ને કદિએ બેને મ્હારી ખેરીયત પૂછવા સાફ ફરીથી આપણે ત્યાં આવવા દેતો ના. કુરાનમાં કહ્યું છે તેમ;

“એના નહેક બલ ખતીબ અમોલ ફવારેસે;
લહુ સોતો મહોદા અસ્તખર ફારેસે !”

પેલો ખુતબો પઠનારો ખતીબ જ્યારે ખુતબો પઠતાં ગધેડાંના જેવો મોટો પોકાર મારીને ખાંગ દે છે, ત્યારે પાદશાહ જમશેદના અસ્તખર પારશના મેહેલને પણ ધૂળવી મારે છે.” તેવીજ રીતે જેનાં દિલાસાથી જીવને ટાઢક ન પડે અને ઉલટો કંટાળો થાય, એવા આદમીથી શિતળતા થાય ક્યાંથી ? એવાં આદમી કરતાં તો વગર વાચ્યાનાં એક ઝાડને ધન્ય છે, કે જેની છાયામાં પશુ પંખીઓ સુખ પામે છે; જેને પાંદડે પાંદડે પંખીની વસ્તી છે; જેની ડાળીઓમાં કીડા કીડીઓ આરામ પામે છે; વાંદરા જેની ડાળીઓનો આશરો કરી રહેલા છે, ભમરા જેનાં પુલતું મધ ખાએ છે, ત્યારે જે પુરૂષ-જન્મ લઈને દુઃખ્યારાં ભિડાએલાંને આશરો આપી દિલાસો કરે છે તેનેજ ધન્ય છે.

“સ્વાર્થકા સગહી સગા; જીગ સારા હી જન,
ખીન સ્વાર્થ સગપન કરે; સો હરી પ્રીત પીછાન.”

વળી દિલાસા ઉપરાંત, પ્રથમ કહ્યું તેમ, મુઆં પાછળ ઘટતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાથી જીવતાંનેભારે સંતોષ રહી મન વિસસગળુ થાય છે, અને વહાલાં મરનારાંઓના આત્માને શાન્તિ મળે છે. એ વિચાર હસી નહીં કાઢવો, પણ શ્રદ્ધાથી માનવું જોઈએ કે, તે બાપડો સારો દહાડો રજ્યો, ને પારકે પૈસે બળ્યો એવું તમે કયું નથી. આપણું પારસી ઘેરાંઓ બોલે છે કે, “માય મેરે કેરે જઈને આંખપાણી કરો ! ભોંય આગળ બેસીને ના રડો !” રૂવાન ઘણું આજીવું થાય છે.” આ ખરૂંજ છે. જે ઠંકાણે રૂવાન મૂક્યું હોય છે, તે ઓરડામાં રડવું તો શું, આંખપાણી તો શું ભરવું, પણ અમથાં દિલગીર ચહેરે પણ બેસવું સબ્બવાર નથી. કેમકે તે બધું મરનારનો શુદ્ધ દેહ જોઈ જોઈને ભારે સંતાપની આકળ વિકળ કરે છે, જેથી તેની કેરદાર ગભરાટમાં પડે છે. વાસ્તે કરીને, મુઆં પાછળ શાન્તપણે, બને એટલી ભવસર માફક ક્રિયા કરવાથી જીવતાંને અને મુવાંને ખરેખરે લાલજ થશે. એ બાબતમાં શંકાશીલ ના રહેવું, કે આપણી ધાર્મિક ક્રિયાઓ મુઆંને પહોંચતી હશે કે નહીં ! એક મોખેદ પોતાના પંથકનાં શેઠ શેઠાણીઓને સમજાવતા હતા, કે આપણા ધર્મ પ્રમાણે મુઆંની ક્રિયા કરાવી બહુતણ કરાવ્યાથી તે મુઆંને પહોંચે છે, અને પુરૂષ લાગે છે. પેલાં ચઢેલ થઈ ગયલાં શેઠ શેઠાણીઓએ મોખેદનું આ બોલવું હસી કાઢ્યું; ત્યારે મોખેદે શેઠ શેઠાણીનાં મુએલાં માળાપ, ખંડેન ભાઈઓ, મામા માસીઓ સાંને રેડાં ચુકીને તરેહવાર ગાળો દેવા માંડી. આથી શેઠ શેઠાણીઓ છછળીને ફફડીને ચટકી ઉઠ્યાં, ને મોખેદને મારવા કીધા. ત્યારે મોખેદ ખીમ રહીને બોલ્યા; “ચુરખી સાહેબો ! જ્યારે મુઆંને અશો પાક કલામનાં

ભણતણ કાંઈ લાગતાં નથી, તો પછી ગણો કેમ લાગશે ? ” આથી તેઓ સમજી ગયાં, કે મોખેદ બાદશાહનું કહેવુંજ ખરું છે.

તુલસી ફાકત જનમ ગયો, કળહુ ન દેખા રંગ;

પકડ ટાંગ બેકુઠમે, લે ચલી તોરી ભંગ !

વળી આપણે નજરે નજર જોઈએ છિયે, કે એક માણસ મરવાના વખતની આગમ્ય સુવો હોત તો તેના હકકમાં સાફજ થાત, અને ખીલે માણસ જે વખતે મરી ગયો તે વખત ચુકાવીને પાછળથી મરી ગયો હોત તો તેના અને તેની પછળ રહેલા જીવતાંઓના સંબંધમાં ભણજ થાત. પરંતુ તે સંજોગો વીશે પણ વિચાર કર્યે તો તે માન્યતાઓ પણ ખોટીજ ઠરે છે. લોકો બોલે છે કે, આયર્લેન્ડનો પેલો નામીયો કીર્તિવંત નર મીં પાર્નેલ જ્યારે મરણ પામ્યો ત્યારે તો પર સ્ત્રીના સંબંધથી અપકીર્તિ પામીનેજ મૂઓ, તેનાં કરતાં જો બે વરસ આગમ્ય તે મરણ પામ્યો હોત તો આયર્લેન્ડ તેના મોતને કેવું કીર્તિવંત મોત ગણત? પણ હ્યાંજ આપણે ભુલો કરતાં જણાઈએ છિયે. જો માનવીના હાથમાં એ વાત રહી હોત, જો ભવિષ્યનું જાણવાની અને હોનારત અટકાવવાની ઈનશાનના હાથમાં ઇશ્વરે કુંચી આપી મૂકી હોત તો હાલના કરતાં પણ મોતનાં દુઃખો વધારે લયાનક લાગ્યા વિના ન રહેત. ગમે એવી સાવધગીરી નાશને, હોનારતને કે મોતને અટકાવી શકવાની નથીજ. ભલી ભલી આરસપહાણ ઉપર કોતરેલી તકતીઓનો નાશ થતો આપણે જોઈએ છે, પણ ૨૫૦—૩૦૦ વર્ષનાં જુનાં ઘરોના ભારવટો ને પેઢિયાં ઉપર, માત્ર ચાકે લખેલા આંકડા, અને ચાકની કરેલી નિશાણીના લેખો જેમના તેમ કાયમ દીકામાં આવે છે; એટલે નાશનો તો કંઈજ મેળ નથી. હુમાયુ નામનો મોગલ બાદશાહ જેવો બાદશાહ, શું સાવધગીરી રાખવામાં કરી હતો? શું તેના અંગરક્ષકો આસપાસ થોડા હતા? છતાં ઉંચી અગાસી ઉપરથી એકાએક શાથી પડી ગયો, ને શાથી મરણ પામ્યો હતો? ત્યાં શું સાવધગીરી કે સંરક્ષણ કાંઈએ કામ આવ્યું હતું? જનવાનું તે હર પહાને ખને છેજ, દેવની ગતિ કોનાથી કળી શકાય? હુમાયુને બચાવવો હતો તો અગાસીના ઉંચા ટોડા ઉપરથી જોઈયો તો ઉઘલાઈજ કેમ પડત? ટુંકમાં, બે વસ્તુ અકલની આગળ ઘણી મુશ્કેલ દેખાય છે. ક્રીસમતમાં હોય તે કરતાં વધારે ખાવું, અને મોતનો દહાડો જે નસીબમાં લખેલો હોય તેની અગાઉ મરવું. એ બન્ને વાતો મુશ્કેલ છે. સંજોગી હોનારત કોઈને જોડવાનીજ નથી; અને તેમાંજ કુદ્રતનાં પિછાન છે. ખીલ્યોને ફાંસી દેવાનું નથી જાતનું લાકડું પહેલ વહેલું હોલીફેક્ષથી સ્કોટલેન્ડમાં લાવનાર રીજન્ટ મોરટનને તેજ લાકડાં ઉપર પહેલ વહેલો ફાંસીએ દેવાનો સંજોગ બન્યો હતો ! એક બાદોશ લેખક જણાવે છે કે:—

આલમડીનાની પવિત્ર કુમારીકાનાં ગળાંની આસપાસ મંડરીડના ધર્માતુ પાદરીઓએ બારીક સોનાની સાંકળીમાં પરોવેલી એક વિંટી પહેરાવી હતી. તે વિંટી છેલ્લાં ઑલફ્રાનઝો બારમાને હસ્તક હતી. તે વિંટી વિષે કેવા વિચિત્ર સંજોગો બન્યા હતા તેનો વિચાર કીધાથી ઉપલાં મ્હારાં કઢાંની તમને ખાત્રી થશે. ડયુક ઑફ મૉન્ટ પેનસરની બેટી મરસીદીસ સાથનાં લગ્ન વેળાએ ઑલફ્રાનઝો રાજાએ તે વિંટી પોતાની કન્યાને પહેરાવી હતી. જેથી તેણી જવાન વયેજ મરણ પામી. તેણીનાં ઉઠમણાં પછી રાજાએ તે વિંટી પોતાની બપાઈ રાણી ક્રીસચીનને આપી, જેણી પણ ટુંક વખતમાંજ બેહેસ્તી થઈ! ત્યાર પછીથી ઈનફેનટા મેરાયા ડલ પીલાર, તે ઑલફ્રાનઝોની બહેન હતી, તેણી તે વિંટીની માલિક થઈ. તેણીએ કંઈક થોડાક દહાડા તે પહેરી, કે પછી તેણી પણ પોતાનાં જવાન ઉતાવળાં મોતને શરણ થઈ! ફરીથી તેજ વિંટી પાછી રાજાને હસ્તક થઈ. બાદશાહે પોતાની મરહુમ રાણીની ખેન પ્રોન્સેસ ક્રીસચીનાં, તે ડયુક મૉન્ટ પેનસરની બેટીને ભેટ કીધી. ત્રણ મહિના પછી તે ઉગતો ગુલાબ પણ કરમાઈ ગયો, અને તે અભાગણી વિંટીથી બિચારી તે ઉધરતી શાહાઝાદીનું પણ મોત આવ્યું! હવેજ રાજાને તે અવર વિંટી વિષે શક ગયો; અને હવે તે કોઈને પણ નહીં આપતાં, તેણે પોતાની આંગળીએ પહેરી રાખી; પણ દોઢ મહિનામાંજ તે પોતે પણ આ જગત છોડી કબરવાસ થયો!

આ પ્રમાણે વહેમના સંજોગી બનાવેથી પ્રાણી માત્ર માયામાં જીવે ને માયામાં મરે. જે માયાનો ભેટો થાય છે તે અંતકાળે પણ છિન્નભિન્ન થતોજ નથી. માણસ શું કે પ્રાણીઓ અને ઝાડપાનને પણ આ માયા લાગેલી હોવાનું દુઃખ છે. વડોદરા દરબારના સર્વથી પ્રિય બે હાથી, નામે જમનાપ્રસાદ અને; અદલીમદન બન્ને જુના દોસ્તો, એકેકની માયામાં વિંટળાયલા અને લોકપ્રિય હતા, અને અગડમાં સૌ કોઈ તેમને “સોનાની અબાડી”ના હાથીઓ કહી માનતા પણ ચઢાવતા હતા. જુઓ હવે માયાનો ને વહેમનો સંજોગ, કે તે બન્નેનું મોત તા. ૯ આગષ્ટ ૧૯૧૮ના દિને બરાબર એકજ ઘડી પળે, અને વળી એકજ સ્થાને થયું! સાથેજ જીવન ગાળ્યું, સાથેજ પુત્રયા, ને સાથેજ મુઆ!

યારાંને રક્તગાંકા, મત પુછ મુજસે કીસસા;

અય હુમનશીનેમેંબી હેશન હું, કીધર હય!

જે દોસ્તો જતા રહ્યા છે, જે પ્યારાંઓ ગુજરી ગયાં છે, તેઓનો અહિવાલ મ્હને ના પૂછ; કારણકે ઓ માદર! હું પણ હેરાન છું, કે તેઓ ક્યાં હશે! સૌજ આલ્યાં ગયાં. જે સિંહો ને જે વાઘા હજારો પ્રાણીનાં જમ જેવા હતા તેમાંનો આજે એક પણ ક્યાં રહ્યો છે? દોઢગરલ બેગનો દીકરો અલેપ અરસલન પરાકમી-સિંહ કહેવાતો હતો અને સિંહ તરીકેજ ઈશાનિયન તરફી

સલતનતની ગાદી ઉપર બેઠો હતો ત્યારે, “એ સિંહ તો કદિ તખ્ત ખાલી કરેજ નહિ” એવા ઉદગારો દરબારમાં થઈ રહ્યા હતા, પરંતુ તાજ પહેરતાંજ દુકં સુદતમાંજ તેણે પ્રાણ ખોચેા હતો, અને ગાદી બેઠેલી ખાલી કરી દીધી હતી ! તેને માટે મોટામાં મોટી, સુંદરમાં સુંદર કબર બાંધવામાં આવી છે, પણ તેથી શું થયું ? હિંદુસ્તાનમાં પણ ઘણીએ મોટી કબરો છે, પણ એથી શું થયું ? એમાં તો સડી ગયેલાં મડદાં, કીડા અને સાપજ ભમતા હોય છે. મહમદ તઘલખે માત્ર પોતાનો એક દાંત પડી ગયો, તેને માટે હબરો રૂપ્યા ખરચીને સુંદર કબર બનાવી હતી, પણ આજે તેની પોતાનીજ કબર ક્યાં છે ? ને તેના કેવા હાલ હવાલ છે !”

“મરેજ જ્યારે રાજા ને પીરો નામવર, બનેજ બેવડી તેઓને માટે કબર; તન તેમનાં માટીમાં કરેજ આરામ, તવારીખની સંદુકમાં રહેજ તેમનાં નામ; કવિ તેમની કીર્તિનાં ગાય છે રૂદન, અફસોસ ને માહેતગનાં કરેજ કથન.”

માણ ! દુઃખીને દુઃખી મળવાથી પણ દિલાસો મળે છે. મૃત્યુના ઘા ખમેલાંઓ તેવાજ ઘા સહન કરી ચુકેલાંને મળે છે તો પરસપર રડવું પણ બંધ પડે છે. વગર ધાનાં બેરાં ઘા પડેલાં સાથે રોવાથી ઘા તાબે ને ઉંડો થાય છે. કવિ નર્મદના કહેવા મુજબ સૂરતના નાગરની તથા ખીજ કેટલીએક ડાહી કહેવાતી હિંદુ નાતો રોવા કુટવાનું માત્ર (!) નવ દહાડામાંજ સમાપ્ત કરે છે. કચ્છમાં તેરમે દિવસે સમાપ્ત થાય છે, પણ ગુજરાતમાં બાર દિવસ સુધી તો સાંજ સવાર રડવાનું ચાલુ રહે છે. પછી કેટલીએક નાતમાં તો વર્ષ દહાડા સુધી સાંજેજ મહોડાં વળાય છે ને કેટલીએક નાતમાં રાજ સાંજે ને સવારે પોક મૂકાય છે. કેટલીએક નાતમાં માસીસા કે વરસીએ પણ પ્રાદ્યણ જમી ઉડ્યા કે લાગલાંજ બેરાંઓમાં “ધી, ધી;-ધીપ, ધીપ;-ઘબડ, ઘબડ” સારી પેઠે થાય છે !—નર્મદાશંકર કહે છે કે, રજવાડામાં તો કેાઇ મોટો પુરૂષ મુઓ હોય છે તો ગામના સઘળા પુરૂષો મુછ મુડાવે છે તથા સફેદ પાઘડી બાંધે છે. કેટલાએક છિછલા કપોળીઆ ખીજને સેવ મમરા ગાંડીઆ ખવડાવી રડવા બોલાવે છે, ને સૂત્રી કરે છે ! કેટલાએક પ્રાદ્યણ ને વાણિયા તો ચોથીઆં (ચેહારમ), દશા (દેશી) ને અગિયારમાં જમવા બાય છે, કેટલાએક કરજ કરી તે દિવસે નાતને નોતરે છે, અને ગોરના દિવસમાં છોકરીઓને કુટતાં પણ શીખવે છે ! ખાળપણમાં રાંટે તેને વર્ષ બે વર્ષ સુધી ખુણે પાળવો પડે છે. તે બિચારી ખુણામાં “જીવતી મુધરે !” એમ રોઈ રોઈ નિસાસા મુકે છે. પણ હે દુઃખી માતા ! આવો બહુ દેખાવ કરવાથીજ દુઃખની લીટિ લંબાય છે. એક બે દહાડામાં આવા રૂદવ પાટલા તમે પણ બંધ કરશો તોજ તમારો જીવ ઠર પડશે. દુઃખનાં વિસરામણ માટે એક કબર ઉપર એવો સુંદર લેખ જણાયો છે કે;

“Heaviness may endure for a night,
But joy cometh in the morning.”

બુદ્ધાઈની ગમગીનીનો શોક માત્ર એક રાત્રિજ બહુ જખમ કરનારો હોય છે, અને બારવણે તો તે ગમગીની ઘટવા માંડે છે, ને પાછી ખુશાલીની પરિસ્થિતી થવા માંડે છે.

કોશઠ તકરીર જાને કમ નસીબાં, યુનેહ બર મરગે તોહમત બર તખીબાં.
તખીબાંસ મગર ઈ નુકતેહલહલનીસ્ત, કે દર શીશે નોશ દાઝએ અબલ નીસ્ત.

મેાતની હોનારત જ્યારે કમનસીબનોજી જીવથી પ્રાણ લે છે, ત્યારે તે મેાતના દોષનો ટોપલો લોકો તો નાહક વેદો ઉપરજ સુકી દે છે. વેદોને પણ પ્રથમ દવા કરતી વેળાએ મેાતની આવી હોનારત થવાનો લેહ જણુતોજ નથી. માટે જાણે કે, નોશ દાઝ જોકે સર્વ ચીજોને દરૂસ્ત કરી શકે છે, મગર આવેલાં મેાતને તે અમૃત જેવો દાઝ અટકાવી શકતો નથી. એક લેખકે મેાતના વખતનો જે નીચલો ચિતાર આપ્યો છે, તે આપણું દરેક મેાત વખતે, અને દરેક પાયદસ્ત વખતે અનુભવે છે, તોપણ મેાત આપણને કેવું બચકર દીસે છે ! તેથી આપણે કેવાં ફર નાશવા માંગીએ છીએ ! તેના પંખ તળે સપડાતાં આપણ કેવી સંભાળ રાખીએ છીએ ; તોપણ એ મેાત કેવું ચાનક આપનારું છે ? છકેલાએની શુષ્ક ઠેકાણે આણવાને, પતરાજીખોરાંની પતરાજી છોડાવવાને અને ફૂંર ઘાતકી દીલને પસ્તાવાના પોશાક તળે મેલવાને મરણનો દંડ કેવો ઉપયોગી થઈ પડ્યો છે ! માણસ પોતાનાં પેટનાં કરજ સાંઝજ જે આ જગતમાં જન્મ્યો હોત, અને જેમ કેટલાકો ધારે છે તેમ તે એક બીજને સહાય થવાને અથવા આ દુનીયાને ઉપયોગી થવાને બદલે ખાઈ પી, મેજ મારવાજ પેદા થયો હોત, તો મેાતની તેને દરકાર થોડીજ રહેત. પણ નહીં ; પરમકૃપાળુ ઈશ્વરે તેને એવી ખુશ્મી મૂકી છે, અને એવા લોભના રસીલા રસ્તા વચ્ચે ફેંકી દીધોછે, કે તેનાં આકર્ષણ તળે ખેંચાઈને તે જીંદગીની દોરી લાંબી કરવાને સહા આતુર આતુરજ રહે છે. હે મા ! ભૂલતાં ના,

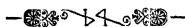
મેાતના અવાજજ આપણને ભડકાવે છે. મેાત સર્વેનેજ માથે તપે છે. શ્રીમંત અને ગરીબ, રાય અને રંક એ સર્વેને તે એકજ લાકડીથી ઢાંકી બાય છે. તેથીજ કરીને તેની અચુક ત્રાપથી દરેક આદમી ચોકેલું રહે છે. અને તો સર્વેની હાલત એકસરખીજ છે. એ સાદી પણ ઘણીજ અગત્યની કહેવત સર્વેને સંતોષા, દયાળુ, સખી અને એકબીજાને ઉપયોગી થવાને શિખવે છે. પણ ભુડાં દીલ અને દરદી મગજથી ઘણીબાર આ દુનીયાની સુલેહ તુટી જઈ ખરાબીનાં પરિણામો નિપજે છે. પણ આ પરિણામો પર વર્તનારાં પોતાનાં કામની એક ક્ષણ આગમ્ય જે અબલ ફરેસ્તાને યાદ કરે, અથવા

પોતાનો પાપી વિચાર અમલમાં લાવવા પહેલાં મોતની શિક્ષા તેને માથે પણુ નિર્માણ થઈ ચુકી છે, એટલું જ ને ત પોતાનાં મગજના યોગાનમાં નાંખીને તે ઉપર વિચાર કરે, તો ખુન પર ચઢેડેલો એક ખુની પોતાના કમ નશીળ શિકારને મારવા પહેલાં મોત સામે ગમે એવો તેનો દ્રઢ વિચાર, ગમે એવો તેનો પાકો ઠરાવ, અથવા ગમે એવો તેનો ઉશ્કેરાયેલો જુસ્સો ફેરવાઈ જઈ, કોઈ પણ માનું પરિણામ નિપજાવવાને આંચકો ખાશેજ. તેપણુ એવાં પાપમાં લપેટાનારાંઓની અકકલ ઠેકાણે નથી રહેતી એમ કહીએ, અથવા તેમનાં મગજની હાલત એ વખતે દરતી થઈ જાય છે એમ સમજાવીએ, તો તે કાંઈ પણ ખોટું નથી. તે પોતાના કોપનાં જુસ્સામાં અથવા પાપી લોભના હવશમાં તદન આંધળોજ બની જાય છે. પણ જ્યારે તે દરદ તેનું દર્દે થાય છે અને કેવાં કર્મના આભાગ તળે તે લચડાયો છે એ જ્યારે તે જુવે છે, ત્યારે તેના દીલથી કેવો પસ્તાય છે ! અને પોતાને જ ઠપકો દેવાને કેવો ઉશ્કેરાય છે ! તેને તેમ કરવાથી લોક આગળ થતી તેની ફજેતી જેટલું શીખવે, તે કરતાં તેની ઉપર જે મોત લાગે છે તેની યાદ તેને વધારે શિખવે છે. વળી તે ઉમદા લેખક કહે છે કે ;

આ દુનીઆનો સહુઘાટ સમતોલ રાખવાને માટે મોત તો અગત્યનુંજ છે. જે જીવવાનું તે પાછું મરવાનુંજ, એ તો કુદ્રતનો પાકો નિયમજ છે. અને એથી જે યોધ પકડી આદર્શી પોતાનો રસ્તો લે છે, તે ઘણો ગંભીર અને પવિત્ર હોય છે. એક મરણ કાંઈ આવેલા લાઈલાજ થઈ પડેલા આદર્શીનો મરવાના વખતનો ચિતાર જે લોકે દીઠો હશે, તે લોકમાં એવા થોડાજ બલકે કોઈજ નહીં હશે, કે જેમને મોતના ગંભીર વિચાર આવી ચાનક લાગી ન હોય. માયજી ! એવો દેખાવ મગજને તથા અંતઃકરણને ઘણી રૂડી અસર કરે છે. એક પાપી દીલ તે જોઈ ચોકે છે, અને પોતાના અનર્થકારક વિચારોનો ત્યાગ કરે છે. એક નેકીવાળું આદર્શી પોતાનાં દીલની સફાઈને લીધે મોતની આવી ત્રાપ તળે પડવાને ખુશીથી પોતાનો જીવ અર્પણ કરી દેવાને કશી ખીક કે દીકર થતી જોતો નથી. ગમે એવો એક ખુદો મરણ પામતો હોય, અથવા એક નિર્દોષ કુમળું બાળક એ હાત્રતે પુગતું હોય, અથવા ભર ઉમેદમાં જીવંતી ગુજારતો ઘણી અજલના ફરેસતાના આગળ તળે આવી ગયો હોય, તે સર્વે વખતનો દેખાવ એક સરખોજ છે. ખુદાની યાદ કરવી, સર્વની હાલત એજ થવાની, એમ વમાસવું ; અને ભકિતના શબ્દો મ્હોં પર યોલી જવા એટલુંજ તે વખતે ખરાં અંતઃકરણથી યાદ આવતું જોઈએ. એજ વખતે આ દુનીઆની તમામ લાલચો દીલના દરીઆવમાંથી નિકળી એક ગમ પડે છે. એજ વખતે દયા અને સખાવત જન્મે છે. જુદાઈનો ગમ, દુનીઆઈ માયાનો અંત,

અને સધું રનેહી તૂરી જવાથી થતો ગભરાટ એજ વખતે ખરા આકારમાં દીસે છે. અરે! એ વખત કેવો બારીક દીસે છે! મરનાર પોતાની બેમાંનીમાં અથવા જાગૃત અવસ્થામાં મોતને છેક નજદીક આવેલું જાણી કેવો શાળુપણથી તેને તાળે ધાય છે, અને તેની માવજત કરનારાંએ ને જોડીને તો નહીંજ, પણ ઈસારતથી પોતાની હાલત દેખાડીને ધડો બ પેડેડે; “હે ભાઈ મો! સરેને મ્હુરીજ માકક સઘળું તણ દેઈ, મોહ અને માયા છોડી દઈ, પૈસા અને માલ મીલકત એક ખાલુએ રહેવા દઈ, મૂગે મોઢે અને વગર ફરીમાદ કરવે આ ઠરાવેલાં જમનાં તેડાંને માન આપી તેની સાથે જવુંજ પડે છે! માટે મોતના કે આક્રમના ભયથી નહીં, પણ ઈશ્વરના કર્મથીજ હે માતા! ત્હારે તેની યાદમાં રહી તેનેજ મહાવૈદ સમજી તેની ભકિતને, તેની શરણાગતનેજ અમૃત દવા ગણીને તમે હરદમ પીતાં રહો! એક દિવસે અત્તીએ એક આરખને મથજીદમાં આભરેા ગાભરેા થઈ નાસભાગમાં અદ્વૈતાવાદની બંદગી કરનો દીઠો. વહેલો વહેલો નમતો, વહેલો વહેલો પઢતો, અને બધું ઉતાવળમાં કરતો તેને દીઠો. આથી અત્તીએ ગુસ્સે થઈ તેને મારતા માટે આબકો લીધો. તે જોઈને પેલો આરખ ધી ધી મો પઢવા લાગ્યો. છેવટે નીમાજ પૂરી થઈ ત્યારે અત્તીએ તે આરખને પુછ્યું કે— “પહેલી નીમાજ ખરી, કે પાછળથી કીધી તે ખરી?” આરખે જવાબ દીધો:— “ઓ સાહેબ! પહેલી નીમાજ મેં અદ્વૈતાવાદની ધાક અને બહુ બીક રાખીને કરી, અને બીજી નીમાજ તો ત્હારી ધાકથી અને ત્હારી બીકથી કીધી. સખબ પહેલીજ નીમાજ રવા અને ખરી છે!”

સત્ય છે જીંદગી, જરૂરીઆતી તણી, સમજ સમજાણુ નહીં મગ છેલો, જીવ કાયા તણો યોગ જે મારમો, ધાર મા એહ હમે ઠરેલો; મારીના માનવી, મારી મહે મળી, કાય તારી જશે જાણુ માંધા જીવ જાણુ નહીં, જીવ જુદો પડી, કાયનો થાય શો હાસ આંધ ?

દિલાસા પત્ર.

(૩૫૪ મો.)

“Man that is born of a woman is of few days, and full of trouble.” Job.

જોખ કહે છે તેમ માનવી રીત પેટમાંથી જન્મ્યો છે, તે ત્રણ પાંચ દહાસાજ રહેવાનો છે, અને જાણો તો તેની પાછળ ભરપૂર ભરેલી છે.

ત્યારે એ નવાળા ! જાળનાં પુતળાંએ જાળજી દુઃખી શા માટે થયું ? નવાળા સાહેબ ! આપને બાપુકી નવાળી અને સાહેબી મળેલી છતાં આપના જીવને ચેન નથી. રખે મહમદઅલી ભત્રિજે આસપાસનાઓને ફેડીને તમારી ગાદી છિનવી લે, તેના તમને ધારકો પડી પેટમાં ફાળ પડી રહી છે. મૂંઝેલો મેટો ખમાય પણ જીવતો ભત્રિજો ન ખમાય, એ કહેવત આપના બાળમાં બોલેલા અરી પડી છે. તમે તમારા ભાઈ આપના મોતને જેટલા રડતા નથી, તેટલા તમારા ભત્રિજના પ્રપંચોને વિશેષ રડો છો. આતું કાંઈજ કારણ નથી, પણ તમે દરેકના ઉપર સુગાયા કરતા હોવાથીજ પડેલી દોરીમાં પણ સાપનીજ વ્રાત્તિ રાખીને ધુળે છો. માણસ પોતાના આસપાસનાઓ ઉપર સુગાઈ સુગાઈને પોતાતું દુઃખ ઘણું વધારી મેલે છે. જરા જરાની શંકા કરી ચિંતામાં પડવાની જરૂર નથી. ફલાણો તો ફલાણાની સાથે વાતો કરતો હતો, તે મહારી સામે મળી જઈ કંઈ સાજેશજ કરતો હશે ! અમુકની સાથે અમુક વિરુદ્ધ તમુક જગાએ ગયા તે મહારા ઉપરજ કાંઈ તાગડો ઘડતા હશે ! આવી આવી સુગાઈને કચેલી વહેમી શકાઓથી તમને એમજ લાગે છે કે, ડગલે આફત, પગલે આફત, જ્યાં જવું ત્યાં આફત ! આફત ! ભડે જ્યાં દમ, ફડે ત્યાં ગમ, ફેણું સઉ બસ આફત ! આફત ! જ્યાં જવું ત્યાં આફત—આપ્ત !—

હે નવાળા ! તારી પોતાની મરજી પ્રમાણે કામ કરવા કરતાં બીજાની મરજી રાખી કામ કર. ઘણું કરનાં ઓછાં ઉપર રાજ થા. હમેશાં છેલ્લી ઉતરતી જગા ઉપર બેસવાનું અને સવને આધીન થવાનું પસંદ કર. હમેશાં એવી બાહેશ રાખજે, અને પ્રાર્થના કરજે, કે પરમેશ્વરની મરજી માફક તારાથી બધાં કર્તવ્ય થાય. આવી બાસિયત ધરાવનાર જે આદમી હોય છે, તેને જ શાંતિ અને સમાધાનીનો વારસો મળે છે. વહેમથી શંકા અને મુગથી તો દુઃખજ થાય. મુગવાથી શંકા, ને શંકાથી વહેમ પેદા થયો છે.

પ્રાચીન કાળમાં ૭ અને ૬ ના આંકડાને જીવ જનના જોખમનાં વર્ષના આંકડા ગણવામાં આવતા. જેથી ૭ મે કે ૬ મે વર્ષે તેમના વહેનને લીધે બહુજ મરણો થવા પામતાં. છેવટે કોઈએ વહેમ ઘાલ્યો કે, નવ સત્તામ ૬૩ નો આંકડો તે જીવલેણ ઉમ્મરનોજ આંકડો છે, કેમકે તેમાં ૭ ને ૬ નો ગુણુ કાર થાય છે ! આ હેખતથી ૬૩ મા વર્ષે લોકો ઝુરી ઝુરીને મરતા ! પછી એક ઠાવકા લેખકે જણાવ્યું હતું, કે ૭ ને ૬ ના આંકડો ૬૩ના આંકડામાં ગુંચવાઈ જતા હોવાથી ૬૩નો ભય તો બીલકુલ રાખવોજ નહીં જોઈએ ! ત્યારે વળી વહેમી લોકના જીવ પાછા શાંત થયા. માટે વહેમે વહેમે કરીને આવતા ભયને પસવારવા પંપાળવાને હે નવાળા ! તમે જેમ આગળ જશો, તેમ તે ભયનો અર્ધો રસ્તો તો તમેજ કાપી આપશો, એટલે ભયને તમારી પાસે વહેણું આવવાનું બનશે. કેમકે

વધાસનું રિતરંડ લશકર મુખ્ય લશકરને ૧૦૦ મેલ ઉપર આવીને મળે, તેટલાં
 તો મુખ્ય લશકર માથું નય, માટેજ અર્ધે રસ્તે જઇને મદદ આવતાં
 લશકરને મળવું પડે છે. અકાળ મરણનો ભય પણ, ભય લગાડી લેવાથીજ
 જીવતાંને દુઃખી જણાય છે. પણ તેમ નથી. પોતાના ઉપર દુઃખ કયાંથી
 આવે છે તે કર્મના કાયદથી જાણીને, જે કોઈ સહનશીલતાથી સઘળાં
 દુઃખો ધૈર્યથી સહન કરે છે, અને એ પ્રમાણે આગલાં કર્મોનું કરજ
 મોહુખત અને પ્રેમથી અદા કરી નાંખે છે, જે કોઈ પોતાની ઉપર માગતું
 લેણું સર્વે અદા કરી, પોતાના રોગિષ્ટ લોહીમાંથી જુકાણું અને સેહવતનો
 મેલ કચરો કાઢી નાંખી પવિત્ર બને છે તેને લયનો ધારકો લાગતોજ નથી.
 પર્વતના શીખર ઉપરથી પડવા છતાં બચી ગયાના અનુભવનું વર્ણન આપતાં
 બિહમ્પર કહે છે કે; મોટી ઉંચાઈએથી નીચે પડી જવાથી જે મોત નિપજે
 છે, તે કેવળ ભય વગરનું અને દુઃખ વિનાનું હોય છે. તેમજ મહાન લેખક
 લખક પોતાના ડુખી જવાના અનુભવ ઉપરથી કહે છે કે; યુદ્ધી મરવાથી પણ
 મરણનું દુઃખ બહુ જણાતું નથી. આ પ્રમાણે અકાળ મૃત્યુ ઓછાં દુઃખક
 હોય છે, એવો લખકનો મત છે. બહાલા નવાબ ! બહારનો ટપલો ટીપવાની
 દુઃખ રૂપ ક્રિયા એ પણ તમારાં ભલાં માટેજ છે. અને ઈશ્વરનો અંતરમાં
 સાક્ષાત્કાર કરવા સાડે અંદરનો ભય એ તો આધાર થઈ પડે છે. દુઃખ એ તો
 માત્ર બહારનાજ ટકોરા છે, અને સુખ એ તો અંતરનો આશ્રય છે. સુખ
 દુઃખના સંમેલનથીજ તમારું ચારત્ર ઘડાશે. પ્રકૃતિનો નિયમ એજ છે કે, કોઈ પણ
 રસ્તે તમે ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરો; અને એ અનુભવ નહિજ કરો ત્યાં સુધી
 તમને ફટકા પર પ્રટકા અને લાત પર લાત પડયાજ કરવાની નવાબ ! જો એ
 દુઃખોમાંથી બચવુંજ હોય તે કૃપા કરીને આત્માનો કહેતાં પ્રણુનોજ સાક્ષાત્કાર
 કરો ! સુગી સુગીને ભત્રિજા ઉપર કરી વાતની શંકા લઈ જવાથી દુઃખ અને
 દુષ્ટ ઈચ્છાને તમે પોષણ આપો છો; અને તેથીજ સામાના નધારેલા હુમલા તરફને
 પ્રમવા પડે છે. આમ ક્રીધાથી છેવટે પોતાની ખુદની ઉપર પણ તમે શંકાશીલ
 બનો છો. એક પુરૂષ બહેમાઈને પોતાને એક ખોટો સિક્કો ધારતો હતો, જેથી સઘળી
 દુકાનોમાં ફરી ફરીને બહાર કરતો કે, “બા બા ! હું ખોટો છું, માટે મ્હારીબાયડી
 જો મને વટાવવા આવે તો તમે મને લેતા ના.” કોણ જાણે ખાપડો પોતાની બાયડીના
 કંટાળાથીજ આવી સુગ રાખીને દુઃખી થયો હશે! માટે સુગી સુગીને તું દુઃખી
 શા માટે થાય છે નવાબ ! ઈશ્વર શિવાય કોઈથી કશું ચનાર નથી. જો તું
 કપડી સ્વભાવનો હૃદય તોજ તું કોઈ કોઈ ઉપર સુભશે. અને આમ સુગાંચા
 કરવાની ટેવથી વાંઝણીનો પુત્ર પણ ત્હારી સામે કમ્મર કસે છે, એવું તને જરૂર
 જણશે; અને તે સુગવા સુગવાથીજ જરૂર, ન ધારેલી આફતો પણ ત્હારી ઉપર

આવી પડશે. જેનું હૃદય દોષિત હોય છે તેજ બીજાં બીજાં ઉપર મુગે છે, ને શંકા કરીને દુઃખ પકડી બેસે છે. તે દુષ્ટ સ્વભાવના માણસો બીજાની ઘન-નસલ કાઢી કોઈ કોઈ ઉપર મુગે છે. સંસારમાં શંકા, વહેવારમાં શંકા. કામ ધંધામાં શંકા, ઈશ્વરને નહીં માનવામાં શંકા શંકાજ! આવી શંકાથી ગમે એવો પરાક્રમી પુરુષ પણ જેના તેના ઉપર મુગાઇ ઉઠી, નહીં હોતાં દુઃખનું દુઃખ માની, લઈ દુઃખી થાય છે. જાણીતા કવિ આઉર્નીંગને ચોપાનિયાંઓ ઉપર કંઈ અજબ જેવી રીતે શંકા ને મુગ હતી. એક વેળાએ એક ચોપાનિયાંના અધિપતિએ તેની એક કવિતા માટે એક મોટી રકમ આપવા માંગણી કીધી; જે લેવા તેણે ના પાડી. પછી તેણે તેને એક “બ્લેક એક” મોકલ્યો, પણ તેનાથી પણ તેનું મન પિગળ્યું નહિ! એટલી બધી તેને ચોપાનિયાંઓ તરફે મુગ પેસી ગઈ હતી, જેથી તે શ્રી કૃષ્ણે દુઃખી થતો. દ્વાપરયુગ પુરો થતાંજ ચોપાનિયાંમાં લખાણ કરવા કહેતાંજ અચ્યુતને જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરતી વેળા કહ્યું હતું કે; “સંસારાત્મા વિનશ્યતિ” એટલે કે આમ થશે કે નહિએ થશે? એ વાત ખરી હશે કે ખોટી? એમ વારંવાર સંશયમાં પડી રહેનારો મનુષ્ય એકે વાતના નિશ્ચય ઉપર આવી શકતો નથી; ને તેનાથી કંઈ પણ સત્સાધન કરી શકાતુંજ નથી; એટલે પછી તે દુઃખી થઈ, અંતે વિનાશને પામે છે. મારે હે નવાબ! તમે બીજાની પાસેથી જેવા વહેવાર સંબંધની ઇચ્છા રાખો છો તેવા તેમના તરફ તમે પણ થાવ. રામન શેહેનશાહ ટીટસ એક વખતે બોલ્યો હતો કે; *Pardon me!* “મેં એક દહાડો ગુમાવ્યો છે!” જ્યારે તેનું કારણ પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તે બોલ્યો હતો કે; “મહારી જે પ્રજા દુઃખમાં છે તેમનાં દુઃખ ટાળવા માટે મેં એ દહાડો કાંઈજ ઉપાય કીધા નોંતા! પણ “આ કરું, કે તે કરું!” એનાજ વચનમાં હું પડી રહ્યો.” “અમલું એ તો ખચિતજ કુદ્રતે ત્હારી ઉપર બચગીથી અને વંશ પરંપરા મુકરર કીધેલુંજ છે; એ લેખ તો ત્હારી કાયા ઉપર મારેલોજ છે; તો પછી કોઈ તાલુખી બરેલો મોજેલો પણ કદિ તે લેખ ભૂસી શકનાર છે વાઈ? શું તું પોકાર અથવા પરતાવો કરે, તોપણ પીડા તને છોડનાર છે વાઈ! રે, જો! આ માટીનાં પોચાં પુતળાં! ફિનિયાંમાં તને એકલાનેજ ખમવું પડે છે, એમ કાંઈ નથી. સર્વ આક્રમ જતને ખમવું પડે છે, તો પછી તું એકલો કડવી કડવી ફરિયાદો ઉઠાવે તે ફાકટ નથી શું? ખમશે તોજ ખાટશે.” ઝાર પીટર ખી એટ પોતાની હારની બાજુ વેળાએ લરકરને કહ્યું હતું કે; “એકે આપણે મુઈડ લોકના લશકરોના હાથે માર અને ખસ મારજ ખાઈશું, તોપણ તેમનું જોઈ જોઈને આખરે તેમને મારવાનું આપણે પણ રીખશું!” પાંક્ષઓમાં જેમ વાચનાને

હલકું બધી નાંખવામાં આવેછે તેમ, જે ઉત્તમ વિચારો કરનારાઓ ન્હાની ન્હાની શંકા, ખોટા ખોટા શક, અને કોઈ કોઈ ઉપર સુગંધ કરવાના વિચાર વાળાંઓને હલકાં પક્ષિઓ ગણી નાંખે છે. ઘણાઓ શક લઈ જઈને કઠાય છે, અને ખોટી બદ શંકાઓએ ઘણાં માણસોનાં ચિત્ત ભ્રમ કરી નાંખ્યાં છે. આખરે તેઓ એવા તો વહેમી બની જાય છે, કે જે નહીં કરવાનું તે પહેલાંથીજ ઝટ પટ કરી નાંખે છે સુગાયા કીધાથી આપણા દુશ્મન આપણેજ થઈ પડે છે. “શત્રુની અરજ ઇશ્વર મંજુર ન રાખે, ને મ્હારી અરજ ખુદા બંદાલ રાખે!” આવી બંદગીની સામે સામેવાળો પણ એવીજ ગંભીર (!) માંગણી કરતો રહે છે. ખુદા હવે કેાનું રાખશે? જીવાન થીબન ભેદ્યા આસાઈટને અને તેવાજ એક પટ્ટા પહેલવાન પેલેમોનને ડયુક થેસ્પસે એથન્સમાં આવેલાં એક બંદીખાનામાં પૂર્યા હતા. આ બંને કેદીઓ સદરહુ ડયુકની સાળી એમીલી ઉપર પ્યારમાં પડ્યા હતા. આસાઈટ ખુદાને બહુ આજીજ કરી બંદગી કરતો કે! “હે ખુદા! એમીલી બસ મ્હારીજ પ્યારી થાય એવું તું કર! બસ હું ખીજું કાંઈજ માગતો નથી!” વળી પેલેમોન પણ ભગવાનની ખરાં દિલથી ભક્તિ કરીને એટલુંજ માગતો કે; “હે ભગવાન! મ્હારે આ પૃથિવ ઉપર એમીલી શિવાય ખીજું કાંઈએ ભેઈતું નથી!” બંનેની ભક્તિ દ્રઢ હતી. હવે કહેા, કે પ્રભુ કેાનું રાખે? એમ કરતાં કેટલાક વખતે બંને કેદીઓને છુટા કરવામાં આવ્યા અને થેસ્પસે એમીલીને પણ છુટ આપી, કે બંને ઉમેદવારો સુખ કરે તેમાં જે છતે તેને તું વર. બંને લડ્યા, અને આસાઈટ છૂટ્યો, ખુશીમાં આવી જઈ પોતાનું ધારેલું ઈનામ મેળવવા જવા સાફ જેવો તે ઘોડા ઉપર ચઢી એમીલી આગળ ગયો, કે તુર્તજ ઘોડા ઉપરથી પડીને તે મરણ પામ્યો! જેથી એમીલી પેલેમોનને પરણી ગઈ! આ રીતે ઇશ્વર જે માગે તે આપે છે પરંતુ લીંડી નાખીને દુધ આપે છે.

તેરી જાત પાક હે અચ્છે ખુદા! તેરી શાન જલો જલાલ હય!

તેરા નામ માલીકે અમ્બીયા, તેરા શાન જલો જલાલ હય.

જરથોસ્તીએને સુશકેલીના વખત માટે દિલાસો કહેા છે કે:—

ઉપ-ત-નો ઈધ યાઓ અષઓનામ મોધુ ઇસિન્ટુ ફવપયો, તાઓ તો જસેન્ટુ અવંધહે, તાઓ નો આંજહુચિત્ હતો યાયેન્ટે અધવિ-દેરેસ્તાઈશ અવેબિશ.

(ફરવરહીન યસ્ત)

આપણી સુશકેલી અને સુસીબતના વખતમાં આપણે અકળાઈ ન જલાં આપણે તેવા કટાકટીના વખતે દુવા શુભરવી ભેઈએ કે; અમારાં અશો નેઆગાંનોનાં અશો ફેરાફેરા આ દુનિયામાં અમારી દાઢ લેવાને, અમારી ઉપર મોહખબત મેહેરખાની ઉતારવાને જલ્દીથી અહિંયાં અમારી મહદે આવી પહોંચે! એ!

અથો અમારાં નેઆગાંનો ! અથો જીવતાંઓનાં સંકટ વખતના પ્રસંગે તમારી મજબુત મદદ ને ભેરાવર સહાયતા વડે અમેને છારરી લઈને બચાવો !” નવાબાં વગર શંકા લાવવે આપ માગશે તો જરૂર તમારા દુઃખના વખતે તે ફેરો પોતાના માસ્ટર ચા જુરની રજા લાઈને તમોને ગેમી મદદ કરશે. જે તમે અમારા ખુદાની હસતી સ્થિતકારતા ન હો નવાબ, તો તમારા વિધનના પ્રસંગે તમે તમારો કેઈ બીજો ખુદા કે અલ્લા ઉલો કરીને પણ તેની મદદ માગો ! એક રાજા ઘોડા ઉપર બેસીને જતો હતો, એવામાં રસ્તે એક માણસને આલ્યો જતો. જેઈ ઘોડો લડકચો. તે રાહદારી ઉપર સુગાઈને, જ્યારે રાજા હેઠળ તુટી પડ્યો ત્યારે, તે રાજાએ તેને મારી નાંખવાનો હુકમ કર્યો કે; “આ બદુગર છે, મારો !” બાપડા ગરીબ રાહદારીએ પૂછ્યું કે; “તું મ્હારો જીવ લેવાનો શા સાડ હુકમ કરે છે નામવર ?” ત્યારે રાજા કહે; “ત્હારી દ્રષ્ટિ ખરાબ છે. તું કમબખ્ત મારી નજરે પડ્યો તેવાજ હું ઘોડા ઉપરથી ઉથલાઈ પડ્યો. તે કાળમૂખાએ જે ત્હાડે મોં નહીં બતાવ્યું હોત, તો હું પડી ન જત !” ગરીબ બોલ્યો;—“અરે ગરીબ પરવર ! મ્હારી બદ નજરથી તો તું ઘોડા ઉપરથી ઉથલાઈ પડીને પાછો ઉઠવા પાર્યો, મગર ત્હારી દ્રષ્ટિ મજ ઉપર પડવાથી તો હું જીવથીજ જાઉં છું ! હે રાજા ! હવે ઇનશાદ કર, કે આપણા બેઉ વચ્ચે કમનસીબ તું છે કે હું છું ? બદુગર તરીકે ત્હારે મ્હારી ઉપર સુગવું જોઈએ, કે મ્હારે ત્હારી ઉપર સુગાવું જોઈએ ?” અર્થાત, ખરાં કારણ વગર કોઈ કોઈ ઉપર સુગ્યા કરી શંકા રાખવી એજ દુઃખની ઉત્પત્તિ કરે છે. કોઈ કોઈ ઉપર જે તે વાતમાં સુગીને શક લઈ જવો એ નબળાં મનનું જ કારણ છે. સુગવું એ શું છે ? શું તે દુઃખનું કારણ નથી ? ભુલથાપનો શું એ પડદો નથી ? જાંનળની શું તે જાળ નથી ? અંદેશાનો શું તે હાર નથી ? જે હારને એક છેડે અજ્ઞાનપણું શું થેલું છે, વચમાં રંજ નંગ જડેલું છે, અને બીજે છેડે કીલગીરી મઢેલી છે, એવોજ તે હાર છે, કે બીજું કંઈ છે ? આપણે એકાદાં કામકાજમાં આપણું સાડું થયું હોય, તો તેને સંભારીએ, અને આપણું નરસું થાય, ત્યારે બીજાને માથે દોષ મૂકી મુઝાયા કર્યો છિયે. કેમકે કોઈ કોઈ ઉપર સુગ્યા કરી શક લેયાં કીધાથી દુન્યાના બહેવાર ઉપરથી વિશ્વાસ ઉઠી જાય છે, મિત્રો પણ શત્રુ થતા જાય છે, અને કામ ધંધો મંદ પડી જાય છે. માટે રે નવાબાં ! ત્હારાં નશીબમાં જે કંઈ આવી પડી, જેવી કંઈ હાલત નબળી થઈ પડી, પરમેશ્વરે ગમે તે સ્થિતિમાં લાવી નાંખ્યો હોય તે માટે, બીજાઓ ઉપર સુગાયા કરવાથી જરૂરજ તને દુઃખ થશે; પરંતુ તેનો સુધળો બોલો જે ઇશ્વરને માથે મૂકી દઈ ખુશીથી અળગો રહેશે તો તને દુઃખની લાગણી થશેજ નહીં. એક શાયર કહે છે તેમ,

ઇફલાસમેં, ઇદખારમેં, ઇક્યાલમેં, હય ખુશ,
પુરે હય વોહી મર્દ જે હર હાલમેં હય ખુશ !

બર હસને દીધા મમ તો ઉસી મમમે' રહે ખુશ,
 ઓર હસને જે માતમ દીધા, માતમમે' રહે ખુશ !
 ખાનેકા મીલા કમ તો, ઉસી કમમે' રહે ખુશ,
 જસ તઓર રખ્યા હસને ઉસ આલમમે' રહે ખુશ !

કોઈ કોઈ ઉપર શક લઈ જઈ સુગ્યા કરવાથી કમળાવાળાં માણસની માફક તને બધું પોતાની વિરૂધ્ધતું માની લીધેલું સૌ પીઠુજ દેખાય છે. આ એક તવારીખી દાખલો નોંધાયેલો છે, કે માત્ર ઈજ્જતશીઓનો ઉપર શંકા લઈ જઈ દુધમન દાવાનું સુગાઈનેજ અપ્રાહમ બળે વાર વેર લેવાની કોશિશ કરી હતી, અને ઈજ્જતના લોહને વિના કારણે માત્ર સુગની મોકાણેજ દુઃખો સહન કરવાં પડ્યાં; જેથી અપ્રાહમ હિણાયા; તો એકે બાપડા ઈજ્જતશીઓનો તો કાંઈએ અપરાધની વાત પચ્છી જાણતા હતા નહીં. આનું કારણ શું? સુગાયા કરનારઓની શંકા શું વારંવાર ખરી પડે છે? ફલાણુ ફલાણુ ઘેર બેઠો તે મારીજ વાતો કરતો હશે! અમુક માણસને તમુક સાથે વાતો કરતાં દીઠો તે મારે માટેજ મારાં ફલાણુ કામને થકીજ શુસ શુસ કરી હશે! એવી સુગ્યા કરવાની ટેવથી ચીબજ ભરાઈ જાય છે, અને હૃદયમાં ઘરેક બંતનું કપટ અને કડવાશ રહેલાવું કરે છે. રાબતોને જીલમ તરફ, ધણીઓને અદેખાઈ તરફ, ડાહ્યાં માણસને ડામાડોલ અને નબળાં મગજના દુઃખાવા તરફ, જે મુખ્ય ચીજ ધસડી જાય છે, તે શક સુબેહ, સુગાયા કરવાની ટેવ, અને શંકાશીલ વૃત્તિજ છે. માણસની ચાલુ ઈચ્છાશક્તિ દુઃખનું રૂપ પણ બનાવી શકે છે. સુગાયા કરવાની ટેવ હૃદયને દુષિત બનાવે છે. જેઓ કુડાં કપટો કરનારાં છે, તેઓજ કોઈ કોઈ ઉપર સુગાઈને શક લાગ્યા કરનારાં પણ છે. કેન, જે કોઈને પણ મળતો તેને “આ મહારો ખુનીજ હશે!” એમ માની લઈને સુગાતો, અને સોલ જે દેવીડની જીંદગીની અદેખાઈ કરી તેનાથી અધિયાતો થવા ઈચ્છતો હતો, તે દેવીડને પણ પોતાના જેવોજ માનીને તેના ઉપર સુગ્યા કરતો હતો. આમ કરવાથી સોલ અને કેન બન્ને દુઃખીજ થયા હતા. આરબ લોકો ગાય છે કે;

વ અખુતલ અદાવને લાખયમરો ખેસાયેહેન;

એકલા વમઅલમેઝાહ, બેકઝાબેન અશરે.

અદાવતનો ભાઈ શાત્રેહ તો પેગમ્બર સરખાને પણ લુંડું બોલ્યા વિના રહે નહીં. તે તો એવું પણ બોલશે કે; “તમારા પાક પેગમ્બરનો પેગમ્બરીનો દાવો પણ જીતો છે!” માટે હે નવાબ! વગર કારણે કોઈ ઉપર સુગાવું, તેના કરતાં ઠગાવું સારું. કેમકે કોઈ કોઈ ઉપર સુગાયા કરવાથીજ તમારી જીંદગી કડવી મારી ગઈ છે. વળી જેઓ ઉપર ખીજાં લોકો બરા જરામાં શક લઈ જાય છે, તેઓ બાપડાં તો વગર શુનાહે ને ખીન તકશીરે નુકસાની

અને હેરાંની પાત્રી, હે નવાળ ! ત્હારી પેઠે દુઃખીજ થાય છે. તને જ્યારે ખીબં વધુ દુઃખો ન હોય ત્યારે સુગાઈ સુગાઈને દુઃખને આમંત્રણ નહીં કર ! જે દુઃખની હયાતિજ થઈ નથી, જે દુઃખ જન્મ્યુંજ નથી, જે દુઃખની પયવરનીજ થઈ નથી, તે દુઃખનું પોષણ કરી તે દુઃખને ઉઘેરીને મોટું કરવા સાડે, તું ચિંતાતુર ન થા ! ત્હારે માટે લાંબકેલોનાં આ વચન છે કે;

Be still, sad heart, and cease repining,
Behind the clouds the sun is shining.

હે દુઃખી દિલ ! આવી આવી ગીન્કતારીમાં ગરકાવ થવાનું હવે તું ખંધ કર, વાદળાંઓની પાછળ સૂર્ય ચક્ર ચક્ર પ્રકાશે છે તે તું જોતું નથી વાડ ? માઠું જન્મે છે સાડું થવાનેજ. હાલની નુકશાની હવે પછી આવતા લાભ માટેનીજ સમજો. સર વોલ્ટર સ્કોટ જ્યારે નાનું જાણક હતો ત્યારે તેના ઘરના ઓરડામાં દોડાદોડ કરતાં તેના પગ મોચાચો એવી નજીવી હાનિ માટે દિલાસાને દાખલો નેધિવો એ ઠીક નહીં, એમ સાધારણ વાંચકને લાગે ખડં. તેમ છતાં “આઈવન્હો” “આલ્ડ મોટલિટી” અને સઘળાં “વેવર્લી નેવેલો”નો આધાર તો એ પગનાં મોચાવાનાં નિર્જીવ દુઃખ ઉપરજ રહ્યો છે. જ્યારે તેના પુત્રે લશ્કરમાં દાખલ થવાની મરજી જતાવી ત્યારે સ્કોટે મિત્ર સધેને લખ્યું હતું કે; “જો મ્હારા લંગડા પગે મને જાંધી રાખ્યો ન હોત, તો જે પસંદગી હું મારે પોતાને માટેજ કરત, તે પસંદગીની સામે થવાનો મ્હારો કાંઈજ હક નથી.” હાંનલે મતલબ એ છે કે, જો સ્કોટ પગે લૂલો થયો ન હોત તો તે મહાન લડાઈમાં હાજર રહીને લડ્યો હોત, અને તેની છાતી ઉપર દળ નમંધ ચાંદો લટકાયા હોત, અને તેનું નામ અમર રહેત. પણ—પણ તેના ગ્રંથોથી તેનું નામ આજે જેટલું અમરપણું લોગવે છે, અને જે ગ્રંથોએ તેના દેશ ઉપર કીર્તિનો વરસદ વરસાવી તેનું નામ વધારે આશકારા કર્યું છે, તે શું ઓછું છે ? નવાજ સાહેબ ! ગલરાવ નહીં. ખમો. પણ લોક લોક ઉપર સુગાવ ના તુફાનના ધકલ. લીધે વાંકાં વળી ગયેલાં વહાણો કાંઈ તુફાનના ભુરસામાંથી જયવા પામતાં નથી. ચિંતા અને કીંદરમાં રહીને મહેલમાં તમે વસો છો તે કરતાં તો નચિંત જીવે ગુપડીમાં વસવું લાખ દરજ્જે સાડું છે. ગમે એવી હાડમારી છતાં ભારે વસ્તીવાળાં શહેરમાં વસી ગયેલાં આઠમીઓ ન્હાના કરગામાં વસવું પડે ત્યારે જીરમે મુઝાય છે, કે પડતી આવી ! પણ ત્યારે ગામડાંના લોકો શું કરતાં હશે ? જંગલમાં વસનારાં કેમ કરતાં હશે ? ૧૮૬૦ માં લંડન શહેરનો વિસ્તાર તપાસતાં માત્રુમ પડ્યું હતું કે, એ શહેર અગીઆર માઈલ લાંબું છે, અને અગીઆર માઈલ પહોળું છે, તે બાસક વરસ ઉપર જેટલું મોટું હતું તેના કરતાં હલ છ ગણું મોટું છે. દર અઠવાડીએ એ શહેરમાં જેટલાં મરણ પામે છે તેના કરતાં ૧૦૦૦

માણસોનો વધારો થાય છે, તોપણ ગમે એવી ભારે મોંઘવારી છતાં, એક ગરીબ લાંડનવાસી ત્યાંજ રહેવામાં સુખ સમજે છે. અઢી અબજની દુનિયાની બધીજ વસ્તીને લાંડનજ ક્યાંથી મળે ? આ જગતમાં એક લાખથી બે લાખ માણસની વસ્તીવાળાં એકસદ શહેરો છે. બે લાખથી પાંચ લાખના વસ્તીવાળાં ૨૫ શહેરો છે. અને પાંચ લાખથી વધારે વસ્તીવાળાં બાર શહેર છે. તે મધે મોટાં શહેરો લાંડન અને પારીસ યૂરોપમાં, અને બાકીનાં દસ એશીઆમાં છે. એ શહેરોનાં ઉપર ઉપરથી દેખાતાં સુખોના ભિત્તરમાં જે દુઃખો સમાયાં છે, તેનો ગામડે રહેનારાંને વિચાર ક્યાં થાય છે ? ઇલીનાઈસ અને ક્રેન્સાસને પૂર્વ તરફના દેશો સ્વર્ગની ઉપમા આપે છે, પણ ત્યાંજ મરકી તો ઘડી ઘડી થાય છે. અને મીઝીઝીની નદી આગળના પ્રદેશને “બાગે બેહેસ્ત” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, ત્યાંજ વારંવાર કોલેરા તો ફાટી નિકળે છે. ટુંકમાં દુનિયાની સવળી અવળી ગતિને લીધે હદ બહાર ગણરાયા કરવું નકામું છે. તમને ખબર તો હોવી જોઈએ કે, પૈસા સંબંધી હદ બહાર ચિંતા અને ફીકરની અસરથી, એક રાતમાં તમને કાળા બાલ સહુવાર પડતાં ધોળા થઈ ગયાના પુષ્કળ દાખલા બનેલા છે. મુંબઈમાં પણ શેઠ રતનજી દુબાશના તમામ બાલ દહાડે કાળા હતા તે પૈસા સંબંધે એકાએક લાગેલા આંચકાથી એક રાતમાં ધોળા થઈ ગયા હતા. માટે હે દુઃખી-હિલ નવાબ ! ટટાર થઈ ખુશ મિત્રજ રાખ, પૈસા અને ખુદા તો જ્યાં હતા ત્યાંના ત્યાંજ રહેવાના છે. પૈસાદારને પોતાની એક પાઈની કિંમત પોતાનાં સર્વ સુખોનાં પડકારમાં ભારી લાગે એજ તેને દુઃખ. પૈસાજ સુખ આપતો હોત તો મારવાડી ને જયુ બંને સુખી બંને કહેવાત. પણ તેમ નથી. એક જયુને પૈસાની આગળ આંખની પણ કિંમત નથી ! તેની આંખના ડોળા કાઢી દેયો, પણ તેના પૈસા તમે ખુચવી ન લો તો તેને મનથી તેજ મહા સુખ. ખ્રીસ્તલના એક ધનાઢય યહુદી પાસે જૉન રાજાએ ૧૦૦૦૦ની રકમ બેર જુલમથી માગી, પણ તેણે તે નહીંજ આપી ત્યારે જુલમગાર બેને તેને જખરીથી પકડાવી મંગાવી જ્યાં સૂધી માંગેલી રકમ નહીં આપે ત્યાં સુધી દર રોજ અકેક જીવતો હાંત ખેંચાવ્યા કીધો ! સાત દહાડા સુધી તો અકેક હાંત ખેંચાવ્યા કીધો, પણ આઠમે દહાડે હાંતનું દુઃખ જ્યારે નહીંજ ખમાયું ત્યારે તે તાબે થયો હતો ! પૈસા કોઈ નારાયણ નથી. હકુમત કે નવાબી એ કોઈ નારાયણ નથી. પરંતુ અનુભવથી શ્રવણ કરશો તો નરદેહ તેજ નારાયણ છે, અને તેનું અંતઃક-શણ હમેશાં તનુજ મનન કરવામાં રહે છે; જેથી તેને તો દુઃખની કલ્પનાજ થવી જોઈતી નથી કાંકે જે પોતે તરનારો છે, તેને કોઈની કેડે વળગવાની કે તુંમડાંની જરૂર નથી. તેવીજ રીતે સ્વતંત્રપણાથી સર્વ દુઃખ સુખનો તમારે શોધ કરવો. અત્ય શોધવાથી સંશય રહેતોજ નથી, અને જેને નિશ્ચય થાય છે, તેજ

નિશ્ચયને બાણ છે. મનથી તરેહવાર કલ્પનાઓ કરી દુઃખોને આકાર આપ્યા કરવાથી, કલ્પનાથી દુઃખોને નવા નવા પોશાક પહેરાવવાથીજ દુઃખ વધે છે. માટે પહેલી વાત તો એજ છે, કે દુઃખ થયું કે ખોટી કલ્પનાને જરૂર ત્યાગવી. ઘણીજ કલ્પના કરનારાઓજ ઘણા દુઃખી થાય છે.

જાતે ગાંડા, ને વળી ભાંગ પી ચૂા !

ગાયન જોડનારાઓ મનના તરેહવાર ફાંટાઓને સ્વાધિન થઈ દુઃખી બન્યુંયેલા છે. કવિતા જોડનારાઓ કરતાં ગાયન બનાવનારા ચિત્રવિચિત્ર કલ્પનાના દાસ થઈ દુઃખી રહેલા છે. હાઈડન જ્યારે પણ ગાયનો રચતો ત્યારે પ્રથમ તો ઘણીજ સંભાળથી પોતાનો પોષાક પહેરતો, પછી બાલને તરેહવાર પાઉડરોથી મધમધતા કરી, ઉત્તમ લુગડાં ધાલતો. ક્રેડીક રાખ્યે એને એક હીરાની વિંટી લેટ આપી હતી, તે વિંટી જો એણે ધાલી ન હોય, તો કહે છે કે, તેને એવો તો વહેમ પડતો, કે એક પણ વિચાર તેને સુઝતો નોતો. એને વળી લખવાને માટે ઘણાજ સુંદર અને સફાઈદાર કાગળો ભેળતાં, અને ગાયનની નોટ એટલે તો કાળજી પૂર્વક લખતો, કે બાણે ત્રાંખાના પત્રાં ઉપર તે નોટ કેતરતો હોયની! એવી સફાઈ સુઘડઈવી લખતો. આવી બધી બારીકાઈ તરફ લક્ષ આપ્યા બાદ શી બાબદ ઉપર અને કઈ કઈ કુચ્છીઓના પ્રમાણ ઉપર ગાયન અને તેની નોટ તૈયાર કરવી, તેના ઉપર વિચાર ચલાવતો, કલ્પના દોડાવતો, અને પછી હાથ મારતો! “હ્યુસ્ટીટલ” નામનું એ પાન્થુ ત્યાંના પ્રાંટાબાજ દીવાનાઓ વિષે બોલતાં લખે છે કે; “એક દીવાની સી પોતાના કપાળ ઉપર એક પોસ્ટની ટીકીટ ચોંટાડી એમ માને છે કે, તેણી પોસ્ટના થાંભલામાંથી પોતાનાં સગાંઓને મળવા બળ છે! વળી પછી બારવણે તેણી તે ટીકીટ કાઢી નાખી બીજી ચોંટાડીને એમ માની લે છે કે, તેણી પોતાનાં સગાંઓને લેટને હમણાંજ ટપાલ મારફતે આવી!” કલ્પનાની મોકાણીનીજ આવાં દરો બનેલાં છે. ગુલુકે જ્યારે પણ ગાયનો જોડવાની દહેરમાં આવતો ત્યારે એકાદ સુંદર ખીડમાં પોતાનો પીઆનો મુકાવી જમણી અને ડાબી બન્ને બાજુએ એમ્પીન ઢાંચની અકેડી ખાટલી મુકાવી પોતાની કલ્પનાને સ્વર્ગે તરફ લંબાવી દેતો. એ પ્રમાણે આ બેઉ ગાયનકારો મનોરજને પૂરેપૂરા તાબે હતા, અને તે ચક્રીજ સંતાપમાં રહેતા. ફાંટાની તેઓમાંજ આવી દહેર હતી એમ નથી, પરંતુ ગાયનકાર સારત્રી જેવો ઘણીજ ચોકાતુર કલ્પનાવાળો નર, ઘણા શિદ્ધ, કેવળ ગંભીર અને પૂરેપૂરી શાંતિવાળા ચોરકામાંજ ગાયનો બેસી શકતો હતો.

વળી તે એરડામાં અંખી રાશનીવાળી એકજ બ-તી હોવી જોઈએ, એવો તેનો તુરંગ હતો. તેમાં તલભાર કમી પડતું કે દુઃખી થઈ મુઝાયા કરતો. એથી ઉલટાજ સ્વભાવનો સ્ત્રીમેરોડા કોઈ પણ ગાયન જોડતી વેળાએ ગડગડ, ઘોંઘાટ અને હાસ્યવિનોદને પસંદ કરતો હતો. દોસ્તોની મેહફીલની વચ્ચે વચ્ચેમાં એસીને ઉત્તમ જોડણી એ કરી શકતો. એવા તેના જોડેલા એપેરા ધણા વખ-લ્યાયલા છે. પાર્ટીમાં ખાવા ખેઠો હોય, અને જો કંઈ વિચાર આવી જાય તો તે ત્યાંને ત્યાંજ તેનો રસ્તો લાવતો. એવી રીતે વિખ્યાત પામેલો Il Matrimonio S'grato નાટક પણ જ્ઞાનતાન અને ખાંણી પીણીની દોસ્તોની રમુજ પાર્ટીમાંજ રચાયેલો હતો. પણ જ્યારે એકાંતમાં રહેરા લાગ્યો ત્યારે તેના મન ઉપર માઠી અસર થવા લાગી. એકાંતવાસ તેને કબ્રસ્તાન જેવો મહા ભયંકર દેખાયો. પણ વળી અભયળી જેવું તો એ છે, કે ગાયનકાર પેરિસ્ચિડોએ ભર માંદગીનાં બિછાનામાં પોતાના 'બારબર દી સેવીલા' અને 'લા મોલીનેરા' નાટકોની જોડણી કરેલી હતી ! કાંકે તે દુઃખનાંજ સુખ સમજતો હતો. ન્યુયોર્કનો એક તવંગર માણસ મરવા પડ્યો ત્યારે તેણે પોતાનાં મરણ અગાઉ પોતાના દીકરાને પરણેલો જોવાની ઇચ્છા જણાવી. પોતાના દીકરાને તેણે પોતાની આગળ તેડ્યો, અને પોતાની આ ઇચ્છા તેને જાહેર કરી. દીકરાને પૈસો બહુ વહાલો હતો, જેથી તેને તો કુંવારી છાંટગી પસંદ હતી; પણ બાપે આજ્ઞ કહી દીધું કે, "તે જો પરણવાને ના પાડે તો હમણાજ તેને વસિયતમાંથી તે રદ કરે છે." દીકરો બાથડીની શોધમાં દોડ્યો, અને પાસેનાં હોટેલમાં એક જવાન ખુબસૂરત કન્યા તેજ દિવસે નોકરી રહી હતી, તેણીને તેણે પોતાની સાથે વરવાની વાત કહી. તે પણ કમુલ થઈ, અને વરરાબના દુઃખી બાપનાં મરણના બિછાના આગળ તેઓનાં લગ્ન થયાં હતાં સેશીની જેવા અચ્છા ગાયનકારના મનના ફાંટાનાં દુઃખ વીશે તો અભયળીજ લાગે છે. તેના કહેવા મુજબ તેનાં બન્ને ખત્રાંઓ ઉપર તેની માનીતી બે બિલાડીઓ જો બેસે નહીં, તો તે ચિંતામાં પડતો. તેનાથી એક ઘડી પણ કલમ, કલ્પના, કે દમ ચલાવી શકતો નહોતો. જે દહાડે બિલાડી નહીં તે દહાડો તેનો જરગસ્તે પસાર થતો, આમ તે માની ખેઠો હતો.

આ રીતે હે નવાબ ! તરંગે જાણી શકશો, કે તમારાં મન અને તનનાં દુઃખો તે તમારી માઠી કલ્પનાઓ અને ભુંડા વિચારોનાંજ પરિણામ છે.

થોડાંક વરસની વાત ઉપર બનેલા એક બનાવની યાદ ઝલેસ્જો હેરલ્ડ પત્ર આપે છે કે; રશીયન ચિતારા વેલેશએજન તરફથી ચિતારવામાં આવેલાં પીકચરેનું એકઝીબીશન જોવાને જરમન શેહેનશાહ ગયા હતા. તે એકઝીબી-શન ખર્ચાંત મધે કરવામાં આવ્યું હતું. "મોસ્કોથી રવાનગી" એવે નામના પીકચર આગળ કથસર ઉભા રહ્યા, અને ટીકી ટીકીને તે જોવા લાગ્યા. નેપેરશીયન

ખોનાપાટને નાસીપાસ થયેલો, ભુખમરાથી મરણતોલ થયલા માણસો સાથે નીચી મૂડીએ પાછો ફરતો, તે ચિત્રમાં ચિતારવામાં આવેલો હતો. ક્યસરે તે ચિત્ર બહુ ખારીકીથી તપાસ્યું, અને પછી તે ચિત્રે ઉતારનાર ચિતારા તરફ ફરીને ક્યસર બહુ ગંભીર અવાજે બોલ્યા કે:—“મહુને એવી કલ્પના થાય છે કે, આ ખનાવ ભેકે બન્યો છે છતાં, હજી પણ કોઈ માણસ એવો નિકળી આવશે, કે જે આખી દુન્યાને કચડી નાંખવા માંગશે. પણ તેવા સઘળાઓનો અંત આવોજ આવશે!” વિચાર કરો સાહેબ! કે ક્યસરની આ આગાહી પોતાની કલ્પના અને પોતાના આત્માની સૂચવેલી હતી કે નહીં? તે પણ કેટલાનું લોગવે છે નેં?

અરે નવાબ! ખરડેલા હાથે ખીજને ડાઘ દેખાડતો ના ફર! તું નિરાશ થઈશ, તો દુઃખ કહેશે કે; “ત્યારે ટોટે વળગીશ!” માટે ત્યારાં દુઃખોનો ગભરાટ ઓછો કરવા સારૂ મન લાવ્યું ભુડું બોલી બકીને ત્યારા કાકાને કે ભત્રીજાને કે કોઈને પણ નિંદવાને બદલે ત્યારાં કર્મને જ જવાબદાર ગણ. લલાં માણસથી ભુંડાઈ થતી નથી, તેમ ભુંડાં માણસથી કદિ લલાઈ થતી નથી જ. એરબી નશિયત છે કે;

એકા એસોલ એનસાન તામેલ કેસાંનહી;

કસેનનોરેન મગલુબેન ઇશુલે અલ્લ કલબે.

મનુષ્ય પ્રાણી જ્યારે નિરાશ ને નાઉમેદ થાય છે ત્યારે તેની જીભ જરાક લાંબી થાય છે, જેથી મોઢામાં જેવું આવ્યું તેવું ભુંડું ભડું બકવા મંડી જાય છે. એક રાંક બિલાડી પણ જ્યારે કુતરાથી આજેજ થઈ જાય છે ત્યારે તે પણ ફાડી ખાય એવા કુતરા ઉપર પણ હુમલો કરે છે, અને નાશ પામે છે.

દાદુ પંથના એક ચેલા સાથે ખીજ પંથના એક ચેલાને વઢવાઢ થઇ ત્યારે સામા પંથનો ચેલો દાદુપંથીને કહેવા લાગ્યો કે; “ત્યારા શુર તો કુકડા જેવા હતા!” જ્યારે પેલો દાદુપંથી નિશ્ચલદાસ પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે; “આપણા મહા પુન્ય શુર દાદુને સામાવાળાએ મરધા જેવા કહ્યા છે!” ત્યારે નિશ્ચલદાસે કહ્યું:—

“ભાઈ! એ સાચુંજ કહે છે. શ્રી દાદુજીએ બહુ જનોને અજ્ઞાન મોહ નિદ્રામાંથી મરધાની માફક વાસીને જગાડ્યા છે, તેથી આપણા શુરને એ કુકડા કહે તેમાં અસત્ય શું છે? તે કુતરા છે, ને આપણા શુર મરધા છે એટલોજ ફેર કેની?”

ફર હાર ચખાય બહાં, આવત લખેં ગયંદ;

બુસ બાજે લે સમુજ્યોં, લેગો વઢ મતિમંદ.

કુતરા સૂકું હાડકું આવતો હોય છે તેવામાં જો હાથી આવી લાગે છે તો કુતરા એમ સમજે છે, કે મહારૂં હાડકું ખુચરી લેવા આવે છે. એમ સમજીને ભાઉ ભાઉ કરીને બસે છે, પરંતુ હાથી કાંઈ તેનાથી હટી જતો નથી, તેમ

તેવું હાડકું પણ લેવા જતો નથી. તો પણ શંકાશિલ વહેમીલો કૂતરો શંકા લઈ જઈને જેમ પેલું હાડકું લઈને નાસી જાય છે, તેજ પ્રમાણે બકબકારો અને નિંદા ચર્ચા કરનારાઓ સમજે છે, કે નિંદાચેલો પુરૂષ આપણી વાત સાંભળવા આવ્યો હશે, એમ સુગીને ભસે છે, પણ તે શૂરો નર તેમની કાંઈ ઈરકાર કરતો નથી, ત્યારે નાસભાગ કરી મેલે છે, કે રખેને તે આપણને સપડાવે. વાસ્તે કરીને વચન બોલો તો પળાય એવા બોલો. સત્ રાખો તો રખાય એવુંજ રાખો. પ્રતિજ્ઞા તો પળાય એવીજ લ્યો. વ્રત લેતી વખતે સો વાર વિચાર કરવો, કે વ્રત ભંગ થશે કે કેમ ? વ્રત કે પ્રતિજ્ઞા પાળવી બહુ કઠણ છે.

બહુ સુત, બહુ રૂચિ, બહુ વચન, બહુ આચાર વ્યવહાર;
ઇનકે લલા મનાઇગો, ચહ અજાન અપાર.

એક દિવસે પેગંબર હઝરત ઇસ્માઇલ એક મિત્રની સાથે જતાં તેના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યા. પેલા મિત્રે ઇસ્માઇલને કહ્યું કે, આપ અહિં થોભો; હું ઘરમાં જઈને કાંઈ કામ કરવાનું છે તે કરીને પાછો આવું છું. પોતે ત્યાં આગળ બેઠા, અને પેલો મિત્ર પોતાના ઘરમાં પેશી ગયો. પણ વધારે રોકાઈ જવાથી ઇસ્માઇલને આપેલો વાયદો ભૂટી ગયો, અને પરવાર્યા પછી પાછલે બારણેથી ભૂતમાં બહાર નિકળી ગયો. પ્રસંગ એવો બન્યો, કે ૩ દહાડા સુધી તે બહાર ગામથી આવી શક્યો નહીં, અને ૩ દિવસ વેર ઇસ્માઇલ તો ત્યાંજ બુખા બુખા બેસી રહ્યો. જ્યારે પેલો મિત્ર બહારથી આવ્યો ત્યારે ઇસ્માઇલને ત્યાંજ બેઠેલા દીડા, અને પુછ્યું કે, “અહો ! મિત્રતાનાં ઝાડનાં ફળરૂપી અને ધર્મરૂપી પિતાના પુત્ર ! આપનું અહીં બેસી રહેવું કેમ થયું છે ?” તેમણે ઉત્તર દીધો :—“તમે વાયદો કરીને અંદર ગયા છો ત્યાંથી તમારી વાટ બેઈ બેઠો છું !” મિત્ર બોલ્યો :—“હું આવી શક્યો નહીં તો આપે આપને ઘેરે જવું હતું” સાહેબ !” જવાબ દીધો : “હું વાયદાથી બંધાયો તો પછી તમારા આવ્યા વિના મહારાથી કેમ જવાય ? આ તો શું પણ ત્રણ કરતાં વધારે દિવસ તમે ન આવ્યા હો. તો હું અહિંજ બેસી રહેત !” ગમે તેમ થાય તોએ તમે તમારું વચન પાળો તો આવજે તેનો બદલો છેજ છે. ગમે એ થાય તોએ તમે તમારું પ્રમાણિકપણું બાળવો, તમારી પુઠે કાંઈ સાઈ જેવું નવું જીવું લમતુંજ લમશે. તમારાં જલાં બવિષય મારે, આવતો લય અટકાવવા સાઈ, અને લોકને વશ કરવા સાઈ, તમારું સત્ય એજ શ્રેષ્ઠ વર્ણીકરણ છે. પૈસાથી માલેતોબર થયેલા આજના રોશ્નચાઈલડવાળાઓ નિર્ણય પ્રમાણિકપણાથી અને ન્હાની સરખી દ્રઢ ચઢીનેહારીની શરૂઆત ઉપરથીજ વધ્યા છે. તેમનું આજે પુકું ફાટે છે. કારણ શું ? અસલ જર્મનીના એક ન્હાના રાજાએ દુસ્મનથી નાસતાં નાસતાં, પોતાનાં અવેશતનો એક દાખબો એક ગરીબ ચાહુદીના વિશ્વાસમાં સોંપેલો. પેલા

રાજના દુરમનોએ તે યાહુદીને ઘણાંએ હાડમાર કીધા, અને ઇનામની લાલચે
ગમે એવી આપવા માગી તે છતાં, અને વળી પોતે ગરીબ લીખારી જેવો હોવા
છતાં, તેણે પોતાનાં સત્યનો નાશ કીધા વગર છુપે ઠેકાણે દાટીને તે દાખડો
સાચવી રાખ્યો; અને જ્યારે પેલો નાઠેલો રાજા, દુરમનોને હરાવી પાછો ગાદીએ
આગ્યો ત્યારે તેણે તે દાખડો અનામત તેને હવાલે કીધો. રાજાએ તેની
આવી પ્રમાણિક નિષ્ઠાની ખબર ચૂરોપના સઘળા પાદશાહોને લખી મોકલી,
તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખી કામ સોંપવાની લલામણ કીધી, રાજાએ પોતે
પણ નાણાં સંબંધી મોટાં કામો તેને સોંપ્યાં, તેમજ ચુરોપના ખીજા રાજા
ઓ તેવાંજ મોટાં કામો તેને સોંપવા લાગ્યા. આ યાહુદી કેવળ ઇમાન-
દારીથી સઘળું બજાવતો. આ યાહુદી તે આજનો રોશ્નચાંદ્ર હોતો.
કંગાલ રોશ્નચાંદ્ર બિલ્લો, કરોડપતિ થયો; દેશે દેશ પેઢીઓ કાઢી પોતાનાં છોકરાં
બચ્ચાંને સુખી કીધાં; ને અતે શ્રામંત મરણ પામ્યો. તેના વંશજ આજે સુખી
સુખ્યારા માતબર છે. રાજાઓના પણ સાહુકારો છે. ટકોરાબંધ પેઢીઓ ચલાવે
છે; અને નવાખી લોગવે છે; ના, એટલુંજ નહિ, પણ ઇંગ્લેન્ડ ધારામાં એવો
કાચદો હતો, કે “યાહુદીઓને પારલામેન્ટની સભામાંથી બાતલ રાખવા,” આમ
છતાં, બેરન લાયોનલ રોશ્ન ચાંદ્ર જેવા એક કંગાલ યાહુદીને ફરીથી અને ફરીથી
પસંદ કરી, એક સભાસદ તરીકે ચુંટી કહાડી, લંડન શહેર તરફથી એક વકીલ
તરીકે પારલામેન્ટની સભામાં મોકલ્યો હતો, અને પ્રમાણિક નિષ્ઠાને ખાતર બ્રિટન
જેવા એક દેશે આવા એકવેળાના રંકને માટે પોતાના કાયદાનો પણ ભંગ કર્યો હતો.

અનિ અનીતિ લહિયે ન ધન, જો પ્યારો મન હોય;

પાયે સોનેકા છુગી, પેટ ન મારે કોય.

કડવાં ફલનું ઝાડ જરૂર કરી, નંદન વનમાં વાવે;

કૈસર ફરં અમૃત પાણી આદરથી સિંચવે,

દૂધ અને મધ મૂળમાં પાતાં સાકર સાથ નિલાવી;

તો પણ તેને ફક્તી વેળા કડવાં ફલ રહે આવી.

“જર અને જોરની વખતે, અથવા સુખાકારી અને આબાદીના ચાલુ વખતમાંજ,
એક પાપી શખ્સ જો પોતાના પાપી કરતુકનો પસ્તાવો તે ખુદાતાલા આમળ
ખરાં અંતઃકરણથી કરે તો તે કંઈ પણ રીતે વાજબી ગણાય, અને કંઈએ
રીતનો તેનો બદલો પામવાની આશા રહી શકે.” ધર્મી લેખકના આ શબ્દો છે.

કે જુઝ તુ બર આરદ મરા જાઓ જેલ ?

બ આઓ જેલમ દસ્ત ગીરો મહેલ.

મહારી ગુમરાહીનાં પાણી તથા કાઠવમાંથી ત્હારા સિવાય, ઓ ખુદા! મને
દુઃખીને કોણ બહાર લાવશે ? હે બાપ ! તેમાંથી બચાવવાને તું મજ દુઃખીને મદદ

મારે થા! અને એ કાઢવ કીચડમાં મને હવે ઝાઝોવાર રહેવા ન દે! “પણ આ-
ચાલીના અને જુવાનીના તથા સુખના વખતમાં તરેહવાર ગુનાહમાં ગીરફતાર થયા
પણ બ્યારે બધકી, તથા બદબખતી, અને કંગાલિયન આવે ત્યારે પસ્તાવાના
ફેનો કરવામાં અથવા ખરાડા મારવામાં કશુંએ વળી શકતું નથી. એક ઇન્સા-
નમાં બ્યારે ગુનાહ કરવાની શક્તિજ રહે નહીં, ત્યારે કોઈ પણ આગલા
ગુનાહની ગલીથી, પસ્તાવા અને તોળાના આંસુના પાણીથી સાફ થઈ શકતી નથી.”
આલતાં ચલણમાં તો નવાબ સાબ! તમે આ જગતને એક લોંચતળિયે ઉભા રહીને
દુન્યાને નહીં જૂઓ. ઘરને પહેલે મજલે જશો તો તમારી દ્રષ્ટિમર્યાદા વિશાળ
થશે. ખીજે માળે ચઢીને જગતને જોશો તો વળી તમારી જોવાની હદ વિસ્તા-
રવાળી જણાશે. એક ઉપલી અગાસી ઉપર ચઢીને જોશો તો તમારી દ્રષ્ટિ
મર્યાદા વિસ્તિર્ણ થશે. માટે દુઃખ પકડી બેઠેલા સાહેબ! તમારાં સંસારિક દુઃખો તમે
લોંચતળિયેજ ઉભા રહીને જોયા કરશો તો તમારી જોવાની હદ મર્યાદિત રહેવાથી
તમને તમારુંજ દુઃખ ઘણું લાગશે; પણ જો ચઢીને જેમ જેમ જોવાની ટેવ
પાડશો તેમ તેમ જગતનાં દુઃખો લોકોની તમોને વિશાળ હદ નજરે પડશે.

અપની તાકાત પે ન હોના કદી મુશ્તાક;

હવેરો કુવતમંદ હો ગયે હયે ખાક.

શકતીયાલોકી તુને કયા મટી ખરાબ કી,

મુસલમાન અને મટી. હીંદુકી હોવે રાખ.

પુદાને પયલા કીયા એકસે એક બેહેતર,

એકસે એક આલા હય રહિયો ન તું બેતાક.

દુન્યાનો કારોબાર એવોજ ચાલ્યો જાય છે, માટે સંભાળી સંભાળીને ચાલો.
જૂઓ કે; “એક વાતનો હુર્ષ થાય છે તો ખીજી વાતનો શોક થાય છે.
પૈસે ટકે સુખી હોઇએ છીએ, તો આપણે ખીજી બાબતમાં ચિંતાગ્રસ્ત રહેતા
હોઇએ છીએ. ઘર આગળ સલાહ શાંતિ હોય છે તો બહાર કંકાસ હોય
છે; અગર ઘરમાં કંકાસ હોય છે અને બહાર શાંતિ હોય છે. શરીર
આરોગ્ય હોય છે તો દારિદ્ર્યનું દુઃખ હોય છે; અગર પૈસાનું સુખ હોય
છે તો શરીર રોગગ્રસ્ત હોય છે; અને કેટલીક વખત તો આ તમામ
પ્રકાર એકીજ વખતે બને છે.” માલ્યુસ્થનમતના ઘણા માણસો આવે છે,
જેઓ વસ્તીવાદી વધારતાં બીડે છે, કે ઘણી દુકતીઓ ને દુકતાઓ પેદા
પડશે તો તેમનું ક્યાંથી પુરૂં કરીશું! તેઓને પોતાની જાત ઉપર જ
અભિમાન હોય છે. એવા નિસાસ્થા લોકોને પરમેશ્વર ઉપર વિશ્વાસ હોતોજ
નથી. “જમ ખાઉં કે કમ ખાઉં! સમ ખાઉં કે દમ ખાઉં!” આમ
તેઓ વારંવાર પોતાને પેટે પ્રજા ઉત્પન્ન થાય તેનું હેગતાઈને ગિરકણ

ખને છે. શીલમુકે આલ્યસનું એવું નાસ્તિક સિદ્ધાંત હતું; કે જેમ જેમ મુજબ જો તેમ તેમ જોરાક કમી થઈ સાધન ખુદશાં બન્ય, માટે જો મનની ઉત્પત્તિ કરવાનું મનુષ્યે માંડી વાળશે નહીં તો આખી દુનિયાં તારાજ થઈ થશે! પણ તેના પછી પણ પ્રજાઓ તો કુદકે ને બુદકે વધતી ગઈ છે, અને મનુષ્ય તો સર્વનું પોષણ કર્યોજ બન્ય છે. પ્રિયનમાં પણ આવાં નાસ્તિક મતનું પ્રબળ હતું, કે જગા થોડી ને પ્રજા વધારી વધારીને શું કરે છે? હવેન જોઈએ કરો, નહીં તો થોડી જગામાં સઉનાં હોજરાં ભરવા જેટલા પાક પાકવાનો નથી! નારાયણની કૃપાથી આજ સુધી તા કોઈ અંગ્રેજો બુખે મરી જતા નથી! પણ ઈશ્વર પર ધીરજ ને ચકીન નહીં મળે એજ ખામી છે. એજ દુઃખ છે. આ બધાંને સરવાળે સુખ માનવું કે દુઃખ એનો આધાર, એ બધી બાબતોમાં કંઈ બાબતને આપણી મનોવૃત્તિ પ્રિય કે અપ્રિય માને છે તેના ઉપર રહે છે. જગતના આવા ઢંગોમાં તમે ઉફનાઈ ઉચકાઈ ના બાવ. જ્યારે આ ચિત્ર વિચિત્ર જગતમાં જન્મ લેવોજ પડયો છે ત્યારે તો ખૂબ સંભાળી સંભાળીને ડગલું ભરો. સંસારનો ફાંસોજ એવો છે.

પ્રેમ નગરીકી રાહ કાણુ હયે-સમલ સમલ કે ચલા કરો.

રામ નામ કેા મનમે જપોં યારો-ઉસી અગનમે જલા કરો.

સુમન યુક મુન યુમી મુન હોકે-ખુદીકુ અપની ફના કરો;

તન મન અપને ગુરુકા સમજે, ઉસી અગનમે જલા કરો.

ખુદીકુ તુમ યે નાખુદ સમજે-ઓરોં કુ સમજે યેન બકા,

કીસી ન આવે કામ તુમારે-લાખો બરસ તુમ છવા કરો.

મંદીરમેં કયા મુરત પુજે-મરુદમેં કયા સીઝદા કરો,

રામ નામકી રાહ નીરાશી-ઉનકી માલા જપા કરો.

મહમદ શાહ હર ગુરુકી મીલીયે-ઓર મીલીયે હર ગુરુકો,

એસે રહે કુ ગુર મનાવે-ગુરુકી પૈયાં પરા કરો.—પ્રેમ નગરીકી.

રાબ, વેશ્યા, જમ, અગ્નિ, ચોર, બાળક, માગણુ, અને ગામતા લોકોને દુઃખ દેનાર, એટલાંઓ પારકાંનાં દુઃખો કેવાં હોય છે તે ખીલકુલ બાણુતાંજ નથી; પરંતુ જ્યારે તેમના પોતાના ઉપર વિપત્તિઓ આવીપડે છે, ત્યારેજ દુઃખ જેવો કોઈ દેત્ય છે એમ તેમને સત્ય બાસે છે. દેશનેજ પોતાનાં બચ્ચાં ગણી દેશસેવા બળવનારા મહાન પુરુષો “દેશના બાપ” કહેવાયા છે. રામન લોકો સ્ત્રીસેરાને દેશનો પિતા કહેતા, અને જ્યારે દેશસેવક એઈસને લોકોએ દેશના પિતા કહેવા માંડયો ત્યારે તેણે ના પાડી, કે મહા સંકટોમાંથી દેશને તારનારનેજ તમે દેશનો પિતા કહો. ક્યે-નને ઘડક ધુબરામાંથી છાડવનારો બુલ્લસ અને ખીબા અનેક સ્ત્રીઓ

મહા આફતોમાં અકબાઈ ન જતાં દેશ સેવામાં તકા ને ખડા ઉભા રહ્યા હતા, તેમજ ઝોનસ્ટેસ ઉપર વિપત્તા વિપતિ કાંઈ થોડી નોતી પડી, તોએ દુઃખી લોકોને આશ્વાસન આપવાને તે ખડે પગે ઉભોજ રહ્યો હતો. ફારસો ડી મેલીસ્ટી દેશનો ખચાવ કરતાં હાડેહાડ ઝાણોથી વિધાઈ ગયો. અમેરિકાને સ્વતંત્ર સ્થાપનાર જ્યોર્જ વાશીંગ્ટન પોતાનાં ખેતરાંઓમાંથી ભર લડાઈમાં તોખની બરાબર સામે નવ નવ વાર આવીને વચ્ચો વચ્ચમાં ઉભો રહ્યો કીધો, છતાં એક પણ ગોળો જેને લાગ્યો નહીં! જીનોવાના લોકે એવાજ દેશ પિતા ઝોન્ડીઆ ડોર્સયાને ખાપ બરાબર એટલા થકીજ ગણ્યો હતો, કે સુશકેલીમાંથી નહીંજ છુટકો થાય એવાં સંકટોમાંથી દેશને મહા દુઃખો વેડીને ઉગાર્યો હતો. ઝોન્ડોનીકસને દેશનો મુરખી એટલાજ માટે કહેવામાં આવ્યો કે, જીવતી ચામડી ઉતારતાં સુધી પણ પોતાના દેશનાં દુઃખીઓની તરફેણ કરવામાં તેણે પાછી પાની નોતી કીધી.

એક તો અનેક જન્મોથી એકઠાં કરેલાં પાપ તથા પુણ્યના સમૂહ રૂપી મળ, જેનાથી પ્રાણીનું અંતઃકરણ મેલું રહે છે, જેથી તેને સત્ય થું છે તે સુઝતું નથી. દર્પણ શુષ્ક હોય તો તેમાં જોવાથી મુખ જેવું હોય તેવું સ્પષ્ટ જણાઈ આવે, પણ જો તેના ઉપર અનેક પ્રકારનો ચીકણો મેલ છવાઈ જઈ કાચ ઢંકાઈ ગયો હોય, તો તેમાં કશીએ વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડતું નથી, ને તેમાંથી કશીએ વસ્તુ જોઈ પણ શકાતી નથી. જે ખરો મૂર્ખ છે તે પોતાની મૂર્ખાઈનું દુઃખ છુપાવવા પ્રયત્ની હોવાનું ડોળ ઘાલે છે.

એક પારસી મ્યુનિસિપલ કમીશનરનો મ્યુનિસિપલ વહિવટ લોકોને પચાંદ નહીં પડ્યો ત્યારે કોઈ તેને મૂર્ખ, કોઈ તેને વગર સમજનો, તો કોઈ લોગ્યો કહેતાં. ત્યારે તે બળાપો કરીને કહેતો, કે “મને પ્રયત્ની કહો પણ ઓ યો ના કહો. મને ઠગ કહો પણ મૂર્ખ મા કહેશો. મને ઠાવકો અને પાકો ઝોડાક કહો, પણ બેઅકલી ના કહેશો.” હે નવાબ ! હું તો એથી ઉલટુંજ માગું છું. બચાજ ! ભલા કર ભલા હોમા. તું જે અવગુણનો હોય, તું જે હેડાંના દુઃખોથી પીડાતો હોય, તું જે ચીજની ખાસ્તી રાખતો હોય, તે છુપાવેલી છુપાશે નહીં. તું ઠગી ઠગીને કેટલાં મણ સુખનો પોટલો બાંધી બેઠો છે? માત્ર માત વીશેજ જો તું હૃદયમાં મેલીને ચાલશે તો તને દુઃખોનું દુઃખ નહીં લાગશે. તું માયા તણસ તો જીને પરિતાપોથી પરિતાપ નહીં ઉપજશે. જીવનસ સીઝરે પોતાના ઈષ્ટ મિત્ર ઘુટસને અમીર વટીક બનાવ્યો હતો, અને તેજ પ્યારા હોસ્તે કટારી વડે સીઝરને મારી નાખતાં જરાએ આનાકાની કરી નોતી. સીઝરે મરતી જીને આવા નીમકહરામ મિત્રને એટલુંજ કહ્યું; “Y-a too Bruders !

હે છુટસ! તું પણ આવો નિવડયો? પોતાના જીવના જોખમે મેળવેલી મહાન જીતોથી રોષને આખાક અને વિજયી બનાવનાર, જીતોમાંથી પોતાને સાફ કાઢી નહીં રાખનાર, પોતાના મિત્રોને ઉમરાવ પદ અપાવનાર, જોવા લાલ સ્ત્રીઓનું ખુન કરીનેજ પેલો ઇષ્ટ મિત્ર છુટસ સંતોષ નોતો પામ્યો, પણ રોષનેને ઉશકેરીને સ્ત્રીઓના ઘરને આગ વટીક લગડાવીને પુકી નંખાવ્યું, ને તેનાં મુડદાને પણ રણવેર કરી નાંખવાની ઇચ્છા જણાવી હતી!! કેવો નાફરમાન મિત્ર! આવા લણ હરામીને પણ સ્ત્રીઓ મરતાં છતાં વાંકો ચળક પણ નોતો કહ્યાં. મેં જેટલાં શાસ્ત્રો વાંચ્યાં છે, તેના સાર જોજ નિકળે છે, કે નીતિથી સુખ છે, તે અનીતિથી તો દુઃખજ છે. દુઃખ દહની ઉત્પત્તિ વિષયથી છે, અને રાજ્યની ચઢતી ઇનસાફથી છે. સેંટ બર્નાડ કહે છે કે, “આ દુન્યામાં હું શિવાય બીજી કોઈએ વસ્તુ જોવી નથી, કે જે મને નુકશાન કરી શકે. પારકાંઓથી થતું દુઃખ અને મુશ્કેલી હું સહેલથી બરહાસ્ત કરી શકું છું; પરંતુ મહારી પોતાની કસુર કિંવા વાંકથી જે કાંઈ મને ખમવું પડે છે, તેજ આ લવનું તો ખરું દુઃખ છે. એટલે બીજા બોલોમાં, હસદ, અફેખાઈ, અને અંતઃસથી શત્રુઓ આપણને હેરાન કરવાને ગમે એટલાં ફાંફાં મારે, અને કદાચ ફરેખ અથવા કાવાદાવાથી આપણને ચોકસ દરજ્જે નુકશાન પણ કરી શકે, તો પણ સુખી થવાની ફરજ સમજનાર સારી નિષ્ઠાના માણસને તેથી કશુંએ લાગતું નથી. તે તો સઘળું આસાનીથી સાંખી શકે છે. પણ પોતાનાં કુકર્મ અને પાપોથીજ તેનું અંતઃકરણ તેને દેખીને દુઃખી કરી શકે છે.” પ્રખ્યાત જુને જેને રોમ મધ્યે જીવતો બાળી નાખવામાં આવ્યો હતો, તેની હિંમતને કવિ લખનારાઓ ધન્યવાદ આપી ગયા છે. ધર્મ થકી આ દુઃખીએ પોતાની અમુલ્ય જીંદગીની પણ તમા રાખી નહીં; અને જ્યારે જડજોએ એને જીવતો બાળી નાખવાની સજા કરી ત્યારે તે હિંમતથી બોલ્યો હતો કે, “હું એ સજા સાંભળીને જેટલો ડરું તે કરતાં બદે તમે એ શિક્ષા મને કરતાં પણ ડરો છો.” ઈરાનના પાદશાહ ફૈયાઝના વખતમાં નીસાપૂરના રહેવાસી મજદકે મદાયન શહેરમાં આવી પેગમ્બરી દાવો કીધો, અને સામાન્ય રીતે લોકોને વિષમતા ને અનીતિના કામોમાં રસ પડતો સમજી જઈને, એવો ફટવો આપ્યો હતો કે; “એક બીજાને માલ લઈ લેવો રવા છે. પારકી સ્ત્રી સાથે સંબંધ રાખવો બરહક છે. પોતાની દીકરી એ પોતાનું ઉધારેલું ફળ છે તેની, તેમજ નજીકની સગાઈવાળી સ્ત્રી સાથે સંબંધ રાખવો બ્યાજબી છે. માત્ર બાનવરોનું ગોસ્ત ખાવું ના રવા છે.” ઘણા મુશ્કેલીશ અને કંગાળ લોકોને એની સમજાવટ પસંદ પડ્યાથી, ને અનુકુળતા થવાથી, મજદકને ધર્મ તે સર્વ-એ કબુલ કીધો. પરાયા માલ અને પારકી મતા ઉપર, તેમજ પર સ્ત્રીઓ

ઉપર, તેઓ હસ્તદશગ્રી કરવા લાગ્યાં. હાં સુધી, કે લાંબો કાળ સુધી તો પેલા
 યોગેલાં ઘણાંક બાળકોના બાપ કોણ, તે પણ બહુવામાં આવ્યું નોંતું ! કોબાદ
 પોતે પણ મજહકના ફરેબમાં ફસી પડ્યો હતો. મજહક જે કહે તે ખરૂં જ માનવા
 લાગ્યો. હાં વેર, કે તે નાપાક મજહકે નૌશીરવાનની માતા ઉપર પણ હાથ
 ચાલાકી ને હસ્તદશગ્રી કરવાની ઇચ્છા કીધી ! નૌશીરવાન તે વેળાએ માત્ર ૬
 વર્ષની ઉમરનો છતાં, આ કામમાંથી તેને પાછો વાળવા ઉત્તમ રીતે વાદવિવાદ
 કરી મજહકને માત કીધો. જ્યારે ઘણું જ અટકું થયું ત્યારે કૈયતે આખરે
 કોબાદ પાદશાહને કેદ કીધો, ને તેના ભાઈ જામારપને તખ્ત, ઉપર બેસાડ્યો,
 અને મજહકને કતલ કરવાનો ઠરાવ કીધો. પહેલાં કોબાદની એક જહન જે ઘણી જ
 ખુબસુરત હોવાથી, તેણીએ પણ મજહકની મોહબ્બતનો ગાંઠ ખાંધેલો હોવાથી,
 તેણીએ પોતાના ભાઈ કોબાદને બચાવી લેવાની સુકિત કીધી. એક રાત્રિને
 સમયે તેણી બંદીખાનામાં ગઈ, ને દરોગાને પોતાની ઇચ્છા જણાવી કે; મહારા
 ભાઈ કોબાદને મ્હારે મળવું છે. તે દરોગો તેણીની ખુબસુરતી ઉપર મોહિત
 પડ્યો, અને તેનું માથું પણ પેલીએ કબુલ રાખ્યું. એક રાત્રિ તો તેણી પોતાના
 ભાઈની પાસે જ બંદીખાનામાં રહી, અને પ્રભાતમાં ઉઠીને કોબાદને સુવાના બિજાનામાં
 લપેટીને ચાકરને માથે તે બિજાનું ચઢાવી બંદીખાનેથી બહાર લાવી, હયાતલના
 સુલકમાં મોકલી દીધો. હયાતલથી લશ્કર લઇને કોબાદે આવી ધરાનનું તખ્ત
 પાછું મેળવ્યું, ને મજહકનો ખ્યાલ છોડી દીધો. મરતી વખતે પોતાના તે
 વેળાના જુલમગાર શાહબદા નૌશીરવાન, જે પાછળથી અદલ અને નેકતામ
 થઇ ગયો, તેને એટલી જ શીખામણ દીધી કે; “ બદશુમાની છે તે સીધા
 માર્ગને આડો કરી મેલે છે. અનીતિનો ધર્મ મનુષ્ય જાતને શ્રાપ સમાન છે.
 હવસનો ચરસ ને વિષયનો વિષમ એજ માનવીઓનાં દુઃખનું કારણ છે. મારે એ
 દુષ્ટ વિષયથી મને તો ઘણી હલાકી પહોંચી છે, પણ તું જવાન છે, મારે
 આ છંદમાં ને અનીતિમાં તું ના પડતો. મહારા જેવો કડબો અતુલવ
 મેળવવાને થાલતો ના ! ” “ પાદશાહી વૈભવોમાં અનીતિ થાય છે, અને
 અનીતિજ દુઃખનું કારણ છે, ત્યારે મને પાદશાહી કરતાં
 ફકીરી વધારે પસંદ છે ! ” એમ કહી નૌશીરવાને પ્રથમ તો તાજ પહેર-
 વાની વડા હશતુરને ના પાડી. પાછળથી નીતિમાન પાદશાહી ભોગવવાના સપત
 લઈ તે ગાદી ઉપર બેઠો. શું તું એમ કહે છે નવાબ, કે ઉડાવ જીપુંદા કીધાથી,
 અનીતિ ને અનાચાર કીધાથી, યમહત તને શું કરનાર છે ! બ રે ? પ્રાણ-
 મય કોશને પકડીને જ્યારે તે જામ તેમાંથી તને ખેંચી કાઢશે, ત્યારે દેહનાં જે
 જે સમપણ છે, તેમની સગાઈ છુટી જ જશે. તું કહેશે કે, “ વાર્ ! તે યમહત આવશે
 તેને મહારાં સગાં વહાલાં કેમ નહીં રોકશે ? ” હે મૂર્ખ ! તે કેવળ અંધકારવાળા

પ્રદેશમાં ત્હાડું પોતાનું દુઃખ કહેવાને કોઈ ત્હારો પોતાનો સગો ત્યાં દેખાશેજ નહીં. ત્હારો દુઃખનો મનોમય શબ્દ સાંભળતાંજ એ તે વેળાએ ત્હારો કોઈપણ છુટકો કરશે તો તે એકલો દયાળુ ઈશ્વર તને છોડવી શકશે. નહીં ચળાય માન થાય એવી ઈશ્વર ઉપર તમારી શ્રદ્ધા હશે તો તે માલેક જેની મદદ કર્યા વિના રહેશેજ નહીં. તે તમારી ગમે એમ કરીને લાજ શરમ રાખશેજ.

દીલાસા પત્ર

(૩૫૫ મો.)

“What is man, that thou shouldest magnify him? and that thou shouldest set thine heart upon him? and that thou shouldest visit him every morning, and try him every moment?”

રે ખાણુ! બળાપા, રૂદન, અને ક્રીકરમાં હવે તો તું ભુંજઈ રહેલો છે. શું એજ ધંધા કરવા તે જન્મ લીધો છે? ત્હારાં ખમાઉ ખાંદાંનું જરા તો અભિમાન રાખ. ત્હારાં ટેકી કુળનો જરા તો ટેક રાખ, દુઃખની સામેજ ત્હાડું ખાંદાંની પાણી કેમ ઉતરી ગયું? ખાંદાંની-ખાંદાંની અમથો કહેવડાવવામાં શો માલ? ખાંદાંની તો તેજ, કે જે પોતાના દુઃખના વખતમાં તો પોતાનો ટેક રાખેજ, પરંતુ ખીજાંઓનાં દુઃખમાં પણ પોતાનો ટેક કદી જવા ન દે. કુળનું અભિમાન દુઃખીઓ પ્રત્યે તમોને દિલસોજ બનાવે એવું હોય ત્યારેજ તે સ્વચ્છ અભિમાન છે. પરંતુ કુળના અભિમાનથી છકીને બહેંકી જઈ દુઃખી હર્દાંઓનાં દુઃખોમાં વધારો કરવો, એ તો વિનાશની નિશાની છે. ટેનીશન કહી ગયા છે કે;

“Oh yet we trust that somehow good

Will be the final of ill--

To pangs of nature-sins of will,

Defect of doubt and taint of blood;”

ઉંચ કુળનું અભિમાન અને કુદ્રતી ટેક બળવતાં તો અનેક પ્રકારનાં દુઃખો વેઠવાં પડે છે. એક માણસે પોતાના કુળનું અભિમાન નહીં રાખવું, એવું ઘણાઓ કહી ગયા છે, કહે છે, અને કહેશે; પરંતુ તેઓ એવું અભિમાન શા કારણે નહીં રાખવું, તેનાં ખરાં કારણો જણાવવાની હિંમત કરી શકતા નથી. આપણે ફોર્સેલ ફિલસુફો, જેવા કે; ઝીમરમન, બુવેનલ, પોપ, ફ્રેન્કલીન આદિને તપાસીશું તો જણાશે કે, Family Pride થાને પોતાના ખાનદાનનું અભિમાન, એ તરફ તેઓ જ્યારે નાપસંદગી બતાવી ગયા છે,

ત્યારે બીજા પ્રવિણ પાંડિતો, જેવા કે; ટેનીશન, પ્લેટો, વર્ડસવર્થ, અને એડીશન આદિ લઈને આપણે વાંચીશું તો તેઓ સ્વકુળાભિમાનની સ્તુતિ કરતા જણાયા છે. જે માણસને પોતાના કુળનું અભિમાન નહીં હોય, તેને પોતાની જાત કિંવા પોતાના ધર્મનું અભિમાન હોતું નથી. જેને જાત કિંવા ધર્મનું અભિમાન હોતું નથી, તેને પોતાના દેશનું અભિમાન હોતું નથી. પરિણામે જે શખ્સ સ્વકુળાભિમાની નહીં હોય, તે સ્વદેશાભિમાની હોતો નથી; અને જે સ્વદેશાભિમાની હોતો નથી તેને પોતાની મતલબ સિવાય, અને સ્વાર્થ સિવાય બીજું કંઈએ નજર આવતું નથી. તે દુઃખીઓનો દોસ્ત થતો નથી. એક માણસે પોતાની કેમનું વા દેશનું ભણું કરવું હોય, તો તેણે પોતાને પરમેશ્વરે માનવી બનાવ્યો છે, તેથી તે કોશીશ કરશે, તો સઘળું કરી શકશે; કેમકે તે આદમી જન્મ્યો છે, એવું અભિમાન પ્રથમ રાખવું, અને પછી અભિમાનને જે જે સારી નેમમાં ગણવાનું છે, તેની હદના અંકેક પગથ્યાં ઉપર દરેક માણસે જવું. એક નોંશાકરો, પહેલાં પોતે તો માણસ પેદા થયો છે તેનું અભિમાન રાખશે, પછી ઉંચા કુળનો છે તેથી બીજાં જ્ઞાનદાન-વાળાઓમાં તે જ્ઞાનદાનનું અભિમાન રાખી શકશે. પછી બીજા મોહોદલા સાથની સરખામણીમાં પોતાના મોહોદલાનું અભિમાન રાખશે. પછી જે ક્ષિતિયાં પૈકી પોતાનું એક ક્ષિતિયું, કહો કે “મોટું ક્ષિતિયું,” તે બીજાં ક્ષિતિયાં યાને “મલેશર ક્ષિતિયાં”થી સરસ છે, એવું જણાવવાની બાધ લીડશે. વળી નવસારીની સરખામણી જે તે સુરત સાથે કરશે, તો પોતાના નોંશાકરાઓનું તે અભિમાન રાખશે, પણ ગુજરાત પ્રાંત સાથે બીજા પ્રાંતની સરખામણીમાં તે ગુજરાત પ્રાંતનીજ પક્ષ ખેંચશે. પછી મુંબઈ, મદ્રાસ, અને બંગાળ ઇલાકા સાથની સરખામણીમાં તે મુંબઈ ઇલાકાનું અભિમાન રાખશે—અને આગલ ચાલતાં બીજા દેશો કરતાં પોતાના સ્વદેશ હિંદુસ્થાનનું અભિમાન રાખશે, અને રાશયા કરતાં જરૂરજ તે ઇંગ્લંડની પક્ષ ખેંચશે ! અને એ રીતે લાઈબંધાના દુઃખમાં તે ઉપલા અનુક્રમે ચઢતો ચઢતો આખી દુન્યાનાં દુઃખીઓ માટે દિલસોજ બની શકશે.

ખાણુ ! જે કોઈ દુઃખીઓને પોતાનાં ગણે છે, તેને તું એક સંત આદમી ગણજે. ઇશ્વર એવાં આદમી સાથેજ રહેવાને ચાહે છે. એક સંતનું જીવન માખણના લોંઠા જેવું નરમ હોય છે. જે લોકોને દુનિયાનાં લોકો ધિક્કારી હીણે છે, તેમને તો સતો પોતાની છાતીએ દાળે છે. એક સંત જેટલો પ્યાર પોતાનાં દીકરાં માટે કરે છે તેટલોજ પ્યાર પોતાના ગુલામ અથવા આકર માટે પણ કરે છે. એથી વધારે શું કહીએ ? તુકારામ કહે છે; ખરેખર

આવું આદમી તો પૃથ્વી ઉપર એક સાક્ષાત ઉપદેશ છે, જે દુઃખીઓનેજ પહેલું આપે છે.

હાલમાં જ્યારે ભારે પ્લેગની મરડી ચાલી ત્યારે ત્યાંના મેકર સર જેન લોરેન્સે ૪૦૦૦૦ અનાથ, આકરી ધંધા વગર રખડતા નોકરોને પોતાને પૈસે પાળ્યા હતા. જ્યારે પોતાની પુછ ખલાસ થઈ ગઈ ત્યારે ખીબતો પાસે બીખી લાવીને તમામ ગરીબોને જીવાડ્યા. જ્યારે તેને પુછવામાં આવ્યું કે; “૪૦ હજાર જીવ બચાવવા માટે તમને ખુવાર થવું પડ્યું, અને હવે તમે પોતાનો એક જીવ કેમ બચાવશો?” તેણે જવાબ દીધો; “જે પ્રભુ ૪૦ હજાર ગણા ૪૦ હજાર જીવોને રાજ પાળે છે, તેને એક જીવ પાળવાના ભાર શા છે? મેં ૪૦ હજારને અન્ન આપ્યું તો મજ એકને તે પાળક બાપ પેટ પુરતું પણ શું ન આપશે?” રડનારની સાથે રડવામાં, તમે સ્નેહ અથવા પ્રેમ અથવા દિલસોઝી બતાવી, એમ તમને લાગતું હશે, પણ રડનારમાં પોતાના શોકને નાશ કરવાનું જોર પ્રગટ કરવું એજ દિલસોજી છે. શોકમાં જરાએ પ્રસન્નતા રહેલી નથી. દુઃખમાં જ્યારે કશું પણ સુખ રહેલું નથી તો પછી શોક અને દુઃખથી પૂરે પૂરા સુકત થવાનું બળ મેળવવામાં મનુષ્યોને મદદ કરવી એજ જરૂરતું છે. દુઃખી સાથે દુઃખી ન થાવ, દિલાસો દેનારજ થાવ!

થે અંદર નેઆમતી મગરો ગાફલ;

થે અંદર તંગદસ્તી ખસતે આ રીશ.

ચુ દર સરસાઓ જરરા હાલત ઇનરત.

ન દાનમ કય બ હક પરદાઝી અઝ ખીશ.

કદાપિ ન્યામતો મળવાથી તું મગર ને ગાફલ બને, કે કદાપિ ગરીબીથી તું ખસ્તે ખાતેર અને પરેશાન બને. જ્યારે શાદી અને ગમી અથવા લાભ કે હાનિમાં ત્હારો હાલ એવોજ છે ત્યારે, હું નથી જાણતો કે તું પોતાના તનથી હકતાલાની ત્યાદમાં ક્યારે મથાજીલ થશે? એવી રીતે અભિમાનના તળકકા ચઢતા હોય છે. પરમેશ્વરે જે કાંઈ સારી માઠી પેદાશને સરજી છે, તે દરેકને સારા અને માઠા એલકાઓ તેના ઉપયોગ પ્રમાણેજ આપેલા છે; જેમકે:—અભિમાન સાફ એ છે, તેમ માહું અભિમાને છે; ખરાબ લોભ છે, અને રૂઠો લોભ છે; રાસ્ત અઢેખાઈએ છે, અને નારાસ્ત અઢેખાઈએ છે. તેવીજ રીતે અભિમાન શબ્દ “સ્વકુળ” અને “સ્વદેશ” ને લાગ્યો તેથીજ કાંઈ તેની ખરી અને ચોકખી અગત્યતા ઉતરી ગઈ નથી. ઉપલા બન્ને શબ્દોને અભિમાન વળગ્યું છે, તેથીજ કાંઈ તેની ઝલેહ ધરતી નથી, પરંતુ જ્યાં માંજીસ માત્ર દુઃખમાં સપડાયેલા જણાયો ત્યાં તેમાં દુઃખ ટાળવા સાફ તેનું ખરું અભિમાનજ તેને ઉશકેરશે.

સાર એટલાંક ન્યુટનનો છેક ઘરનો ખેરી, એક ઉત્તમ મુક્તદર્શક યંત્ર બનાવતાં પોતાની સઘળી જીંદગી રદ કરી બેઠો, અને આખરે નાસીપાસીથી પોતાની નેમમાં પાર નહીં પડવાથી બાંધ્યો હતો; કે “It matters little, I am a member of the Isaac family.” આ ઉપરથીજ જણાય છે કે, એક અંગ્રેજ ખરચો પોતાના નામાંકિત વડવાને કેવી મગૂરીથી યાદ કરે છે, અને પોતાની આકૃતમાં પોતાનાં ખાનદાન પ્રમાણેનો ટેક રાખી દુઃખના વખતે કેવો ફેસલાઈ પડતો નથી.

એના કરતાં વધારે રાહત આપનારું તો રાણી યુજીનીના યુવાન ભત્રીજા જોન દારસેટનું વર્ણન છે. જ્યારે પણ તે પહાડી પ્રદેશમાં કિંવા ફ્રેન્ચના કટ્ટા શત્રુઓમાં, યા નેપોલ્યનના ખાનદાનના મુઠ્ઠાઓમાં ફરતો, અને તેને જ્યારે પણ પૂછવામાં આવતું ત્યારે તે હંમેશાં એક લાંબુ વાક્ય પોતાની યોગબના ટેકામાં બોલતો:—“ફ્રેન્ચ ભાષામાં પહેલો દરજ્જો ધરાવનાર, અને ફ્રેન્ચ રૈયતમાં સર્વથી છુટો છતાં જીવતો જે મહાન શબ્દ અને મહાન પુરૂષ,* તેનું લાંબું પૂછડું એવકને પણ વળગેલું છે, એ મહારી યોગબ છે; અને આવો ખાંદાની પુરૂષ દુન્યાનાં દુઃખોથી ભરેલા પહાડો, નાચાર થઈ, બેસી પડીને રડતો રવળતો બેચા કરતો નથી, પણ આકૃતોના પર્વતોને કુદાવી જાય છે.” આવી યોગબ આપતાં એક ફ્રેન્ચ ખરચો કેવું અભિમાન રાખે છે! જે ઉપરથી જણાય છે કે, જેવી રીતે સ્વદેશાભિમાન કાંઈ દુર્ગુણ નથી, તેમ સ્વકુળાભિમાન એ પણ દુર્ગુણ નથી. મગૂરી, તે હું પણની અથવા પોતાની જાતની (Personal) કહેવાય, પરંતુ દુઃખની સામે કર્મર કસવાથી કાંઈ મગૂરી કહેવાતી નથી. સંસારનો ક્ષંસો ખાઈ જાણે તેજ કુળીન. ઘરનો ઘા ખમી જાણે તેજ ખાંદાની.

નામદાર ક્યાંની પહેલવાન રૂસ્તમ, જ્યારે પણ લડાઈના મેદાંમાં પોતાની યોગબ આપતો, ત્યારે સંપર પહેલાં બોલતો કે, “ક્યાંની બોલાઈનો, નામદાર જાતની તોખમનો હું રૂસ્તમ પહેલવાન છું” મહારા બાપ દાદા ગમે એવી વિપત્તિ કે આકૃતોથી ખીધા નથી, તેમનો નખીરો મુશકેલી અને મુશીબતોના હક્તેખાંતોને પોતાના પગતળે કચડવાને હંમેશાં તૈયાર રહે છે. એવી રીતે પોતાના કુળનું અભિમાન દરેક પાદશાહ પહેલવાનો રાખી ગયા છે. આંપણે છેલ્લો તાબે દાખલો લઈશું; કે મહારાજા કુલીપત્તીજે જ્યારે થોડાંક વર્ષની વાત ઉપર, નામદાર મહારાણી વીકટોરિયા સામે માથું ઉંચક્યું ત્યારે પારીસમાં ભાષણ કરતાં તે એટલુંજ બાંધ્યો હતો કે; “જેનું ખાનદાન રણજીતસીંઘ જેવા રજપુત થોદાથી ઉતરેલું છે, તે

* એ પૂરૂષ, મહાન વિરથો નેપોલ્યન બોનાપાર્ટ છે, એમ જણાઈ આવશે.

શું રજપુત અભિમાન બૂલી જશે? શું આફતથી અકળાઈ જશે?” એવી રીતે પોતાના પરાક્રમી વડીલોને યાદ કરી પોતાના કુળનું અભિમાન ધણે ભાગે સર્વ મરોને રાખવા ગમે છે; પછી બલોને તે મુશકેલીઓમાં આવી પડ્યો હોય. જો કુળના વડવાઓ ધણા નામાંકિત હોઈ નામદારીનાં નેક કામો કરી ગયા હોય, અને તેના ખેશીઓ જો અભિમાન પોતાના કુળનું રાખીને વર્તે તો તેમનાથી પણ સારાં જ કામો થાય, કેમકે તેમના વડવાઓએ જે ભલાઈનાં કામો કર્યાં હોય, તેનું જ અભિમાન તેમના મનમાં ધોળાયા કરે છે, અને જાળો કે મુશીબતો તેમની આડે આવી શકતાં જ નથી.

આક્રમા હેનરી રાજાના વખતમાં જો કોઈ પણ ધણો ખુબસુરત, કાબેલ, અને રાજાને માનીતો થયો હોય, તો તે ટામસ ઉલ્સી હતો; જેણે ઇ. સ. ૧૪૭૧ માં જન્મ લઈ ઇ. સ. ૧૪૮૬ માં ઍલ્ફર્ડ યુની વરસીટીને યાદ વરસની ઉમરે B. A. બી. એ. થયો અને B. y Bachelor કહેવાયો; આટલું છતાં ઈપ્સીચના એક ખાટકોને તે ભેટો હોવાથી, જ્યારે રીચર્ડ ડયુક આવ ઝ્લાંસેસ્ટરની ફરની સગી સાથે તેનું વેસ્રવાગ કરવાનું નક્કી થયું, ત્યારે તે ખાઈએ ધિકકારથી તેનો હાથ મેળવવાની ના પાડી બોલી હતી કે; “ પેલાની સઘળી ખુબી, ખુબસુરતી, અને કાબેલત ઉપર પેલાના ખાનદાનનો એવો ભોટો ડાઘ વળગ્યો છે, કે પોતાના સસરા થનાર ઉંચા ખાનદાનના મગફરી લેવાલેગ ઉભાશને તે આખના પલકારામાં ઢાંકી નાખવાને શકિતમાન છે. પછી મરને! ગમે તેવી ગરીબી કે સંકટ અમારા ઉપર રાજ્ય ચલાવતુ હોય!” અલખત; ઇંગ્લાંડના સુધરેલા દેશના લોકો તો પોતાના કુળનું અભિમાન ધણું જ રાખે છે. તેઓમાંના ધણાઓ Family Pride તરફ બહારથી કદાપિ ના પસંદગી ખતાવતા હોય, તો પણ અંદરથી તો સ્વકુળાભિમાન ઉપર અને સ્વાભિમાન તરફ ગમે તેવા દુઃખમાં પણ એટલાજ ખ્યારથી જુએ છે, કે જેટલા ખ્યારથી તેઓ સ્વદેશાભિમાનને જુએ છે. પરંતુ તેઓ એવા ખીખીબધા હોય છે, કે હંમેશાં દુઃખ્યાંના સંકટો વેળા ફૂટી પડનારાજ હોય છે. મહારાણી વીક્ટોરિયાની પૌત્રી, જે થોડાં વર્ષની વાત ઉપર એક જવાન ફાંકડાને પરણી, તે વેળાએ સઘળાં ન્યુસપેપરમાં સ્વકુળાભિમાન તરફ કેવી ઝુંબેસ ચાલી હતી? સર્વ કહેવા નિકળ્યા, કે જે રાજસ રાજકુટુંબનો અને રાજધરાણાનો નહીં, તેને આવી શાહજાદી કેમ અપાય? એ વાંધાને સ્વકુળાભિમાન શિવાય ખીજું શું કહેવું? ઇંગ્લાંડમાં જેટલું કુળનું અભિમાન છે, એટલું હિંદુસ્તાનમાં પણ છે. ઉંચા કુળની અથવા શેઠ શાહુમારની દીકરીને સારે ભોટે ધરજ પરણાવવા તજવીજ ચાલે છે. જે પુત્રીનું ખાનદાન શેઠયા વર્ગનું હોય, તે પુત્રીને તેને નહીં ગમે તો પણ એવાજ ધણી સાથે પરણાવે છે, કે જે ખાનદાની હોય.

આનહાની એ શબ્દમાં તરફવાર સદગુણોનો લેળ છે. ઘણાક હિંદુ જ્ઞાતિલાએ તો ઉંચ કુળની અનાથ દીકરીને પણ નીચ કુળમાં પરણાવવી ધર્મ વિરુદ્ધ અને રેવાજથી ઉલટું ગણે છે. સ્વકુળાભિમાન નહીં રાખી માત્ર પોતાનો કોડ પુરી પાડનાર મહમદ અબનવીના બાપને વિષે શું બોલાય છે? ફીરહુશી તુરીની માત્ર એકજ સતર કહીશું:—

“કનીઝક નઝાયદ બઝુઝ અઝ ગોલામ, પેદર શાહ બાશદ અલી યા ઇમામ.

“કદે શાહ મેહમુદ આલી તબાર, ને હરતો ને અંદો સે અંદર મેહાર.”

હોંડી તો શુભામ સિવાય બીજું કંઈ જણેજ નહીં, પછી તે પાદશાહના બુદ્ધિ હોય, યા અલી અથવા ઇમામના બુદ્ધિ હોય! મહમદશાહના બુલંદ આનહાનની પેઢી બેતાં સાત પેઢી સુધી તો ઉચ્ચ વંશ મળતુંજ નથી!

એવી રીતે ઉંચ આનહાનની જીને સબકતધીન જેવો પાદશાહ નહીં પરવશે તેથી ફીરહોશી ટોંછા મારે છે, અને તે શાયર ટેકો આપે છે, કે સ્વકુળાભિમાન સર્વોત્તમ છે. સર જેમ્સ મેકીનટોશ, જે એક મહાન અંગ્રેજ સમ્રાટાર હતો, તેનો સ્વભાવ ઘણોજ મળતાવડો હોવા છતાં, કોઇ કોઈ વાર એકાએક તે મ્હાં કુમળાવી દર્ધ મૂઝાઈ જતો માલુમ પડતો. એક વાર તેના ઇંગ્લિશ મિત્ર રીશે લ્યોએ તેનું કારણ પૂછતાં અચકાઈ અચકાઈને તે બોલ્યો:—

“I am poor enough to take the Family-pride.” પાછળથી તેણે વિસ્તારીને પોતાની બોલાહની વંશાવળી આપતાં જણાવ્યું હતું કે; મીંડ મેકીનટોશને પોતાના કુળનું અભિમાન લેવાની ઘણીએ અનુકાંક્ષા હોવા છતાં, તે એક કુબારની બોલાહનો છે તેથી તે ઘણોજ મૂઝાય છે!

સઘળા મતમાં ઉત્તમ મત બેન સહીવાન નામનો અમેરીકન આપે છે કે; “જો દરેક હલકામાં હલકોએ માણસ પોતાના આનહાનનું અભિમાન નહીં રાખે, તો તે પોતાના ગુજરેલાં નેઆંગાંનો તરફ વફાદાર રહેતો નહીં કહેવાય. કારણ કે, દરેક માણસની જિજ્ઞાસા એવીજ બેઈએ, કે તેના મરણ પછી આનહાન, પડેલું નેને વિષે માન ધરાવતાં અભિમાન રાખે. દરેક સારા વ્યક્તિ જેઓ મહેનત લઈને પ્રખ્યાત થવા માંગે છે, તેઓની ઉમ્મેદ પોતાની પાછળ પોતાના પુત્રે અને પૌત્રોને માટે, પોતાના ગુણ ધરી, ફેમીલી પ્રાઈડ રખાવાની હોય છે. દરેક આનહાનવાળાઓને—પોતાનું કુળ ગમે એવું હલકું હોય તો પણ—આનહાનની મગફરી તો હોવીજ બેઈએ, નહીં તો સમજવું, કે તે પોતાનાજ સુખ માટે સ્વાધિ છે. વડોદરાના માનીતા અને માયાળુ માણ મીનીસ્ટર રાજ સર ટી. માધવરાવે એક અંગ્રેજીએટ અમલદારની માંગણી બહાર ખચરથી કરી, તેમાં જણાવ્યું હતું કે; “આનહાની માણસે ને પહેલી પસંદગી મળશે.” આથી એક એલ. એલ. બી. ની પદવી પામેલા પારસીએ અરજ

કરી, અને સજ્ઞ આધવરાણે તેને જાતે તપાસવા વડોદરે બોલાવ્યો. ત્યાં તે બ્રેજીયુએટે દેવાન સાહેબની હજુર પોતાની અને પોતાના ખાનદાનની ઓળખ આપતાં જણાવ્યું હતું કે; “અમારા વડીલો ઘણા અભણ અને વગર કેળવાયલા હતા. તેઓએ પોતાની સ્થિતિ સુધારવાને ક્યો પ્રયત્ન ન કરતાં આળસાર્થમાં દિવસ ગુબારેલા તવારીખથી જણાય છે. તેઓ દુન્યાનું શું ભણું કરી શક્યા?” આ વાક્યથીજ માત્ર રાજ સર. ડી. આધવરાણે ગુસ્સો લાગ્યો, કેમકે એ મરહુમ નરમાં ખાનદાનનું અભિમાન અને વડીલોની મગફરી વિશેષ હતી; જેથી પેલા પારસી ઉમેદવારને જણાવ્યું કે; “વિચાર કરી પાછગથી તમેને ખબર કરવામાં આવશે. સાહેબજી!” એવાં વાક્યથી ટુંકમાંજ કાશળ પટાવી.

ટુંકમાં ખાનદાનનું અભિમાન તે દુર્ગુણ નહીં પણ સદગુણ છે, પરંતુ તે અભિમાનનું જે પરિણામ તે એવું હોવું જોઈએ, કે દુઃખી લોકોનાં દુઃખમાં જિંપલાવવા તેમણે હંમેશા તત્પર રહેવું, અને પડતી દશામાં ઉસ્તવાર રહેવું.

તુ કાઆમે કેન્સએ હાજત શુદ અઝ દૈયારે ખર્દ;

રવંદ ખલક બીદારસ અઝ બસી ફરસંગ.

તુરા તહમ્મુલ એમશાલે મા બે આયદ કદ;

હે હીય કસ નઝનદ બર દરખ્તે બીબર સંગ.

જ્યારે કાબા શહેર મુસલમીનોની ઉમ્મેદનો કેમલો થયો ત્યારે દૂર દેશાવરોથી, ઘણા માઇલ દૂર વેરથી, જગતના લોકો તેનાં દર્શન લેવા અને દીદાર બેવાને જાણે છે. માટે તમે પણ અનાથો પર કૃપ દ્રષ્ટિ રાખો, કેમકે ફક્ત વગરનાં વૃક્ષ ઉપર કોઈ પથરા મારતુંજ નથી. ૪થી સદીમાં ડોનાટીસ્ટ આફ્રિકનનો ઉક્તો કરેલો એક પંથ હશે. તેના સલાસદો એક ગામથી બીજો ગામ ફરીને દુઃખીઓનાં દુઃખ ટાળવાનો પોતાનો ધર્મ દેશાવરતા. કરજદારોનાં કરજ આપી મૂકત કરતા ગુલામોનાં બંધન છોડાવતા. અને જ્યાં પણ મોત નિપજે ત્યાં જઈ દિવાસો આપતા; સંકટમાં આવી પડેલાંઓનો આપણે છુટકારો કરવનો છે, ભટકનાઓને રસ્તો બતાવવાનો છે, અને ભુખ્યાંઓમાં આપણે ખોરાક વહેંચી આપવાનો છે; આવાં કામો કરવાથી ખુદ આપણું પોતાનુંજ ભડું થાય છે, કારણ કે એવાંજ માણસ વર્ગમાંના આપણે છિયે. આ નેમનો પંથ હોનો. આ બધું સાંભળીને તું ડાહ્યો થઈ જા. ત્હારી સંકોચાયેલી હથેલીમાંથી લાંબી કાળજી ઓને કાપી કાઢ. આપણે બોલતાં હોઈએ ત્યારે પણ અદેખો કાળ તો ઝડપ ઝડપથી આવ્યો જાય છે. માટે જે આહુ બનાવ બનનો હેય તેને જ થકડ, ત્હારા પ્રાતઃકાળનો તું ઉપયોગ કર, અને બીજા દિવસ મ.ટે ભરોસો ના રાખ. જે માણસ છુંદગીને તેની આનંદમય સ્થિતિમાં ભોગવે નથી તે તો ભૂત જેવો ભૂત છે; માત્ર બહારના દેખાવેજ તે માંસ આમડાં અને

હાકામનો અનેલો માણસ છે. આપણેજ આપણાં દુઃખનાં કારણ છીએ, કેઈ આપણને દુઃખ દેતું નથી, પણ આપણેજ પોતાને દુઃખી કર્યો છીએ. કહીં કલ તર્પી રાજ. માર્કસ એરેલ્યસ એવુંજ કહે છે, કે ઇશ્વરે હરેક સાધનોની સ-તા માણસને આપેલી છે, જેથી કેઈ પણ દુઃખમાં તે પડી શકેજ નહીં. એપીકટેટસ કહે છે, કે જો માનવી દુઃખી હોય તો વાદ સખતું કે તેનાં પોતાનીજ કમુરને લીધે તે દુઃખો લે ગયે છે; કેમકે પ્રભુએ તો આણસોને સુખી રહેવા સરજેલા છે. ખુદા જે પસંદ કરે તેનાં કરનાં આપણી પસંદગી કાંઈ ચઢિયાતી હોતી નથી. માટે તે સાહેબ જે કરે તે ઉપર સખુરી સખવીજ જોઈએ. તમો માંગો એવું થાય, એવું શોધ્યા ના કરતા, પરંતુ “જે થવાનું હોય તે થાવ!” એવું માંગવાથીજ દુઃખ થવાનું નથી. ખીજાને જે સુખ છે તે તમે માંગશો તો તમારું જેટલું સુખ છે તેટલું પણ કમી થશે. હરેક માણસપર થોડી કે ઘણી વિપત્તિઓ તો આવ્યા વગર રહેતીજ નથી. દુઃખ વિનાની કેઈ પણ જીવંતી આપણે સાંભળી નથી. અશો જરથોસ્ત જેવા મહાન પેગમ્બરનું જીવન પણ “જોલાખનું બિછાનું” નહીં હતું. તેમના ઉપર પણ ઘણાં દુઃખો અને ઘણી જાનળો પડી હતી, પણ તેમણે સખુરી રાખી અને અશોઈના માર્ગ પર ચાલી તે સઘળી નુશકેલીઓ ખમી હતી. એકખાલ ને નસીબ તો આગળ ને આગળજ ચાલવાનું.

❖ સુખનો દહાડો તો સાંત્યો ન રહ.

રાવણનું નસીબ જ્યારે ઉંધું વળ્યું ત્યારે એકલા હનુમાનજીએ તેને પરાજય કરીને અશોક વનનો નાશ કર્યો હતો. દુર્યોધનનું નસીબ જ્યારે વાંકું થયું ત્યારેજ, જોકે લીજ્જ જેવા તેને સહાય કરનારા હતા તોપણ, દુર્યોધનનો અર્જુને પરાજય કરીને વિરાટ રાજાની ગાયો પાછી વાળી આપી હતી. આ દાખલામાં રામને હનુમાને, અને વિરાટ રાજાને નર કહેવાયલા અર્જુને દેવની અનુકૂળતાથી મદદ કરી હતી. દેવ કે નસીબ જ્યારે પાઘડું હોય છે ત્યારે થોડા પુરૂષાર્થથી પણ કાર્યસિદ્ધિ થાય છે, પરંતુ જ્યારે નસીબ વાંકું થાય ત્યારે ઘણા પુરૂષાર્થ કરે તો પણ માફુંજ થાય; જેમકે, બાળરાજા અને હરિશ્ચંદ્ર રાજાએ ઘણાં દાન કર્યાં હતાં છતાં પણ ઉલટા તેઓ બાંધનનેજ પામ્યા હતા. નળ રાજાનું નસીબ વાંકું થયું, એાપીયંદના દેવના પાસા ઉલટા પડ્યા ત્યારેજ તે દુઃખી થયા. મુરીમતો ઘણી જાતની આવે છે. જેવી કે, હિલગીરી, અથવા કેઈ નજીકનાનું અચ્ચત્ત મોત, પૈસા ટકાની વિપત્તિ, અને ચડતી પડતીની વિપત્તિ. એ કે આ

અર્થ મુશીબતો માણસને ખમવી પડે છે, તો પણ માણસની હુમ્મતિની મુક્તિ સાથે સરખાવતાં એ થોડાજ વખતની હોય છે. કેટલીક જાંબળો તો વાદળોના ઘેરાવાની માફક થોડાજ વખતમાં ફર થઈ જાય છે. તોપણ માણસ ઘણી વેળાએ તે મુશીબતોના યોગ્ય તળે દબાઈ જાય છે તેવું ધરણ્ય એ છે, કે તે જેટલાં સુખો લોગવે છે તેની સાથે તે થોડા વખતનાં દુઃખોની સરખામણી બરાબર કરતો નથી. જો તે તેમ કરે તો તે જરૂર એવું જ માની લે, કે સુખોના વખત સાથે સરખાવતાં દુઃખોનો વખત તો થોડાજ વખતનો હોય છે, અને માડું થાય છે તે સરાંનેજ કાળે હોય છે. વળી આ મુશીબતો પણ માણસને સારા ફાયદા મેળવી આપે છે.

જે ફરજો બળવાવા સારૂ આપણે સરખાવતાં છીએ, તે ફરજોને જાંબળ રૂપ ગણવી નહીં જોઈએ. ફરજ તો આપણી મમતાણુ માતા છે. આ દુન્યાની સર્વ જાંબળો અને ફીકર ચિંતાથી તે માતા આપણું રક્ષણ કરે છે, અને મુલેહ શાંતિના માર્ગ તરફ તે માતા આપણને દોરવી લઈ જાય છે. માટે ફરજ બળવતાં જો મનમાં બધાં કે બીક કે દગદગો રાખ્યા વગર કાર્ય કર્યાં જાય, તો તેમાં તમોને દુઃખ કહિ નડવાતું નથી. બિલાડી આવતાંજ કબુતરો પોતાની આંખો મિચી દે છે. અજાનતાથી તેઓને લાગે છે, કે આપણને બિલાડી દેખાતી નથી તેથી તે પણ આપણને નહીં દેખતી હોય! પરંતુ તેઓ બીધાં ત્યાંથી બિલાડી તેઓને જાનથી છોડતી નથી! હે બાળુ! તું બીહુએ તો તેજ બિલાડી તને પણ ખાઈ જશે. અબજા મોહલ્લામાં તું જાય છે અને કૂતરાંઓને જોઈને જેવો તું બીહુવના દેખાવો કરે છે, કે તુર્તજ કૂતરાં બસે છે, પાછળ દોડે છે, અને તને સતાવે છે. તું ગભરાશે તો કૂતરાંઓ પણ તને ફાડી ખાશે, પરંતુ ફકીર પુકરાં અને માંગનારા ભિખા રીઓ જેમ બીન દેહસતે અબજા ગામોની અબજી શેરીઓ અને પોળોમાં ભિખ માગતા ફરે છે, તેઓને ત્યાંનાં કૂતરાં કાંઈ પણ કરી શકતાં નથી, તેમજ તું નિર્ભય મનથી દગદગા વગર આ જગતમાં સારી નિષ્ઠાથી ચાલ્યો જશે તો આફતો ને આપઘાતો જેવાં કૂતરાં તો શું, પણ વાંઘ વડે સુખાંને તું જીતીને પાળેલાં કૂતરાં જેવાં તેઓને કરી દેશે. ધારતી અને અલુખમો એ એકજ વસ્તુ છે. જે કોઈ કશાથી પણ ધારતી રાખતો નથી તે ઘણી કોઈને પણ ધિક્કારતો નથી. અને જે કોઈ કોઈએ ચીજને ધિક્કારશે નહીં, તે કશાથી પણ ડરશે નહીં. તું એક બાટલીમાંથી બીજી બાટલીમાં ઘી, તેલ, મધ શરબત, કે પાણી રેડશે તો તને ત્હારા ઉપરજ વિશ્વાસ ને નિર્ભયતા ન હોવાથી ત્હારા જરાએ હાથ ધુબ્યા કે મધ, દૂધ, તેલ જે હશે તે ડોળાય વગર રહેવાની નથી; પરંતુ એક નિર્ભય માંચી એક મળ જેટલી ઉંચાઈએથી

નિર્જયપણે, પોતાના ઉપર વિશ્વાસ રાખીને નીચે મૂકેલી ખાટલીમાં તેલ રેડશે તો એક રીપું પણ લોચ પર ઢાળાવાનું નહીં. જેમ એક ઉંટ રેતીના સ્થા મંથી ઝુસાફરી કરતાં મહેનત અને તાપ, લુપ્ત અને ખ્યાસ, વગર ખીકે ખીરજથી ખમી શકે છે અને બેહોસ અથવા ઉઢાસ થતું નથી, તેમજ માણસ જો ભયની સામે હિંમત રાખે તો પોતાના ઉપર પડતી સર્વ ઝુશીબતો સહેલાઈથી નિભાવી શકે. તો પણ

“Forlorn in this bleak wilderness below,

Ah ! what were man if Heaven refuse to hear.”

આફતના પ્રસંગોએ સંકટમાં આવી પડેલાંઓને દિલાસાની અવશ્ય જરૂર છે. દિલાસાથી જોકે તેમનું દુઃખ કાંઈ ઓછું થતું નથી, તોપણ તેનો બાલો તો ઓછો લાગેજ લગે. દરેક દુઃખી કાંઈ દિલાસાના શાંતિ આપનારા શબ્દોનો સાંભળવાને નસીબવંત હોતું નથી. એકલા અટુલા પડી ગયેલા દુઃખીએ તો પોતેજ પોતાને દિલાસો આપીને જીવ ઠેરવવો જોઈએ.

સતીકા સતાના મુનાસિખ નહીં ! જલ્લીકા જલાના મનસિખ નહીં !

અધીરાં આદમીઓ તો દુઃખ નિવારણની યોજનાઓ ઘડી ઘડી ફેરવ્યા કરે છે, જેથી એકે ઉપાય કારગત લાગતો નથી. ધૈર્ય અને સમુદી-વાળાં આદમીઓ પોતાના યોજ રાખેલા ઉપાયોથીજ દુઃખની પુઠે લાગે છે, પોતાનાં કામથી ટેવાઈ જાય છે, અને સમુદી તેમના ઉપાયોને સંપૂર્ણ બનાવે છે. જ્યારે પેગમ્બર અશેા જરથુષ્ટ્ર આફતમાં આવી પડ્યા ત્યારે હાહાર હોરમજદે તેમને કહ્યું હતું કે, “ઓ સપેતમાન જરથેસ્ત ! અગરજો આ હાડમંદ દુન્યામાં ત્હારી ઉપર ધાસ્તી ભર્યા, આરા અટાડા, ભયાનક ને ભયંકર ને ભયલિત રસ્તાની ધસ્તી આવી પડી હોય, અથવા તો ત્હારાં શરીરની કે જાનબાલની તને કીકર ચિંતા લાગતી હોય, જો ઈજા અને નુકશાનીમાં આવી પડવાની તને હહેસત હોય, તો નીચે જણાવેલાં ફતેહ આપનારાં ને આફતો દૂર કરનારાં અવસ્તાનાં મત્રો તું ભણવા મંડી જા !

અષાઉનામ્ વંધઉક્રીશ્ સૂરાઓ સ્પેન્તાઓ ફૂવપયો સ્તઓ મ જખયેમિ ઉફયેમિ યઝમધદે. ન્માનાઓ રસ્થાઓ જન્તુમાઓ હખ્યુમાઓ જરથુસ્ત્રો તેમાઓ. હાઈતિશ હાતામ્, હાઈતિશ આઓધહુષામ, હાઈતિશ ધૂષ્યન્તામ અષઓનામ્. વીરુપાઓ વીરુપનામ્ હખ્યુનામ, ઝેવિસ્ત્યાઓ ઝેવિસ્ત્યાનામ હખ્યુનામ. (ફરવરદીન યસ્ત.)

મ્હારી ઉપરનાં આ આવી પડેલાં સંકટોના વખતમાં અશેા લોકોનાં ભલાં, શૂરાં, અને દુન્યાની આબાદી કરનારાં ફરોહરોની હું સ્તુતિ ગાઉં છું ! તેમની યાદ કરું છું, આરાધું છું, ને વખાણ કરીને તેમની કીર્તિ ગાઉં છું ! મ્હારાં

ધરને લગતાં, મોહનલાને લગતાં, કરુણાને લગતાં, દેશને લગતાં, વડા દણુશને લગતાં, સર્વ કૃદૌહરોને હું આવા મ્હારા દુઃખના વખતમાં માન સહિત યાદ કરું છું ! હાલ હયાતિ લોગવનારાં અશો સત્પુરુષોનાં હયાત કૃદૌહરોને હું આ પ્રસન્ન સંભારું છું ! આગળ થઇ ગએલા સત્પુરુષોનાં હયાત કૃદૌહરોને હું આજે યાદ કરું છું. હવે પછી જન્મ પામનારાં અશો પવિત્ર માણુ-સોનાં હયાત કૃદૌહરોને હું માનપૂર્વક આશીર્વાદ કરું છું ! તમામ દેશોનાં સઘળાં કૃદૌહરોને તથા મિત્રાચારી અને બાઈમંધી રાખનારા દેશોનાં લોકોનાં મોહનપત રાખી મહેરબાનીના વરસાદ વરસાવનારાં કૃદૌહરોને હું આ વિપત્તિના વખતે પૂર માનથી યાદ કરું છું !

વનમાં હરવું, વનમાં ફરવું, વનમાં મરવું મજા કરી,
ફાળું કરવું, દુઃખ ના ધરવું, ક્રોધી ન ડરવું, ધીરજ ધરી.

સર્વ મૂળ સ્થિતંયો માં મજત્યે કત્વમાસ્થિતઃ

સર્વથા વર્તમાનોઽપિ સયોગી માયે વર્તેત ॥

પરમાત્માનું કહેવું છે કે, દરેક દરેક યીજનાં મયી પયી રહેલો જે “હું” છું, તેના ઉપર ભાવ ને વિશ્વાસ જે કાંઈ રહે છે, તે મ્હારા લડકો ગમે એવી સુખી કે દુઃખી જીંદગી યુગ્મરતો હશે, તેને જઈ મળાને હું સજા તપર રહું છું.

તહારી પાછલી બુલો કે તહારાં પાછલાં પાપો માટે પણ તહારે બધું ન ધરવાનું કારણ એ છે, કે તે પાપોનું જે ફળ તને ભવિષ્યની જીંદગીનાં મળવાના સંભવ છે, તે ફળ આખરાનાં સાધનો રચાતાં હોય તે પહેલાં પુણ્યનાં કામેથી તેમજ સમુદાય નાશ કરાવે છે. હું યોધનના ૧૦૦ બાઈઓમાં એક ચિકીત્સા સંગવાદી હોય, તેણે પોતાના દેહની પણ દરકાર રાખ્યા વગર, પ્રલ્હાદની પેઠે માયુજ મોલીને પોતાનાં પૂર્વ જન્મનાં પાપો નિવારી શક્યો હતા, જે ઉદ્ધવી પુરુષો, હરોડીવસની પેઠે અપો વખત પોતાની તન્દોરસ્તીજ જાળવી રાખવામાં અશયુક્ત હોઈ તેમજ તસ્લીન રહે છે, તેઓ તો આ જીવનના ઉચ્ચ આશયોના મોટા લોગ આપે છે. તેઓ માત્ર ખાકી શરીરની જાળવણીમાં યુક્તિવાદ રહી ભવિષ્યની જીંદગી વિષે હમેશ મેદરકાર રહેવાથી પાછલા દવાડામાં બંધ ઉઠાસી ને કંદેગી રહે છે. તેઓ આ ખાકી શરીરની ટીપ ટાપ અને ચિગડ થાગડ કરવામાં જ મરી ચડી રહે છે, પણ અમર્મ આત્મિક તત્વનું જરાએ ભાન ધરવા ન હોય, મરવા દહાડાઓ ઉપર ગદુજ હેરાન થાય છે. એપોસ્ટલના કરતાં પણ શીર શીકરે તેઓ બળ્યા ગયા રહીને જીંદગીનું શ્રેષ્ઠ લાભ છે. અને તેઓ અવાં બે યાજુ રાડીને, દુન્યાં સાથે સાચી મળી, દરરોજના મરણ પામતા રહે છે. આથી મ્હારા તને આત્મિક છે, કે તું તેને ઉદ્ધિ ને ઉઠાસી ન થાઈ

May gladness dwell with you,

May heart and mind be light;

May gladness dwell with you to day,

No single care be cloud your way.

“ સલુકની માતા ” વિષે અભિપ્રાય.

“ બચ્ચાંની માતા થનારી દરેક કોમની માતાઓ જે આ પુસ્તક હિમેશાં પોતાની પાસે રાખે, અને સંસારમાં ડગલે ને પગલે આવતી બચ્ચાંઓ તરફની હરકતો વખતે આ પુસ્તક ઉઘડાવતી રહે તો જરૂરજ આખા દેશમાં સદગુણી, અને સારાં ડહાપણુ વાળાં બચ્ચાં ઉછરી આવે.”

(ભ્રમ જમશેદ)

“ આ ગ્રંથમાં અનેક ધર્મશાસ્ત્રનાં અસલ ફરમાનોની સમજાવટથી પોતાની બાબતને ઉત્તમ રીતે સમજાવી છે. એમાં સંકટો તવારીખી કુટુંબોના તવારીખી દાખલાઓ આપવામાં આવેલા છે. જેકે આ ચોપડી ખેરાંઓ સાદા બનાવવામાં આવી છે તોપણુ જે મરદ લોકો આ વાંચન વાંચે તો તરેહવાર નવી નવી વાતો તેમના જાણવામાં આવ્યા વગર રહેશે નહીં.”

(પ્રજા મિત્ર અને પારસી.)

“ એક સદગુણી માતા થવાના પાડો, ફરજો, અને લક્ષણો પુરેપુરાં આ ગ્રંથમાં કર્તાએ વર્ણવેલા હાવાથી ઉધરતી માતાઓના હાથમાં તો આ પુસ્તક જરૂરજ હોવું જોઈએ. સંકટો નશીયતોમાંથી થોડી ઘણી નશીયતો જે જુવાન માયોના મગજમાં ઠસી જશે તો સંસારનો અને કોમનો સુધારો થયા વગર રહેશે નહીં. (સાંઘ વર્તમાન-)

“ આખાં પુસ્તકમાં એક માતા તરીકે બજાવવાની સંકટો ફરજો હાલના જમાનાને બંધ ખેરતી સમજાવી છે. આ ચોપડીમાં તો જેટલી નસિયતો આપી છે તેટલી તે નસિયતોને બંધ ખેરતી રમુજ વાતો, દાખલાઓ ટાંકી બતાવી પુસ્તકને ખરા બનેલા બનાવોનાં એક નોવેલ જેવું રસદાર બનાવેલું છે.”

(પારસી સંસાર)

“ કોઈ એક માણસ જે એક નકલ ખરીદી શકશે તો આ પુસ્તક તેઓના આખા કુટુંબ માટે એક અમુલ્ય ચીજ થઈ પડશે.”

(જ્ઞાન વર્ધક)

“ એ પુસ્તક, ભવિષમાં થનારી માતા માટે એક અતિ ઉત્તમ ગ્રંથાહીર સમાન લેખાશે. દરેક લીટીમાં મોતીને તુલ્યનાજ દરેક ખોલ ગ્રંથવામાં આવ્યા છે.”

(દીલે આરામ)

સંદેશો.

ધીરજ ધરજે, હવે “ દિલાસા ” ના માત્ર ૩ ભાગ બાકી રહ્યા છે.

પોતાનાં બહાલાં ગુજરેલાંઓને “ દિલાસા ” અર્પણ કરવાને ૩ ભાગ ફાળલ છે.

સાદી જંદગીની શોક—

ફેશનની ફિસિયારી.

“ઉપલું ઉમદા પુસ્તક ખાસ કરીને પારસી કોમના મોટા ભાગને હાલનાં કટોકટીના કાતેલ મોંઘવારીના વખતમાં એક ઉત્તમ માર્ગદર્શક ભોમીઆ રૂપ થઈ પડશે. એ પુસ્તકમાં સમાવેલી સલાહને અનુસરવાથી દરેક કુટુંબ સુખી, સંતોષી, સંપીલું બનશે.”
(સાંગ વર્તમાન)

“આ પુસ્તક એકવાર નહીં, પણ પાછું ને પાછું વાંચીને પાચન કરવાની તક લેવાનું પ્રજાના સઘળા વર્ગે ચુકવું જોઈતું નથી. ફેશનોને આ ચોપડીમાં આનંદના જે આખકા મારેલા છે તેની અસર ગમે એવી આમડી ઉપર થયા વગર રહેશે નહીં.”
(પારસી સંસાર.)

“મીઠેશોઈનાં ખીજાં પુસ્તકોની માફક આ વાર્તા અનેક દુચકાઓ, સંખ્યા બંધ નીતિ બોધક રાખલાઓ, શાયરો અને ફીલસૂફીનાં અસરકારક વચનો વગેરેથી ભરપૂર છે.”
(ચેરાગ.)

“ઉપલાં નામનું એક નવીન પુસ્તક છે. જે મધ્ય હમેશ માફક એ ભાઈએ જ્ઞાન સાથે ગમત આપતા બોધદાયક લેખો આમેજ કર્યા છે. તેમાં સમાયેલી ઇંગ્લેન્ડ, ગુજરાતી તેમજ હિંદી કવેતો એકથી એકવાર વાંચવા ગમે એવી નસીહતો આપે છે.”
(દીલ-આરામ)

“ખરેખર, મુબઈવાળાં ખરચાણુ લોકો માટે આ ચોપડી વાંચવા જોગ છે, તેઓ માટે અને તેઓના સંસાર માટે આ ચોપડીમાં જે રીતના વિષયો લખાયા છે તે ફીસિયારીની ફેશનમાં ફેસેલાં લોકોને એમાંથી ઘણું જાણવાનું અને શીખવાનું મળશે.”
(ઢાંગ-સાંગ)

“આ કેતાબ ખરેખ આવાકારદાયક થઈ પડશે. લખાણુની ભાષા તદ્દન સરળ છે, અને તેની અંદરના પ્લોટનું જોડાણ ગોયા મનન કરવા જોગ છે. આ પુસ્તક ખરેખ એક નોવેલ રૂપી તેમજ બોધદાયક છે.”

(ગુલશને એદમ.)

“ગણતરી વગરના દાખલાઓ ને સેકંડો નસિહતોથી આ નવું પુસ્તક ભરપૂર છે. એ પુસ્તકમાં કોઈજ પાનું એવું હશે કે તેમાં દાનાઈયી ભરેલા શબ્દો ન હોય.”
(જ્ઞાન વર્ધક.)

